

SLOBODNA NEDJELJA: KULTURA U NESTAJANJU?

SOCIJALNI NIZ
CRKVA I DRUŠTVO

1. Marijan Valković, *Civilno društvo – izazov za državu i Crkvu*, Zagreb, 2000.
2. Stjepan Baloban, Gordan Črpić (ur.), *O dostojanstvu čovjeka i općem dobru u Hrvatskoj*, Zagreb, 2003.
3. Stjepan Baloban, Gordan Črpić (ur.), *O solidarnosti i supsidijarnosti u Hrvatskoj*, Zagreb, 2004.
4. Stjepan Baloban, Gordan Črpić (ur.), *Hrvatska na putu europskih integracija*, Zagreb, 2004.
5. Stjepan Baloban, Gordan Črpić (ur.), *Kultura nedjelje i dostojanstvo radnika*, Zagreb, 2005.
6. Stjepan Baloban, Gordan Črpić (ur.), *O novim stvarima u suvremenoj Hrvatskoj: 120. obljetnica Rerum novarum*, Zagreb, 2013.
7. Gordan Črpić, Mijo Džolan (ur.), *Slobodna nedjelja: kultura u nestajanju?*

GORDAN ČRPIĆ / MIJO DŽOLAN
(uredili)

SLOBODNA NEDJELJA:
KULTURA U NESTAJANJU?

CENTAR ZA PROMICANJE SOCIJALNOG NAUKA CRKVE
FRANJEVAČKI INSTITUT ZA KULTURU MIRA
HRVATSKO KATOLIČKO SVEUČILIŠTE
KRŠĆANSKA SADAŠNJOST
Zagreb, 2014.

Recenzenti: prof. dr. sc. Jerko Valković
doc. dr. sc. Ines Sabotić

Lektura: Tihana Pšenko

Korektura:

Prijelom: Christian T. Belinc

Oprema: Tomislav Alajbeg

Izdaju: Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve – Zagreb
Kršćanska sadašnjost d.o.o., Zagreb, Marulićev trg 14
Za nakladnike: Gordan Črpić
Stjepan Brebrić

Tisak:

Naklada:

ISBN 978-953-11-0835-5 (Kršćanska sadašnjost)

ISBN 978-953-6710-21-8 (Centar za promicanje socijalnog
nauka Crkve)

Tiskano u svibnju 2014.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i
sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem .

Predgovor

Nakon višegodišnjih pokušaja da se skrene pozornost javnosti na ljude koji su primorani raditi nedjeljom u trgovinama, nakon niza inicijativa, što crkvenih, što društvenih i pokušaja zaštite tih ljudi od kojih su većina žene, odlučili smo pokrenuti empirijsko istraživanje kroz koje bismo iznijeli na vidjelo kako ti ljudi zaista žive i kakva su njihova realna prava u odnosu na ona »papirnata« na koja se poziva krupni kapital i državni cinici. Riječ je o kvalitativnom istraživanju, fokus grupama organiziranima u naša četiri velika središta: Osijeku, Zagrebu, Rijeci i Splitu. Tekstovi koji su pred Vama daju realan opis života ljudi, napose žena koje žive i rade skrivene od naših pogleda i javno prikazivane pod kutom pod kojim se ne vidi bijeda i tuga koju su prisiljene živjeti.

Paradoks današnjega vremena, u kojem imamo mnogo govora o slobodi, o pravima, i ljudskim i o pravima životinja, pravu na očuvanje prirode, paradoks je u tome da je sve više ljudi bliže brutalnom robovlasništvu nego slobodi. Ovdje robovlasništvo ne treba shvatiti figurativno, nažalost. Naime, *trafficking*, pornoindustrija, trgovina ljudima u najširem smislu nisu stvar prošlosti, već veoma snažne grane ekonomije koje ostvaruju veliku dobit. To je činjenica na koju smo se toliko navikli da više i ne čujemo stravu koju nam ta činjenica predoču-

je. To se događa. Kao neka prirodna katastrofa ili teška bolest koja, ne znamo iz kojih razloga, pogađa nekoga od nas. No, riječ je ipak o društvenoj, ljudskoj katastrofi koja bi se mogla spriječiti kada bi bilo volje da se to učini, a neće je biti ako ne stvaramo senzibilitet da je potrebno biti solidaran s drugim ljudima i pomagati im da budu slobodni i zaštićeni u njihovu ljudskom dostojanstvu. Ako se ne odmaknemo od sebe i svoje kratkoročne koristi i ne otvorimo se logici ljubavi na koju je tako snažno pozivao papa emeritus Benedikt XVI., logici koja je ljudima tako bliska, tako imperativno zadana da je začudno kako od nje možemo tako ustrajno bježati skrivajući se iza surogata onoga što jedino ispunjava čovjeka i daje smisao i puninu njegovu životu, onda je naravno nemoguće povremeno ne zapadati u razne oblike ropstva i totalitarizama.

Ljubav nije pasivna stvar. Ljubav je aktivno djelovanje ljudi i zahtijeva aktivan odnos čovjeka prema drugome čovjeku i svijetu oko njega. Već na prvim stranicama Biblije Bog poziva čovjeka da obrađuje i čuva svijet koji je od Boga dobio i da bude čuvarom svoga brata (usp. Post 2,15. 4,9). Zanimljivo je, uzmemo li Bibliju kao jedan izvanredan trag ljudskoga genija, što biblijski pisci drže vrijednim zabilježiti u vezi s čovjekom? Na samom početku Sv. pisma Bog postavlja čovjeku dva teška pitanja: »Čovječe, gdje si?« (usp. Post 3,9) i »Gdje ti je brat tvoj?« (usp. Post 4,9). Možemo reći da se više od tisuću godina koliko se Biblija sastavljala, što tradiranjem, što zapisivanjem, biblijski pisci muče u traženju odgovora na ova dva teška pitanja. Osluhnemo li, možemo i danas čuti eho drame i težine pitanja koja Bog postavlja čovjeku negdje u praskozorje čovječanstva. Zamislimo li se

pažljivije, vidjet ćemo da su ova pitanja jednakom težinom i dramatičnošću postavljena i nama danas. Kako nam biblijski pisci naznačuju, čovjek tek u tzv. eshatološkoj besjedi ozbiljno čuje ta pitanja i daje na njih kvalificirani odgovor: »Sve što ste učinili jednome od ovih najmanjih, meni ste učinili« (Mt, 25,40). Kasniji razvoj kršćanstva i zapadne civilizacije koja je protkana kršćanstvom govori nam da bi dragi Bog trebao nad mnogim ušima izgovoriti *efata*, otvori se, čuj, vidi gdje si i pogledaj gdje je brat tvoj!

Ovaj kratki pasaż protkan teškim biblijskim pitanjem koje možemo razumjeti teološki, vjernički, ali i čisto antropološki, filozofski, psihološki, sociološki, uvodi nas u mogućnost otvaranja horizonta koji nam omogućuje biti čovjekom, ne samo pripadnikom ljudskoga roda. Ovo *biti čovjekom* pretpostavlja učiniti napor i vidjeti gdje to mi moramo *biti čovjekom* i kome to trebamo biti! Odnosno, opet teološki rečeno, kome to trebamo biti bližnji i kako to biti. Ili pak drukčije rečeno, na čisto društvenoj razini, što nam je činiti da u društvu u kojem živimo bude više ljubavi i pažnje, a manje kaosa i nasilja.

Postavimo li ovo pitanje pod tim kutom, bit će nam jasno da moramo nešto ne samo učiniti, već i stalno činiti kako bi svijet u kojem živimo, za nas, ali i za generacije koje dolaze iza nas, bio ljepši i bolji od onoga kojega smo baštinili od svojih predaka. Svakako, ropstvo, nasilje, trgovina ljudima nisu nešto što bi čovjek poželio sebi i svojim bližnjima pa ni drugima. To je nešto što ne bi želio da se čini njemu pa bi trebao ne htjeti da se čini drugima, ili u afirmativnom obliku, zauzeo bi se da se drugima čini ono što bi on želio da se čini njemu, a ako bi bio zarobljen, predan u ruke trgovaca robljem, svakako

bi želio da ga se oslobodi pa bi trebao htjeti da se oslobodi i one koji su zaslužnjeni. Tako bi za našu raspravu nekako zvučalo *zlatno pravilo* u svojem negativnom i afirmativnom obliku.

Čovjeku je u naravi zadano da je slobodan, pozvan je biti brat jednak u dostojanstvu sa svom braćom ljudima. To su lajtmotivi Francuske revolucije koje je posudila iz Evandjelja. Vrlo snažne ideje na kojima se temelji razvoj naše civilizacije. Na općoj razini mnogi, ako ne svi, složiti će se s ovim velikim idejama, no kad postavimo pitanje kako danas biti slobodan, onda nam to pitanje otvara niz potpitanja: Slobodan od čega i slobodan za koga ili što? Gdje su suvremeni oblici porobljavanja od kojih nam se oslobađati? Tko su novi robovlasnici naših tijela i duša? Tko je moj brat? Tko je moj bližnji? Kome ja trebam biti brat i bližnji i kako? Čije dostojanstvo trebam čuvati i zaštititi, kako? Ako postavimo ova pitanja pod naznačenim kutom, onda vidimo da odgovori nisu tako jednostavni, a posebno ne laki. Naime, postaviti to pitanje na ovaj način znači biti spreman aktivno sudjelovati u svome životu i u životu svojih bližnjih. Znamo, to zvuči kao tautologija, no ipak mnoge studije pokazuju kako je čovjek današnjice u mnogočemu stran, otuđen samome sebi, na mnoge način bježi od slobode, na mnoge se načine povlači u pasivnost i prepušta plutanju u struji nemirne matice koja besciljno naprosto teče i gdje čovjek prestaje biti osoba i postaje masa. A u masi čovjek nije sposoban odgovoriti na ona dva teška pitanja: Gdje si i gdje ti je brat? Zato je važno oslobađati energiju uosobljavanja koja nam omogućuje aktivno snalaženje ljudi u društvu i primjereno i profinjeno zalaganje i brigu za sestre i braću.

U konkretnom slučaju to znači uviđanje situacije u kojoj žive žene i muševci zaposleni u trgovinama i aktivni angažman da se toj ugroženoj skupini radnica i radnika pomogne. Prema nalazima istraživanja i refleksijama izrađenima u autorskim člancima koje možete čitati na stranicama ove knjige, vidljivo je da postoji potreba zalaganja za ove ljude i da postoje modeli konkretne pomoći koji ovise o nama. Stanje u kojem se ti ljudi nalaze bliže je stanju ropstva no stanju slobode. Oni izbora nemaju, a izbor je jedna, ne jedina, ali svakako jedna od ključnih označnica slobode. Prisiljeni su raditi prekovremeno, raditi nedjeljom. Formalno to sve izgleda uredno, no realno njima se rad prekovremeno ne plaća, kao što im se ne plaća rad nedjeljom, odnosno plaća se, ali se to onda odradi neplaćeno prekovremeno. Ti se ljudi nalaze u teškim, napose teškim obiteljskim situacijama. Posebno teškim jer većinu ljudi koji rade u trgovini čine žene. Jedna od kolateralnih šteta ovakvoga »raubanja« tih žena vjerojatno će biti povećanje nasilja u društvu jer te žene, više odsutne no prisutne u svojoj obitelji, ne mogu učinkovito nadzirati i odgajati svoju djecu što će dugoročno prouzročiti mnogovrsne društvene štete.

Inače je spisak šteta porobljavanja nedjelje od strane krupnoga kapitala velik. Na prvom mjestu to što se kolonizira i dezavuiraju jedna kulturna, civilizacijska stečevina, dokida se sloboda koju su u semitskom svijetu čak i robovi uživali. Današnje radnice i radnici u trgovini ni taj se dan ne mogu odmarati i biti sa svojim obiteljima. Tendencija je, koliko je razvidno, da se ova praksa proširi i na druge djelatnosti, od industrije i građevine do javnih službi, i da se dođe do klasične podjele poznate iz klasičnoga razdoblja robovlasništva: gospodari

imaju slobodno uvijek, a robovi su robovi svagdanom i blagdanom.

U ime slobode i oslobođenja suvremenoga radnika, a i zbog naše vlastite slobode, jer ono što se danas događa radnicama u trgovini, sutra će pogoditi nas, a pitanje je hoće li biti nekoga da nas brani, morali bismo se aktivnije založiti za slobodu nedjelje. Nedjelja je dan obitelji, dan prijateljstva, dan odmora, *ne-delati*, dan posvećen čovjeku i Bogu, dan oslobođenja od morati, dan izbora, jednostavno dan slobode koji slobodu omogućuje i promovira.

Ovdje također valja imati na umu da premoreni radnici češće obolijevaju, posebno od kroničnih bolesti. Krupni kapital koji ide na uništenje svega javnoga ide i na smanjenje razine javne zdravstvene zaštite pa je u skorijoj budućnosti za očekivati povećanje socijalnih slučajeva, a onda i delinkventnoga ponašanja osiromašenih, kronično oboljelih radnica i radnika srednjih godina koji na poslu postaju tehnološki višak. Oni padaju na teret države, a ne poslodavaca koji su se na njihovu radu obogatili. Država bi se u tom smislu trebala zaštititi. Odnosno, na prvom bi mjestu trebala zaštititi svoje građane jer joj je to prvotna funkcija.

Zaštita slobode nedjelje zaštita je čovjeka od novoga porobljavanja, sad od strane još gorega robovlasnika, ne neke konkretne osobe, već bezličnoga, bešćutnoga krupnoga kapitala koji s čovjekom nema ni onakav osobni kontakt kakav su imali tradicionalni gospodari i robovi koji su ipak uspostavljali neku, narušenu, ali barem ljudsku komunikaciju. Ova komunikacija na prvom mjestu nije ljudska. Ovaj odnos nije ljudski i ljudi se moraju založiti da ovladaju ovim procesom ili će biti zasužnjeni.

Zato je važno znati gdje smo, ne tek besciljno lutati zarobljeni u relativizmu prezentizma, već biti čuvarom svoje sestre i brata. Slobodna nedjelja zalog je jamstva prostora u kojem se ovo pozicioniranje i oslobođenje čovjeka može događati. Zato je važno za nju se zalagati i slobodnu je očuvati.

I na kraju ovoga promišljanja, valja napomenuti da je ovaj projekt ujedno i prvi istraživački projekt Hrvatskog katoličkog sveučilišta. Osmislili su ga i proveli poglavito mladi znanstvenici s odjela psihologije i sociologije te je kao takav ovaj projekt svakako povijesni i paradigmatički za Hrvatsko katoličko sveučilište. Povijesni jer je prvi, a paradigmatički jer na neki način u sebi sažima i otkriva ideju katoličkoga sveučilišta: korištenjem znanstvenih metoda otkrivati istinu i dobivene spoznaje stavljati u službu čovjeka.

Gordan Črpić, o blagdanju sv. Josipa

Lana Batinić, Ivana Brstilo,
Jeronim Dorotić, Damir Mravunac

Rad nedjeljom i kvaliteta života: sažetak fokus grupa

0. Uvod

Tijekom 2012. godine provedeno je pet fokus grupa, od toga dvije u Zagrebu te po jedna u Rijeci, Osijeku i Splitu na uzorku od 45 sudionika. Svi sudionici rade nedjeljom i to uglavnom u privatnom sektoru, to jest u trgovačkim centrima, pekarnicama ili manjim privatnim radnjama. Prije početka svake fokus grupe moderatori su se upoznali sa sudionicima, objasnili im svrhu istraživanja i način na koji će razgovor biti vođen. Također, naglašeno im je da je ispitivanje anonimno te da se rezultati istraživanja neće ni na koji način koristiti na njihovu štetu.

Slijedi analiza zapažanja i odgovora sudionika fokus grupa održanih u Zagrebu, Rijeci, Osijeku i Splitu prema glavnim kategorijama ispitivanja (radno vrijeme i prekovremeni sati, rad nedjeljom i kompenzacija, važnost nedjelje i slobodno vrijeme, zaključci i preporuke).

1. Radno vrijeme i prekovremeni sati

Zagreb:

Na pitanja vezana uz prosječno radno vrijeme i prekovremene sate odgovori sudionika razlikuju se

ovisno o sektoru u kojem su zaposleni te njihovoj poziciji. Sugovornici ističu da je radno vrijeme sedam ili osam sati dnevno prema ugovoru, ali da unatoč tome imaju puno prekovremenih sati. U ovom kontekstu neki ističu da je problem što moraju doći na posao sat ili dva ranije te da često nakon završetka radnoga vremena moraju ostati oko pola sata duže, a njihov poslodavac to ne bilježi ni ne kompenzira. Također, napominju da je često problem u premalom broju zaposlenika, a velikom opsegu posla. Iz tog razloga, kada se jedan radnik razboli, često ga nema tko zamijeniti pa taj dio posla pada na ostale radnike koji tada moraju raditi više i duže, iako je očito da u takvim uvjetima radnicima nužno pada koncentracija te im se potkradaju pogreške za koje kasnije moraju sami snositi posljedice. Također, sudionici iznose primjere u kojima su zaposlenici dobili otkaz dok su bili na bolovanju. Pojedini sugovornici ističu da kroz jedan radni tjedan prikupе barem jedan dan prekovremenih sati (7 – 8 sati). Primjer prekovremenoga rada je i poduka nove zaposlenice od strane iskusnije prodavačice koja je toga tjedna također radila po čitave dane na preuređenju trgovine, ostajala do tri sata ujutro na poslu, a sve to za malu nadoknadu. Kod nekih se sudionika prekovremeni rad ne smije bilježiti, jer tko bilježi dobije opomenu pred otkaz. Tko preda listu prekovremenih sati, ne dobiva značajno povećanje plaće. »Čim se može izvan zakona, onda se tako i radi.«, opisuje jedna sugovornica situaciju s prekovremenim satima na svojem radnom mjestu.

Valja naglasiti da je već na samom početku razgovora o radu nedjeljom vidljivo da ona otvara brojne teme i pitanja vezana općenito uz radnička prava. Većina se sudionika slaže da, nažalost, prekovreme-

ni rad prelazi u naviku koja se više ne propitkuje. U ovom pogledu jedna od sugovornica navodi da iako joj je po ugovoru zadano da radi sedam sati, ona otprilike radi deset sati dnevno »jer je to posao koji ne možeš završiti prije«. Vezano uz nepoštivanje radničkih prava, više sugovornica navodi da se trudnicama često ne produžuju ugovori. Sugovornici su suglasni da se u gotovo svim privatnim trgovinama radi prekovremeno i da se to podrazumijeva, iako se prekovremeni sati ne plaćaju više. Pojedini sudionici navode da otprilike dvaput mjesečno rade puno duže nego inače zbog *night shoppinga*. Bilo je i slučajeva kada »šef savjetuje poslovođa da treba biti gonič«. Jedna je sugovornica ispričala kako je ona zaštitila svoje djelatnike (»nisam cinkala«) te je za to kažnjena – prestala je biti poslovođa.

Rijeka:

Vezano uz pitanje prekovremenoga rada, sudionici ističu da često na poslu moraju ostajati duže od zadanih sedam sati dnevno jer u suprotnom ne bi mogli uredno stići obaviti nadolazeće zadatke idućeg dana. Većina navodi da se prekovremeni sati najčešće kompenziraju slobodnim danima te da im je posebno drago kada dobiju slobodan vikend. Sugovornici ističu da su prisiljeni ostajati na poslu prekovremeno jer bi ispalo da nisu sposobni obaviti sve zadane zadatke u svojoj smjeni, zbog čega se prekovremeni sati ponekad i ne bilježe. Također, navode da se o tjednom rasporedu dogovaraju međusobno, a oni koji rade u stranim trgovačkim lancima ističu da njihovi poslodavci poštuju radno vrijeme zadano ugovorom. U ovom kontekstu isti sugovornici ističu da se u njihovu slučaju radno vrijeme poštuje jer vlasnik »nije naš«.

Osijek:

Kompenzacija za prekovremeni rad ponekad je samo mogućnost da se druge dane ode ranije kući. Više sugovornika navodi da moraju doći na posao sat vremena ranije da sve pripreme te da ostaju na poslu najmanje pola sata duže od dogovorenoga kako bi uspjeli završiti sve zadatke. Jedan od sudionika navodi da u njegovu poduzeću svi radnici svake godine moraju potpisati da rade 12 sati više kako bi im poslodavac mogao po potrebi pojačati satnicu, iako se plaća u tom slučaju ne povećava. Radnici, navodi, pristaju na takve uvjete jer »se boje za posao«. Vezano uz kompenzaciju za prekovremene sate, neki navode da ih se pušta kući ranije druge dane. Drugi pak navode da kada nakupe sedam prekovremenih sati dobiju slobodan dan. Također, više sugovornika navodi da se vezano uz kompenzaciju za prekovremene sate ili rad nedjeljom može otići ranije ili možda dobiti slobodan dan, ali da se to nikada ne plaća. Neki sugovornici navode da postoje senzori koji bilježe koliko dugo ostaju na poslu, dok ima i onih koji nemaju prekovremenih sati. Ispitanici koji rade prekovremeno dolaze na posao ranije i odlaze kući kasnije kako bi sve stigli i na to se naviknu jer su sretni što su uopće zaposleni. Više ih navodi da bi se svi prekovremeni trebali bilježiti jer kad se zbroje svi prekovremeni sati to je jedan »mali godišnji odmor«, ističe jedan od sugovornika. Sugovornica koja radi za strani trgovinski lanac ističe da se u njihovu poduzeću pazi da ne bude prekovremenih, a ako ih bude, onda se radnici puštaju ranije kućama. Među ispitanicima ima i onih koji nemaju gotovo nijedan slobodan dan u tjednu. Navodi se primjer da ima radnika koji po dva tjedna ne

dobiju slobodan dan, ali se boje to prigovoriti poslodavcima. Oni navode da unatoč tome što inspekcija rada dolazi na dojave, ljudi se boje prijavljivati poslodavce zbog straha od otkaza. Također ističu da ih nitko izravno ne prisiljava na prekovremeni rad, ali svi su zaposlenici svjesni da danas ima jako puno nezaposlenih pa zbog toga svi »šute i trpe«. Poslodavci su toga svjesni i iskorištavaju to, zaključuju neki sugovornici.

Split:

Sugovornici navode da im je jedan dan u mjesecu slobodan te da im se prekovremeni sati ne bilježe. Neki navode da se njihovi poslodavci striktno drže zakona. Također, navode da im inspekcija rada nikada nije dolazila. Neki navode da im se prekovremeni »navodno« bilježe, ali da to nije evidentirano. Ističu da se posao koji im je zadan ne može završiti tijekom radnoga vremena, zbog čega se na poslu mora ostajati duže, a to se ne bilježi. Neki navode da je u njihovu poduzeću pokrenut sindikat, što je pokrenulo stvari na bolje jer se poslodavci plaše sindikata, no promjene su i dalje spore. No, u svakom slučaju, sugovornici ističu da su stvari bolje ako je više zaposlenika u sindikatu. Neki ističu da je teško požaliti se na poslodavca jer se ljudi boje »zamjeriti« kako ne bi izgubili posao. Više njih ističe da ih smeta društvena nepravda, pogotovo kada se uzmu u obzir uvjeti rada u državnim firmama i male mirovine.

Zanimljivo je zamijetiti da više ispitanika na višim pozicijama u svojim poduzećima mora ostajati duže na poslu jer su im odgovornosti veće. Jedna sugovornica ističe da tjedno prosječno radi oko tri do četiri sata prekovremeno te da kad ima posla zna

raditi i cijelu noć. Kompenzacija joj je uglavnom dana kroz slobodne dane ili veću stimulaciju. S obzirom na to da je majka, odgovara joj raditi noćnu smjenu kako bi preko dana mogla biti s djetetom. Drugi navode da dnevno ostaju jedan do dva sata prekovremeno, što znači da rade jedan radni dan tjedno duže, a to se ne evidentira. Zanimljivo je da više ispitanika ističe da oni zaposlenici koji ostaju duže znaju biti malo bolji sa šefovima. Jedna je sugovornica zvala inspektore zbog velikoga broj prekovremenih sati, što je bilo uspješno jer je dobila zaslužene slobodne dane, a kasnije je velik broj ljudi iz njezina poduzeća zbog toga imao koristi. Ona ističe da su u tom poduzeću uspjeli »napraviti malu revoluciju« jer sada »nitko ne radi više od 40 sati« i »bez rasporeda«. Također napominje da ljude treba potaknuti da se bore za svoja prava.

Mnogi ispitanici imaju mnogo negativnih iskustava s privatnim poslodavcima jer mnogi od njih nisu bili prijavljeni i radili su »na crno«, plaće im nisu bile isplaćene ili su im poslodavci nenajavljeno smanjivali plaće. Jedna sugovornica navodi da radi od 42 do 47 sati tjedno te da joj se ne plaćaju prekovremeni sati. Iako je razgovarala s inspekcijom, navodi da ona kao i mnogi zaposlenici ne mogu biti s njima iskreni jer će dobiti otkaz i zato inspekcija, s obzirom na to da nema konkretnih dokaza, ne može ništa učiniti.

2. Rad nedjeljom i kompenzacija

Zagreb:

Sudionici koji nisu u braku ili nemaju obitelj ističu da im je lakše odraditi nedjelju nego nekome

tko ima obitelj i djecu. Razlog tomu je, objašnjavaju, što ljudi koji imaju obitelj moraju skuhati ručak i brinuti se o djeci, a religiozni bi htjeli otići i na misu. Ovisno o vrsti zanimanja, sudionici ili nemaju kompenzaciju za rad nedjeljom ili za rad nedjeljom dobiju slobodan dan po dogovoru s kolegama. Navode da se ljudi na to naviknu. Kada je riječ o plaćanju radne nedjelje, jedna djelatnica navodi da je dobila 119 kuna za tri radne nedjelje u mjesecu, dok druga navodi da za rad nedjeljom dobije šest kuna. Dio sudionika ističe da postoji »interni« dogovor između zaposlenika gdje jedan dio njih radi nedjeljom kako bi drugi zaposleni bili slobodni nedjeljom. U tu se svrhu radi i više sati. Neki navode da vezano uz rad nedjeljom i poštivanje rasporeda nema rasprave s poslodavcima jer ako se to nekome ne sviđa taj može dati otkaz. Jedan dio sudionika smatra da je kompenzacija za nedjelju »barem duplo«. Drugi smatraju da se nedjelja ne može nikako platiti i da im radna nedjelja ne bi dolazila u obzir čak i da je značajno više plaćena. Dio sudionika smatra čudnim da tvrtka u 26 dana u mjesecu ne može zaraditi dovoljno i da su im potrebna još četiri dana (nedjelje) da bi opstali.

Smatraju da je tu situaciju nametnuo zakon. Kada bi se pojedina trgovina odrekla rada nedjeljom, bila bi na gubitku pa bi to trebalo biti regulirano na državnoj razini. Dio sudionika situaciju u trgovini tumači ljudskom pohlepom te smatraju da ljudi neće naći smisao u trgovačkom centru, ali je stečena navika kupovine nedjeljom. Neki se nadaju da će ulazak Hrvatske u Europsku uniju donijeti veće poštivanje radničkih prava u trgovini.

Zanimljivo je istaknuti da više sudionika koji rade u trgovinama zamjećuje da ljudi koji kupuju

nedjeljom često samo šeću po dućanu i tako provode svoje slobodno vrijeme. Također, isti ti ljudi koji kupuju nedjeljom, navode sudionici, minimalno troše i kupuju nepotrebne stvari koje su mogli kupiti i ranije, tijekom radnih dana u tjednu. Tako navode više primjera nesolidarnosti od strane kupaca koji dolaze nešto kupiti prije zatvaranja trgovina na blagdane.

Rijeka:

Jedna skupina sudionika ističe da je rad nedjeljom svima u njihovu poduzeću bolje plaćen, ali da se nedjeljom ne bi trebalo raditi zbog obitelji. Drugi pak navode da se treba raditi nedjeljom, ali da bi taj rad trebao biti više plaćen. Oni ističu da bi bilo pravedno da o pitanju rada nedjeljom zaposlenici imaju veću mogućnost izbora. Također, neki navode da u slučaju da rade subotom, ne moraju raditi nedjeljom. Sudionici koji rade kao prodavači u većim i stranim trgovačkim centrima navode da dobiju slobodan dan za svaku radnu nedjelju. Više ih ističe da će se u trgovačkim centrima uvijek raditi nedjeljom, ali da bi bilo dobro da su cijene tada dvostruko veće te da su radnici bolje plaćeni. Pretpostavljaju da bi se u tom slučaju vjerojatno smanjio i broj kupaca. Kako bi izrazila da rad nedjeljom u svim sektorima nije prijeko potreban, jedna sugovornica ističe da kada je ona bila dijete, nedjeljom se nikada nije radilo i sve je funkcioniralo. Više sudionika navodi da ne vide veći promet nedjeljom, već da ljudi »šeću po dućanima«.

Osijek:

Ovisno o sektoru u kojem rade, ima sudionika koji gotovo nikada nemaju slobodnu nedjelju i koji se

na to ne žale, kao i onih koji rade svaku drugu nedjelju ili onih koji dobiju slobodnu nedjelju samo kada to eksplicitno traže. Neki od sudionika uglavnom rade nedjeljom jedino za vrijeme inventure u njihovim trgovinama, no ističu da im se taj rad tada kompenzira, i to najčešće slobodnim danima. Nekima se pak na platnoj listi navodi rad nedjeljom, ali ne znaju kolika im je za to dana financijska kompenzacija. Jedan od sudionika isto tako navodi da radi svaki treći vikend i da to nije nikakav problem. Ima slučajeva kada bi jedna nedjelja u mjesecu trebala biti slobodna, no to se ne poštuje uvijek, jer ako se slučajno netko od zaposlenika razboli u nedjelju, zamijeniti ga moraju oni zdravi. Neki sudionici rade svaku nedjelju i samo im je jedan dan u radnom tjednu slobodan. S obzirom na taj slučaj, navode da im je ponekad lakše, a ponekad teže raditi nedjeljom jer se tada većina ljudi odmara i provodi vrijeme s obitelji i prijateljima, zbog čega ističu da »nema tog novca koji bi mogao nadoknaditi tu nedjelju«, bez obzira na to što im se poštuje satnica ili dobiju drugi slobodni dan u tjednu. Neki sudionici mogu birati između slobodne subote ili nedjelje. Više njih se sa sjetom prisjeća vremena kada se nedjeljom nije radilo.

Split:

Više sudionika ističe da mora raditi nedjeljom, a ponekad i noćne smjene. Neki od sudionika više ni ne računaju na slobodnu nedjelju, iako ima i onih kojima je prema dogovoru slobodna subota ili nedjelja te onih koji imaju samo jednu nedjelju mjesечно slobodno. Sudionica navodi da je jedanput zvala inspekciju zbog rada nedjeljom, ali inspekcija ne radi nedjeljom. Vezano uz inspekcije rada, ističu da inspektori razgovaraju samo sa zaposlenicima

koje su šefovi odabrali. Također navode da im je radno vrijeme po dogovoru, ovisno o količini posla te da su više plaćeni za rad blagdanima, nedjeljom rade kraće, ali da im je zato nedjeljom veća satnica. Vezano uz veću satnicu nedjeljom, više sudionika ističe da je plaćanjem malo veće satnice za rad nedjeljom izigran zakon jer se dobije plaća kao i za običan radni dan, a malo se manje radi. Jedan dan u tjednu se ne radi i slobodni su za blagdane.

Zanimljivo je istaknuti da se više sudionika s nostalgijom prisjeća vremena kada se nije radilo nedjeljom te kada se ni subotama popodne nije radilo, iako je to bilo u vrijeme socijalizma. Više njih ističe da se rad nedjeljom mora platiti više. Sudionici napominju da za rad nedjeljom budu malo više plaćeni te da za to dobiju slobodan dan, ali da im je tada »svaki dan isti«. Nadalje, većina njih ističe da žele provesti nedjelju sa svojim obiteljima i da im taj dan ništa ne može zamijeniti, bez obzira na to koliko to bilo plaćeno.

3. Važnost nedjelje i slobodno vrijeme

Zagreb:

Rad nedjeljom većina sudionika prihvaća individualno. U ovom kontekstu oni navode da svakodnevno pronalaze načine kako da se »nose s tim«. Neke opuštaju »male stvari« kao što su hobiji i druženje, dok neki koji vole svoj posao pronalaze zadovoljstvo u samom radu. Stav onih sudionika koji eksplicitno ne vole svoj posao prema radu nedjeljom slikovito opisuje jedna sugovornica izjavom da to »što te ne ubije, to te ojača«. Sudionici ističu da ako si čovjek želi priuštiti neke stvari, tada mora raditi

i to mu ne treba biti teško, iako to nužno podrazumijeva manjak slobodnoga vremena. Također kažu da im ponekad odgovara raditi nedjeljom jer tada dobiju slobodan dan tijekom radnoga tjedna, što im omogućava obavljanje poslova koje nedjeljom ne mogu, kao što je odlazak liječniku ili rješavanje obveza u državnim službama. Unatoč spomenutom, većina ističe da im nedostaje obiteljsko okupljanje i druženje kad moraju raditi nedjeljom. Oni ističu da se čovjek koji radi nedjeljom »osjeća kao jadan čovjek« te da se kupci prema onima koji rade nedjeljom odnose bez poštovanja i bezobrazno. Isto tako, oni koji rade nedjeljom osjećaju se »jadno« jer većina ljudi tada ne radi, već se odmara i uživa u dokolici, za razliku od njih. Rad nedjeljom, kako navodi veći dio sudionika, utječe na obiteljski i društveni život. Od rada nedjeljom »živčani ste što radite, nema novca od toga«. Ne može se dati sve od sebe s takvim tempom rada (»i da budeš ljubazan s kupcima i ponudiš im robu moraš biti odmoran i zadovoljan«), puno toga im promakne, postoji »osjećaj da ste stalno tamo« (na radnom mjestu). Jedna sugovornica ističe: »Klonula sam, usporena. Brzo taj jedan (slobodni) dan proleti. Barem još jedan dan. Vezan si za taj posao i rob si tog posla. Nešto planirati je jako teško. Čeka se godišnji odmor.«

Većini sudionika nedjelja predstavlja vrijeme za druženje, okupljanje s prijateljima ili odlazak u prirodu. Nadalje, navode da nedjelja posebno znači majkama. Sudionici se slažu da postoje službe kao što su vatrogasci, policija i liječnici za koje je nužno da rade nedjeljom, ali da se to ne odnosi na trgovačke centre i trgovine. Jedna je sudionica posebno navela kako je strašno nedjeljom poslijepodne ići na posao, osobito ljeti kada su prozori otvoreni, čuje

se lupanje po tanjurima tijekom nedjeljnoga ručka kada su ljudi sa svojom obitelji, dok ona ne može biti, nego čeka tramvaj koji je vozi na posao. Druga sudionica ispričala je kako nedjeljom skuha ručak i onda odlazi na posao (»Maknut ću se iz trgovine jer to ne mogu podnijeti.«). Ipak, kao sreću u nesreći, neke su sudionice navele da su zbog njihova izbivanja od kuće tijekom vikenda supruzi naučili kuhati i peći kolače.

Sudionici su primijetili ritam koji nedjelja daje, odmor koji je potreban, red i očekivanje koji taj ritam omogućuje. Nedjelja je jedini dan kada je obitelj zajedno, drugi dani »ništa ne znače«.

Osijek:

Sudionici navode da im je izrazito važna neradna nedjelja jer tada većina ljudi ne radi. U ovom pogledu ističu da im slobodan dan usred tjedna često ne znači mnogo jer su tada usamljeni s obzirom na to da većina tada radi. Upravo im je zato neradna nedjelja važna, tada se uglavnom kolektivno ne radi pa im je to, navode, »jedini dan« kad se svi stignu duže družiti s obitelji i prijateljima te nadoknaditi to što se ne vide preko tjedna.

Split:

Većina ističe da kada bi mogli birati ne bi radili nedjeljom jer im je to jedini dan »kad su svi slobodni«. Manjem je dijelu sudionika svejedno koji im je dan u tjednu slobodan. No, uglavnom većina navodi da im je potrebna slobodna nedjelja kako bi stigli posjetiti obitelj koja im je udaljena, a religioznima kako bi mogli ići na misu. Više njih ističe da se osjećaju »jadno« kad moraju ići na posao nedjeljom jer ne mogu biti prisutni na zajedničkom obiteljskom

ručku te da su nakon posla umorni za druženje. Također, sudionici navode da im je neradna nedjelja »psihički potrebna« te da rad nedjeljom negativno utječe na kvalitetu odnosa u njihovim obiteljima. Čak i u vrijeme socijalizma, navode neki sudionici, bila je tradicija nedjeljom ići na misu i na vjeronauk (koji tada nije bio u školi) te se družiti s obitelji. Ljudi koji rade nedjeljom ističu da zbog toga pati njihova obitelj. U ovom kontekstu ponajviše pate roditelji koji rade nedjeljom, koji navode da su im nedjeljom »djeca prepuštena sama sebi« te da su oni nakon posla »poluistrošeni« za razgovor ili druženje, zbog čega im je »najgore raditi nedjeljom«. Većina sudionika, osobito onih koji imaju djecu, navodi da im je radna nedjelja »žalostan dan«, »najteži dan u tjednu« i »najgori dan za rad« kada ih ostali ljudi »gledaju sa žaljenjem«. Jedna sudionica navodi da se osjeća »stvarno očajno« kad zbog posla nedjeljom ne vidi djecu. Ipak, među sudionicima ima i onih kojima je nedjelja kao i svaki drugi radni dan, ali to su uglavnom ljudi koji nisu u braku.

Sudionici smatraju da veliki trgovački centri danas služe za izlaske nedjeljom te navode da im se kupci ponekad obraćaju sa žaljenjem i suosjećanjem, što sudionici doživljavaju s ironijom jer zbog istih tih ljudi koji kupuju nedjeljom oni moraju raditi. Zanimljivo, navode kako je u njihovim radnjama posebno velika gužva nedjeljom nakon mise. Sudionici se prisjećaju vremena kada se nedjeljom nije radilo, a sve je funkcioniralo. Ističu da promet nedjeljom nikako nije veći i da se stoga ne isplati raditi nedjeljom te navode da je u vrijeme kada se nije radilo nedjeljom promet bio veći subotom. Sudionici zaključuju da nije nužno da se radi nedjeljom, osim dežurnih službi (liječnici, vatrogasci

i policajci), te da se zbog toga stvara »krivi način života«. Iako je Hrvatska turistička zemlja, sudionici izražavaju stav da bi se rad nedjeljom svejedno morao regulirati. S obzirom na to, neki navode da za vrijeme sezone ne bi trebale raditi sve trgovine, nego samo nekolicina. Drugi ističu da se za vrijeme sezone treba raditi svaki dan, posebno kafići, ali da se taj rad kontrolira i radnicima uredno plati. Također, predlažu da se izvan sezone nedjeljom ne radi. Navode se primjeri ostalih turističkih zemalja kod kojih je rad nedjeljom reguliran.

4. Zaključci

Zagreb:

Više sudionika ističe da ne vide razlog zašto bi se trebalo raditi nedjeljom, a to se posebno odnosi na trgovine. Navode da bi se oni kojima nedjelja predstavlja jedini dan kada stignu obaviti kupovinu lako naviknuli kupovati drugim danima, od ponedjeljka do petka. Nadalje, ističu da trgovački centri preko tjedna rade svaki dan od jutra do 21 sat, što svima daje dovoljno vremena za kupovinu. Također, sudionici izražavaju mišljenje da su veći troškovi hladnoga pogona trgovačkih centara i dućana nego što je njihova zarada nedjeljom. Navode da su im, osim ujutro i pred zatvaranje radnji, nedjelje često bez previše kupaca jer se »osjeti da je nedjelja«. Sudionici zaključuju da bi svi oni koje rade nedjeljom trebali biti »dvostruko plaćeni« jer će uvijek postojati potreba da se radi nedjeljom i ljudi koji će htjeti raditi nedjeljom. Također ističu da je najveća odgovornost vezana uz regulaciju rada nedjeljom na državi i poslodavcima. Sudionici navode da jedino država može odrediti

hoće li se ili neće raditi nedjeljom pa da se onda svi toga drže. Također, ističu i odgovornost poslodavaca koji bi trebali biti solidarni i omogućiti svojim radnicima slobodnu nedjelju kada to omoguće i sebi. Jedna sugovornica ističe da bi joj slobodna subota i nedjelja bili »kao mali godišnji«.

Vezano uz pitanje rada nedjeljom, sudionici ističu da je to prvenstveno na državi te da je uloga Crkve tu sporedna. Neki smatraju da je »lobi na vrhu prejak« te da na situaciju ne mogu utjecati. Za dio sudionika jedini je autoritet ostala Crkva, no postavlja se pitanje što ona može učiniti.

Više sudionika izrazilo je osjećaj manje vrijednosti i nemoći zbog toga što moraju raditi nedjeljom, što je usko vezano uz njihovo zanimanje i socioekonomski status. Neki od njih navode da nisu mogli studirati jer su morali ići raditi te da rade i kad su bolesni jer se »bez novca ne može«. Ističu da su svi iznad njih – i poslodavac i kupci. Unatoč tome, kažu da su se sa svim tim naučili nositi i »glumiti« te da pojedinac tu ne može previše učiniti. Sudionici ističu da bi se trebalo okupiti više ljudi kako bi došlo do promjene.

Dio njih smatra da je rad nedjeljom samo jedan od problema. Glad za novcem smatra se jednim od glavnih uzroka problema u društvu. Jedna sudionica krivi one koji su to dopustili. Netko je nekome to prvo dopustio i to je sada navika. Voljela bi da se vrate dani kada se nije radilo nedjeljom (»Samo je to kratko trajalo...«).

Rijeka:

Sudionici navode da su se već pomirili s tim da moraju raditi nedjeljom, iako je »žalosno što smo postali ravnodušni«. Oni koji imaju malu dje-

cu ističu da im je posebno teško nedjeljom odvesti djecu na čuvanje. Više njih navodi da je dobro da neki dućani rade nedjeljom, ali predlažu da bi artikli u tim dućanima trebali koštati puno skuplje, kao što je već praksa u mnogim europskim zemljama, što bi se trebalo samo preslikati. Takva bi praksa, navode sudionici, dovela do manjeg prometa i većini poslodavaca ne bi bilo isplativo poslovati nedjeljom.

Osijek:

Više sudionika navodi da iako im je novac potreban, ništa im ne može nadoknaditi radnu nedjelju. U ovom kontekstu navode da je rad nedjeljom u državnim tvrtkama dobro reguliran te da bi se taj model trebao primjenjivati i kod privatnika. Sudionici koji rade u stranim poduzećima navode iskustva radnika u istom poduzeću u europskim zemljama u kojima je rad nedjeljom jako dobro plaćen, zbog čega su radnici ondje vrlo motivirani za rad nedjeljom. Nadalje, sudionici izražavaju nadu da će se u ovom pogledu stvari promijeniti kada Hrvatska uđe u Europsku uniju jer u Hrvatskoj ima puno stranih firmi koje drugačije reguliraju rad i plaću u EU nego što to rade u Hrvatskoj. Ističu da to što rade nedjeljom najviše pogađa njihove obitelji i posebno djecu. Jedna sudionica ističe da joj je posebno tužno kada nedjeljom djeca ne stave njezin tanjur na stol i kada mora na brzinu ići na misu te da joj nikakav novac to ne može nadoknaditi. Većina ističe da im je nedjelja provedena s obitelji nezamjenjiva, neovisno o bilokakvoj naknadi. Sudionici izražavaju nezadovoljstvo prema političarima koji su odgovorni za lošu regulaciju rada nedjeljom, a sami ne rade nedjeljom.

Split:

Sudionici navode da rad nedjeljom utječe na njihov društveni život, ali da su se pomirili s tim. Nadalje, ističu da rad nedjeljom vodi otuđenju, jer »kad ste vi slobodni, drugi nisu i obratno«, »ne vidamo se«, »umorni smo« i »kad dođete kući nije vam do ničega, upropašten vam je dan«. Sudionici izražavaju čuđenje što kupci provode s djecom vrijeme nedjeljom u trgovačkim centrima. Ponovno ističu da se kupovina može obaviti u ostale radne dane, a ne nužno nedjeljom te da osim nužnih službi nitko drugi ne bi trebao raditi nedjeljom. Navode da nedjeljom ljudi uglavnom »kupuju gluposti« te da ljudi kupuju najviše vikendom samo zato što »znaju da mogu«. Također, ističu da su mnogi u vrijeme kada se nije radilo nedjeljom tražili da se ponovno počne raditi nedjeljom.

5. Preporuke

Zagreb:

Sudionici ističu da sama riječ »nedjelja« govori o tome da se taj dan tradicionalno ne radi te da je to dan za obitelj i odmor. Navode primjere iz drugih europskih zemalja gdje se čak manje radi petkom zbog nadolazećeg vikenda. Pitaju se, ako je rad tako reguliran u naprednijim zemljama i tamo sve funkcionira, zašto onda ne bi tako bilo i u Hrvatskoj? Ističu da je problem u tome što poslodavci ne cijene radnike te je komunikacija poslodavaca s radnicima vrlo loša. Sudionici navode pozitivne primjere kojima žele izreći da se radnik mora truditi pred poslodavcem izboriti za svoja prava, »jer ako ti šutiš, on se neće sjetiti da

ti izađe u susret«, iako tada »ne znaš hoćeš li dobiti otkaz«. Zanimljivo je zamijetiti da sudionici navode da kao prodavači uglavnom rade žene, pogotovo u pekarnicama. Više njih ima potrebu podijeliti svoja iskustva s posla u smislu da je nužno postaviti se i imati svoj stav prema poslodavcima jer će tada »oni biti bolji prema tebi nego kad šutiš«, iako se odnos prema radniku »vrlo brzo vraća na staro«.

Za vrijeme provođenja fokus grupa sudionici su imali potrebu spomenuti brojne teme vezane uz radnička prava i nepravde s obzirom na odnos poslodavca i radnika. Neki su sudionici rekli da je za vjernike opcija probati prihvatiti situaciju i slaviti nedjelju sa svojim kupcem. Možda će bolje doživjeti misu od onoga koji ne radi nedjeljom. Jedan je od sudionika završno ponudio nadu smatrajući da zlo ne može trajati i da će se situacija promijeniti.

Rijeka:

Sudionici ističu da bi se pitanje rada nedjeljom trebalo zakonski urediti jer se većina radnika pomirila da mora raditi nedjeljom. Također navode da se u velikim trgovačkim centrima poslodavci pridržavaju svih pravila i zakona jer je tamo, za razliku od malih dućana, veća kontrola, a kazne su jako velike.

Osijek:

Sudionici smatraju da bi se trebala napisati peticija Vladi i ministrima koji donose zakone kako bi se ponovno aktualiziralo pitanje rada nedjeljom i kako ga regulirati. No, u isto vrijeme ističu zabrinutost i strah od otkaza jer ne znaju kako bi njihovi poslodavci reagirali znajući da su njihovi zaposlenici sudjelovali u takvoj inicijativi. Ističu da među ljudima općenito manjka solidarnosti, jer su svi

oni koji se zalažu za rad nedjeljom uglavnom ljudi koji nikada nisu trebali raditi nedjeljom. U suprotnom bi znali kako je onima koji rade nedjeljom, navode sudionici. Nadalje, više njih ističe problem potrošačkih navika koje prevladavaju kod ljudi, a zbog kojih ljudi moraju kupovati i trošiti. Navode da se kupci ponekad čude i sažalijevaju nad njima što moraju raditi nedjeljom, a pritom ne razumiju da oni moraju raditi upravo zato što kupci dolaze kupovati. Sudionici krive politiku i nisku razinu osviještenosti među ljudima zbog nerazumijevanja za one koji rade nedjeljom. Također se pozivaju na vrijeme kada se nije radilo nedjeljom te na primjere razvijenih europskih zemalja gdje je rad nedjeljom reguliran pravedno kao na modele koje treba uzeti u obzir. Sudionici misle da bi Crkva možda mogla pokrenuti peticiju vezano uz ovo pitanje te da bi svakako trebalo pokrenuti veću kampanju. Navode da se u zadnje vrijeme apsolutno šuti o radu nedjeljom te da ne spominje u medijima, na radiju i na televiziji.

Nadalje, ističu da su svjesni da ima jako puno radnika koji rade nedjeljom te da oni čine veliku kritičnu masu koju nitko ništa ne pita, a kad bi ih se pitalo, sigurni su da bi se njihov glas čuo. Smatraju da se Crkvi još uvijek vjeruje te zbog toga misle da bi Crkva mogla nešto učiniti s obzirom na ovo pitanje. Iako turistička sezona predstavlja problem kad se govori o ukidanju rada nedjeljom, ističu da su druge turističke zemlje uspjele kvalitetnije riješiti to pitanje. Sudionici navode da je situacija u zemlji »općenito strašna«, zbog čega su spremni »pristati na bilo što« te se boje prigovoriti poslodavcima, iako su svjesni da rad nedjeljom negativno utječe na njihove obitelji. Više njih navodi da je odnos prema

radnicima u zapadnoj Europi mnogo bolji nego u Hrvatskoj. Također, ponovno predlažu da se stave više cijene proizvodima u trgovinama koje rade nedjeljom. Sudionici imaju veliku potrebu artikulirati ovu temu jer je vezana uz radnička prava općenito. Željeli bi da se nešto pokrene i promijeni. Zbog nedostatka solidarnosti za njihove probleme, ističu da bi bilo pošteno vidjeti da i državne službe rade nedjeljom, da se stave u njihovu poziciju.

Split:

Sudionici navode da se vezano uz promet ništa ne mijenja ako se ne radi nedjeljom jer se promet koji bi se ostvario u nedjelju samo prebacio na ponedjeljak i subotu. Predlažu da bi nedjeljom mogli raditi dežurne trgovine po kvartovima ili da bi svaku nedjelju mogla raditi druga trgovina. Navode primjer Njemačke gdje nedjeljom rade samo dežurne trgovine. Također, ističu da poslodavcima nedjelja uopće ne bi bila isplativa kada bi svoje radnike plaćali pravedno. Predlažu skuplje cijene proizvoda u dežurnim trgovinama koje bi radile nedjeljom. Sudionici izražavaju nezadovoljstvo državom koja »omalovažava« svoje građane jer ne provjerava poslodavce, već ih samo štiti. Navode da im je neradna nedjelja potrebna da se »psihički čovjek rastereti« te su nezadovoljni zbog manjka solidarnosti među građanima. Unatoč nepravdama, svjesni su da će ljudi raditi pod bilo kakvim uvjetima jer moraju preživjeti, no kada je tome već tako, onda bi se taj rad ljudima morao i platiti.

Sudionici drže da je za pitanje rada nedjeljom najodgovornija Vlada, ali i Crkva i gospodarstvenici. Vlada je najodgovornija jer ima najveću moć nad poslodavcima, navode sudionici. Iako predlažu

da se vezano uz pitanje rada nedjeljom uputi apel gradskim vlastima, poslodavcima i Vladi, oni u isto vrijeme izražavaju bojazan da takve inicijative na kraju neće uroditi plodom. Iako većina sudionika ne podržava rad nedjeljom, svi se slažu da je država odgovorna da štiti radnička prava ako se nedjeljom već radi. Sudionici se slažu da bi to, ako se već mora raditi nedjeljom, trebalo biti i pravedno plaćeno.

Također, rezultate istraživanja predstavljamo u sažetoj formi uključujući glavne metodološke napomene, generalne istraživačke nalaze te preporuke sudionika uz zaključni osvrt istraživača.

6. Rezime istraživanja

Hrvatsko katoličko sveučilište, Franjevački institut za kulturu mira i Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve Hrvatske biskupske konferencije odlučili su pokrenuti istraživanje s ciljem ponovnog aktualiziranja pitanja rada nedjeljom u trgovinama. Smatrajući da ta tema nije dovoljno istražena i da hrvatska javnost nije dobro upoznata s cijelom problematikom, provedeno je kvalitativno istraživanje metodom fokus grupa u Zagrebu, Rijeci, Osijeku i Splitu u razdoblju od ožujka do studenog 2012. godine. Dobiveni rezultati upućuju da je rad nedjeljom usko povezan s radničkim pravima u najširem smislu, kao i s razinom kvalitete života i dobrobiti. Kod prikupljanja sudionika korištena je tehnika »snježne grude«, a sudionicima je zajamčena anonimnost. Svi su sudionici imali iskustvo rada nedjeljom i zaposleni su u trgovačkim centrima, pekarnicama ili malim dućanima. Napomenimo da je dio potencijalnih sudionika odbio sudjelovati u ovom istraživa-

nju, ponajviše zbog straha od razgovora o ovoj, njima očigledno osjetljivoj temi, što je također važan istraživački nalaz.

7. Sažeti rezultati fokus grupa

Poštivanje radničkih prava ispitali smo, između ostalog, kroz iskustvo sudionika o nepoštivanju radnoga vremena. Kod manjeg se broja sudionika radno vrijeme poštuje. Veći broj sudionika navodi da se njihovo radno vrijeme ne poštuje, prvenstveno jer se ne vodi evidencija o prekovremenim satima za koje kompenzacije (u obliku slobodnoga dana ili novčane naknade) ili nema ili je neznatna, usprkos velikom obujmu posla. Radnici se osjećaju preopterećeno, nedovoljan je broj zaposlenika s obzirom na radne obveze te su prisiljeni zamijeniti kolege za vrijeme njihove odsutnosti. U ovom pogledu jedna od sudionica napominje da iako joj u ugovoru stoji da radi sedam sati dnevno, ona otprilike radi deset sati dnevno »jer je to posao koji ne možeš završiti prije«.

Zbog navedenih se razloga u radu događaju i pogreške za koje odgovornost najčešće snose sami zaposlenici. Također, prisutan je strah od otkaza kao posljedica neizravnoga zastrašivanja od strane nadređenih. Budući da se »boje za posao«, najveći dio sudionika nije se spreman učlaniti u sindikate. Neki sudionici izražavaju sumnje u ispravnost rada inspekcije, navodeći da samo određeni radnici (odabrani od strane poslodavca) razgovaraju s inspektorima, nadređeni je prisutan tijekom razgovora, a kako se od radnika prije razgovora s inspekcijom traži osobna iskaznica, narušena je mogućnost iskrenoga odgovaranja. Jedan od sudionika navodi iskustvo

kada je poslodavac tražio izmjenu iskaza inspekciji. Na temelju iskaza sudionika može se zaključiti da su mnoga radnička prava dovedena u pitanje.

Govoreći o važnosti slobodne nedjelje, manji broj sudionika, osobito mlađih ljudi koji nisu u braku, ne smatra presudnim slobodno vrijeme nedjeljom, navodeći da im je »svaki dan isti«. Ako se već mora raditi nedjeljom, sudionici su se uglavnom složili da bi se rad nedjeljom trebao značajno više platiti te kompenzirati slobodnim danom u tjednu. No, najveći broj sudionika smatra da nedjelja ne treba biti radna. Razlog koji najčešće navode jest potreba za (obiteljskim i prijateljskim) druženjem koje je najlakše ostvariti nedjeljom kada je većina slobodna od radnih i školskih obveza. U tom smislu ističu da rad nedjeljom vodi otuđenju jer »kad ste vi slobodni, drugi nisu i obratno«, »ne vidamo se«, »umorni smo«, i »kad dođete kući nije vam do ničega, upropašten vam je dan«. Ti sudionici kažu da je nedjelja »žalostan dan« i »najteži dan u tjednu«. U ovom kontekstu ponajviše pate roditelji koji rade nedjeljom te navode da su im nedjeljom »djeca prepuštena sama sebi« te da su oni nakon posla »poluistrošeni« za razgovor ili druženje, zbog čega im je »najgore raditi nedjeljom«. Posebno ih boli što se osjećaju isključeno. Primjerice, jedna je sudionica navela da se za vrijeme pripreme nedjeljnoga stola djeca niti ne sjetite staviti njezin tanjur jer uopće ne računaju na to da će mama moći ručati s njima budući da gotovo svake nedjelje radi.

Religiozni sudionici ističu važnost slobodne nedjelje zbog euharistijske službe kao bitnog dijela vjerničkoga života, posebno u kontekstu obiteljskoga zajedništva (»Nema tih novaca koji bi mogli na-

doknaditi tu nedjelju«). Oni ističu da se čovjek koji radi nedjeljom »osjeća kao jadan čovjek« te da se kupci prema onima koji rade nedjeljom odnose bez poštovanja ili ih »gledaju sa žaljenjem«. Tradicija se isto navodi kao razlog neradne nedjelje (»osjeti se da je nedjelja«). Dio se sudionika pomirio s činjenicom da moraju raditi nedjeljom, no ipak smatraju da je »žalosno što smo postali ravnodušni«. Radnici se sjećaju vremena kada se nedjeljom nije radilo, a po njihovom mišljenju, nije se narušavala osobna i društvena ravnoteža. Prema riječima jedne sudionice, danas je situacija takva da bi joj slobodna subota i nedjelja bili »kao mali godišnji«. Sudionici dovode u pitanje isplativost rada trgovačkih centara nedjeljom, navodeći kako nedjeljom ljudi obilaze trgovačke centre, ne kupuju ili kupuju vrlo malo pa zaključuju da se više potroši na komunalne troškove nego što se zaradi prodajom.

8. Preporuke sudionika

Sudionici istraživanja predlažu da samo dežurne trgovine rade nedjeljom, da proizvodi budu skuplji, a da sami prodavači budu značajno više honorirani za rad nedjeljom. Također, predlažu da Vlada »najtjera« poslodavce na poštivanje zakona i prava radnika te apeliraju na dodatni angažman Crkve u borbi za radnička prava. Sudionici navode da je situacija u zemlji općenito »strašna« zbog čega su spremni pristati »na bilo što« te se boje prigovoriti poslodavcima, iako su svjesni da rad nedjeljom negativno utječe na njihove obitelji. Tako jedan od sudionika postavlja pitanje: »Štiti li država poslodavce omalovažavajući radnike?«.

Iako je Hrvatska turistička zemlja, sudionici izražavaju stav da bi se svejedno rad nedjeljom morao bolje regulirati. U ovom pogledu neki navode da za vrijeme sezone ne bi trebale raditi sve trgovine, nego samo nekolicina na frekventnijim mjestima. Drugi ističu da za vrijeme sezone treba raditi svaki dan, ali da se rad kontrolira i radnicima uredno plati. Također, predlažu da se izvan sezone nedjeljom ne radi. Većina sudionika smatra da bi se Hrvatska trebala ugledati na pozitivne primjere rješavanja pitanja rada nedjeljom zemalja Europske unije.

9. Zaključak

Rezultati istraživanja pokazuju da tema rada nedjeljom pokreće lavinu pitanja vezanih uz radnička prava koja se prema izjavama sudionika u Hrvatskoj svakodnevno krše. Većina ističe da im je neradna nedjelja od velike važnosti za obiteljski i društveni život te da im je nužna za psihofizičko zdravlje kao odmak od radne rutine tijekom tjedna. Nedjelja im je važna i zbog kulturoloških i tradicijskih razloga jer je tada većina slobodna od obaveza. Rad nedjeljom najviše pogađa roditelje koji ne mogu provesti nedjelju s djecom. Upravo se zato slobodna nedjelja nameće kao bitan čimbenik o kojemu ovisi kvaliteta života i dobrobit kod većine sudionika, a osobito onih s malom djecom. Također, sudionike uvelike pogađa nedostatak solidarnosti, zbog čega nema društvene inicijative za neradnom nedjeljom. Iz rezultata se može zaključiti kako sudionici smatraju da bi država trebala bolje regulirati rad nedjeljom te učinkovito kontrolirati poslodavce i time doprinijeti kvaliteti života radnika. Iako dio sudionika

nije protiv rada nedjeljom, svi se slažu da je država odgovorna osigurati poštivanje radničkih prava ako se već nedjeljom mora raditi. Rezultati istraživanja sugeriraju i da radna nedjelja utječe na promjenu životnoga stila ljudi kod kojih se tako potiče potrošački mentalitet i stvaraju nezadovoljni radnici. Konačno, istraživanje upućuje da radna nedjelja doprinosi kršenju radničkih prava čime se narušava i opća dobrobit radnika koje je država dužna štiti.

Kvaliteta života i neradna nedjelja

Iako su prisutni u literaturi više od četiri desetljeća, očito je da pojmovi kao što su »dobrobit«, »kvaliteta življenja« ili »blagostanje«¹ svakodnevno dobivaju sve veću važnost, što je itekako postalo vidljivo s pojavom još uvijek aktualne globalne financijske krize od 2008. godine. S dolaskom krize koja je uzdrmala radnike i poslodavce, ali i političare, razni akteri u Europi i svijetu bili su primorani razmotriti što je do krize dovelo te kako krizu preživjeti i iz nje izaći s pozitivnim iskustvom koje će se prenijeti na buduće naraštaje kako bi se slični scenariji izbjeegli u budućnosti.

Čini se da je upravo u kontekstu financijske krize pitanje o pokazateljima koji određuju »kvalitetu života«, »dobrobit« ili »blagostanje« moralo isplivati na površinu kako bi se pokazalo da ekonomski pokazatelji, poput visine BDP-a, nisu jedini i najvažniji, već naprotiv, samo jedni od više indikatora koji do određene mjere utječu na razinu blagostanja. Nadalje, relevantna recentna istraživanja pokazuju da postoji niz indikatora »kvalitete života« među kojima

---

¹ Izrazi »kvaliteta života« (eng. *quality of life*) te »dobrobit« i »blagostanje« (eng. *wellbeing*) u stručnoj se literaturi uglavnom koriste kao istoznačnice zbog čega se u određenim dijelovima ovoga teksta koriste naizmjenično.

su zdravlje, obrazovanje, odnos prema okolišu, radni odnos i uvjeti rada, materijalno stanje, međuljudski i obiteljski odnosi, osobna postignuća u životu, fizička sigurnost, emocionalno stanje, zadovoljenje osnovnih potreba, prava i društvena uključenost.

Gledano kroz prizmu koncepta »kvalitete života« kojeg između ostalog određuju upravo navedena područja života, ovaj se rad temelji na pitanju o tome »može li rad nedjeljom utjecati negativno na kvalitetu života hrvatskih građana« te kreće od pretpostavke »da rad nedjeljom (i to posebice nereguliran) može negativno utjecati na kvalitetu života pojedinca pa time i hrvatskoga društva u cjelini«. Drugim riječima, u ovom se radu pretpostavlja »da neradna nedjelja u hrvatskom kontekstu predstavlja jedan od pokazatelja koji može pozitivno utjecati na kvalitetu života, dobrobit ili blagostanje hrvatskih građana.«

Uzevši u obzir spomenuto, kako bi došli do odgovora na postavljeno pitanje, prvo će biti potrebno krenuti u potragu za definicijom pojma »kvalitete života« i to sa stajališta relevantnih autora i međunarodnih organizacija. Nakon toga slijedi analiza rezultata fokus grupa u kontekstu raznih područja kvalitete života sa svrhom da se preispita »ne/radna nedjelja« kao mogući pokazatelj kvalitete života. U zaključku će biti sažeti rezultati rada.

1. U potrazi za definicijom »kvalitete života«: razvoj pojma i njegova primjena

Iako se danas svakodnevno koristi u različitim kontekstima – od obrazovanja, politike, društva i pojedinca do obitelji, gospodarstva, zdravlja i rada

– izraz »kvaliteta života« dobio je na većoj važnosti tek sredinom 1970-ih godina kada se počinje češće primjenjivati u društvenim istraživanjima (Fahey, Whelan i Maitre, 2004: 1). Od tog vremena do danas mnogi relevantni autori kao što su Schalock, Verdugo-Alonso, Rapley i Costanza, ali i brojne studije koje su provele međunarodne organizacije kao što su EUROFOUND² i OECD³, upućuju na širinu ovoga pojma kojega je vrlo teško precizno odrediti.

Unatoč očitij poteškoći preciznoga tumačenja pojma, općenito se »kvaliteta života« može definirati kao »širok koncept koji se bavi ukupnom dobrobiti unutar društva« (Fahey, Whelan i Maitre, 2004: 1). Također, ono što ga prema mnogim autorima i studijama precizira, to jest odvaja od pojmovia kao što je »životni standard« svakako je činjenica da pojam »kvaliteta života« nadilazi pretpostavku da veća zarada i konzumacija nužno uvjetuju blagostanje (Costanza i dr., 2008: 18). Isto tako, pojam »kvaliteta života« nije isključivo usmjeren na materijalne uvjete kao pokazatelje blagostanja, već je višedimenzionalan jer razmatra više životnih područja kao i interaktivnost među njima, te se pored oslanjanja na objektivne pokazatelje (npr. ekonomska situacija) uvelike oslanja i na subjektivne pokazatelje (npr. individualno vrednovanje života pojedinca) (Fahey, Whelan i Maitre, 2004: 1–2).

Pored spomenute definicije te osnovnih odrednica koje preciziraju i odvajaju pojam »kvaliteta

---

² Europska zaklada za poboljšanje radnih i životnih uvjeta / *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions* (EUROFOUND).

³ Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj / *Organization for Economic Cooperation and Development* (OECD).

života« od sličnih konstrukata, u nastavku će biti potrebno referirati se i na dodatne relevantne sekundarne izvore kako bi se ilustrirala širina te prikazala primjena ovog složenoga pojma. Razlog tome je da se kroz detaljniji prikaz pojma preispita može li neradna nedjelja u hrvatskom kontekstu predstavljati jedan od naizgled manje važnih pokazatelja koji može pozitivno utjecati na kvalitetu života hrvatskih građana. Važno je dodati da zbog uistinu velikoga broja studija o »kvaliteti života« u nastavku slijedi kratki pregled pojma sa stajališta odabranih relevantnih autora i međunarodnih organizacija.

1.1. Pojam »kvaliteta života« iz perspektive relevantnih autora

Opisujući povijesni razvoj pojma, Rapley (2003: 10) navodi da »kvaliteta života« otkada se koristi postaje »sve više sklizak ili kompleksan konstrukt« koji se danas upotrebljava za opis svega, od stanja bilanci državnih banaka do sreće pojedinaca. Kao glavni razlog što se definicija »kvalitete života« uvelike razlikuje unutar postojeće literature na području društvenih znanosti, Rapley (2003: 30) ističe važnu ulogu različitih autoriteta odgovornih za odabir dimenzija u životima pojedinaca ili kolektiva koji će biti uzeti kao indikatori kvalitete života. Isti autor objašnjava da do ovakve promjenjivosti vezane uz određivanje pojma dolazi iz teorijskih i praktičnih razloga te često zbog kombinacije spomenutih razloga (ibid.). Kako bi pojasnio da se pojam »kvaliteta života« koristi za razne svrhe, Rapley (2003: 84) navodi da su dosad provedena brojna istraživanja vezana uz kvalitetu života na širokom području društvenih znanosti, ali i unutar

različitih disciplina od kojih su samo neke koje navodi ekonomija, sestrinstvo, epidemiologija, studiji invaliditeta, medicina, psihologija i sociologija.

U pokušaju preciznijeg definiranja ovoga složenoga pojma sa stajališta znanstvenika na području obrazovanja, zdravstva, javne službe i obitelji, Schalock i Verdugo-Alonso (2002: 1) napominju da pitanja vezana uz pokazatelje dobrobiti i blagostanja sežu još u doba Platona i Aristotela. Nadalje, govoreći o važnosti »kvalitete života« Schalock i Verdugo-Alonso (2002: 1) navode da je bitno razumijevanje značenja pojma. U ovom pogledu oni ističu da se »kvaliteta« odnosi na izvrsnost koja se veže uz značajke ljudskosti i pozitivnih vrijednosti kao što su sreća, uspjeh, zdravlje, blagostanje i zadovoljstvo (ibid.). S druge strane, isti autori navode da riječ »život« označava samu bit ili elemente bitka ljudske egzistencije (ibid.). Prema Schalocku i Verdugo-Alonsu (2002: 1), ovo semantičko značenje pojma objašnjava da »kvaliteta života« utječe na područja kao što su obrazovanje, zdravstvo, javne službe i obitelj, jer ovaj koncept između ostaloga potiče na razmišljanje o strategijama koje mijenjaju živote ljudi i njihove poglede na kvalitetan život.

Jedan od spomenute dvojice autora, Schalock (2005: 695), nekoliko godina kasnije u uvodniku časopisa *Journal of Intellectual Disability Research* konceptualizira »kvalitetu života« kao višedimenzionalni konstrukt na koji utječu osobni faktori i faktori okoline, kao i interakcija između spomenutih faktora. Također, prema Schalocku (2005: 695–696), ovaj pojam sadrži subjektivne i objektivne komponente jednake za sve ljude te uključuje samoodređenje, resurse, smisao u životu i osjećaj pripadnosti. U kontekstu mjerenja Schalock (2005: 696) navodi

da »kvaliteta života« uključuje razinu vrednovanja životnoga iskustva koje je ljudima značajno. Također, autor objašnjava da pojam odražava i područja koja doprinose potpunom i međusobno povezanom životnom iskustvu, kao i da uzima u obzir kontekst fizičke, društvene i kulturne okoline koje su važne ljudima te uključuje vrednovanje iskustava koja su zajednička svim ljudima, ali i koja su jedinstvena za pojedince (ibid.). Isto tako, Schalock (2005) ističe da primjena pojma »kvalitete života« doprinosi blagostanju unutar različitih kulturnih konteksta (ibid.). U ovom pogledu autor (2005) dodaje da načela »kvalitete života« trebaju biti temelj za intervenciju i podršku te da trebaju zauzeti važnu ulogu u profesionalnom obrazovanju (ibid.). Opisujući povijesni razvoj pojma, Schalock (2005: 697) navodi da je izraz »kvaliteta života« danas prerastao od izraza koji otkriva što je pojedincu važno u teoretskom okviru za mjerenje ishoda kvalitete koji usmjerava strategije za poboljšanje kvalitete te je i sam kriterij vrednovanja efektivnosti tih strategija, zbog čega se može smatrati agentom društvenih promjena.

Govoreći o važnim principima i smjernicama pri mjerenju »kvalitete života« na području istraživanja vezanih uz intelektualne teškoće, Verdugo, Schalock, Keith i Stancliffe (2005: 709) ističu da su u brojnim studijama najčešće korištene glavne domene ili područja »kvalitete života« sljedeće: međusobni odnosi, društvena uključenost, osobni razvoj, fizička dobrobit, samoodređenje, materijalna dobrobit, emocionalna dobrobit, prava, zatim okolina (dom/mjesto stanovanja/životna situacija), obitelj, rekreacija i slobodno vrijeme te sigurnost/zaštita. Nadalje, isti autori navode da se pokazate-

lji »kvalitete života« mogu definirati kao specifične percepcije domena ili područja »kvalitete života« koje daju indicije o onome što određuje dobrobiti kod pojedinaca (ibid.). Konačno, Verdugo-Alonso i dr. (2005: 714) objašnjavaju da istraživači i znanstvenici iz različitih područja primjenjuju »kvalitetu života« za različite svrhe i namjene.

1.2. Pojam »kvaliteta života« iz perspektive međunarodnih organizacija

Sa svrhom da se dodatno ilustrira pojam »kvaliteta života« i njegova eksplicitna primjena, slijedi kratak prikaz o tome kako ga međunarodne organizacije EUROFOUND i OECD definiraju i kako se njime služe.

Kao prvu od relevantnih međunarodnih organizacija koje eksplicitno primjenjuju pojam »kvaliteta života« u svojim istraživanjima bitno je izdvojiti Europsku zakladu za poboljšanje radnih i životnih uvjeta (eng. *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions – EUROFOUND*). Kao tijelo Europske unije (EU) zaduženo za doprinos pri stvaranju boljih životnih i radnih uvjeta u Europi, EUROFOUND je važna organizacija koja se između ostaloga intenzivno bavi i pitanjem kvalitete života u Europi od 2003. godine (Malbašić, 2009: Fahey, Whelan i Maitre, 2004: 1). Preciznije, EUROFOUND je 2003., 2007. te tijekom 2011. i 2012. godine proveo istraživanja o trendovima u kvaliteti života u EU koristeći se *Anketama o kvaliteti života* (eng. *The European Quality of Life Survey – EQLS*) kao posebnim alatom za dokumentiranje i analizu višedimenzionalne prirode kvalitete života u Europskoj uniji (Eurofound

2012: 9). Cilj spomenutih istraživanja je praćenje promjena u društvu te otkrivanje novih trendova i mogućih budućih problema (ibid.). Tijekom višegodišnjeg istraživanja EUROFOUND je zadržao izvorni konceptualni pristup pri istraživanju »kvalitete života« (koji je zbog razumijevanja i jasnoće ranije spomenut u poglavlju 2.1.) prema kojemu tumači ovaj pojam kao koncept koji nadilazi »životne uvjete« te se odnosi na »ukupnu dobrobit unutar društva« (Fahey, Whelan i Maitre, 2004: 1; Eurofound 2012: 10.). Uspoređujući sva tri spomenuta istraživanja iz 2003., 2007., i 2012. godine, vidljivo je da su u svima pokrivena slična područja kvalitete života koja su podijeljena na objektivne (z koje se mogu pouzdano mjeriti, npr. zdravlje, ekonomska situacija, zaposlenje) i subjektivne (karakteristike koje reflektiraju pojedinačne stavove i poglede, npr. zadovoljstvo životom i sreća) kategorije dobrobiti (Fahey, Whelan i Maitre, 2004: 2–3.; Eurofound 2009: 7; Eurofound 2012: 10). Za ilustraciju, dovoljno je izdvojiti posljednju *Anketu o kvaliteti života* provedenu 2012. godine koja pokriva sljedeća područja kvalitete života: subjektivnu dobrobit, životni standard i deprivaciju, zaposlenje i ravnotežu rad – život, obiteljski i društveni život, društvenu isključenost i uključenost zajednice, dom, stanovanje i lokalnu okolinu, javne službe, zdravlje i zdravstvenu skrb te kvalitetu društva (Eurofound 2012: 13). Također, zanimljivo je spomenuti da je koristeći ankete od EUROFOUND-a iz 2003. UNDP⁴

---

⁴ Program Ujedinjenih naroda za razvoj / *United Nations Development Programme* (UNDP). U kontekstu ove cjeline istraživanja važno je istaknuti da UNPD od 1990. mjeri »ljudski razvojni indeks« (eng. HDI – *Human Development Index*) koji se temelji

2006. godine proveo prvo istraživanje s međunarodno usporedivim pokazateljima o kvaliteti života u Hrvatskoj⁵ u europskom kontekstu (Bejaković i Kaliterna Lipovčan, 2007: 2).

Pored EUROFOUND-a, Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (eng. *Organization for Economic Cooperation and Development* – OECD) drugi je primjer međunarodne organizacije koja se eksplicitno koristi pojmom »kvaliteta života« u svojim istraživanjima.

Kao organizacija koja na međunarodnoj razini više od 50 godina pridonosi gospodarskom rastu i povećanju životnoga standarda, OECD od 2011. godine provodi i interaktivnu inicijativu *Better Life Initiative* (hrv. *Inicijativa boljeg života*) sa svrhom poboljšanja razumijevanja o pokazateljima koji utječu na dobrobit pojedinaca i nacija (*Executive Summary*, n. d.). Inicijativa proizlazi iz preporuka koje je izradila *Komisija za mjerenje gospodarskog učinka i društvenog napretka*⁶ 2009. godine, a koje između ostaloga ističu manjkavost korištenja makroekonomskih statističkih alata poput BDP-a u po-

---

na kombiniranom mjerenju očekivane životne dobi, obrazovanja i životnoga standarda sa svrhom izračunavanja danih mogućnosti pojedincima u pojedinim društvima (*Human Development Index*, 2011.). Upravo zbog primjene sličnih pokazatelja i metodologije »ljudski razvojni indeks« može nadopuniti istraživanja o kvaliteti života.

⁵ Bitno je napomenuti da je prije spomenutoga istraživanja od strane UNDP-a 2006. godine u Hrvatskoj provedeno više istraživanja koja su implicitno vezana uz razne aspekte »kvalitete života«, dok su prva istraživanja na temu subjektivne dobrobiti i kvalitete života u hrvatskom kontekstu objavile 2006. godine autorice Kaliterna Lipovčan i Prizmić Larsen (Bejaković i Kaliterna Lipovčan, 2007: 7).

⁶ eng. *Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*.

gledu mjerenja osobne i opće dobrobiti (*Measuring wellbeing*, n. d.; *Executive Summary*, n. d.). *Inicijativa boljeg života* sastoji se od dva dijela. Prvi se odnosi na *Izvešće* pod nazivom *How's life?* (hrv. *Kako je život?*), a drugi na interaktivni alat pod nazivom *Your Better Life Index* (hrv. *Indeks tvog boljeg života*). Izvešće *How's life?* predstavlja prvi pokušaj da se na međunarodnoj razini predstavi najreprezentativniji komplet usporedivih i razumljivih pokazatelja dobrobiti. Taj komplet sačinjava jedanaest sljedećih pokazatelja dobrobiti: zajednicu, obrazovanje, okoliš, građanski angažman, zdravlje, stanovanje, prihode, poslove, zadovoljstvo životom, sigurnost i ravnotežu rad – život (*Executive Summary*, n. d.). S druge strane, *Your Better Life Index* predstavlja interaktivni alat koji se temelji na jedanaest spomenutih dimenzija dobrobiti koji omogućava ljudima da putem jednostavne aplikacije na internetu sami razviju svijest o elementima koji utječu na njihovu kvalitetu života (ibid.).

1.3. Ne/radna nedjelja: pokazatelj kvalitete života?

Prema dosad izloženom, može se zaključiti da ne postoji jedna ispravna definicija dobrobiti ili kvalitete života, budući da ljudi na različite načine percipiraju i procjenjuju ono što određuje kvalitetu u njihovim vlastitim životima (Eurofound 2009: 7). Upravo iz tog razloga i u kontekstu ovoga cjelokupnoga istraživanja koje aktualizira pitanje rada nedjeljom u trgovinama u hrvatskom kontekstu, u ovom se dijelu rada potrebno referirati na dobivene rezultate fokus grupa provedenih u Zagrebu, Rijeci, Osijeku i Splitu tijekom 2012. godine, a u kojima su anonimno sudjelovali sudionici s iskustvom rada

nedjeljom koji su zaposleni u trgovačkim centrima, pekarnicama ili malim prodavaonicama.

Svrha referiranja na rezultate provedenih fokus grupa je pokušaj prikazivanja da su se sudionici u svojim odgovorima vezanim uz zadanu temu implicitno dotaknuli raznih područja, kao i pokazatelja koji prema njima utječu i određuju razinu kvalitete njihovih života. Štoviše, ono što je najvažnije s obzirom na temu istraživanja jest činjenica da rezultati ispitivanja upozoravaju da neradna nedjelja u hrvatskom kontekstu može predstavljati jedan od naizgled manje važnih pokazatelja koji može pozitivno utjecati na kvalitetu života hrvatskih građana.

1.3.1. Analiza rezultata fokus grupa u kontekstu raznih područja kvalitete života

Analizirajući sažetak⁷ rezultata istraživanja *Rad nedjeljom i kvaliteta života*, postaje vidljivo da se sudionici dotiču više područja ili domena koje prema ranije prikazanim relevantnim studijama određuju kvalitetu života. U ovom kontekstu rezultati fokus grupa otkrivaju da se »ne/radna nedjelja« može uzeti u obzir kao poseban pokazatelj koji implicitno ili eksplicitno utječe na kvalitetu života unutar raznih područja koja autori Verdugo, Schalock, Keith i Stancliffe (2005: 709) navode kao najčešće korištene glavne domene ili područja »kvalitete života« u brojnim studijama. Također, na sličan način rezultati fokus grupa otkrivaju da se »ne/radna nedjelja« može uzeti u obzir kao pokazatelj koji implicitno

---

⁷ Sažetak rezultata istraživanja *Rad nedjeljom i kvaliteta života* predstavljen je novinarima 6. svibnja 2012. godine na Hrvatskom katoličkom sveučilištu u Zagrebu.

ili eksplicitno utječe na kvalitetu života unutar više područja pokrivenih *Anketama o kvaliteti života* koje je proveo *EUROFOUND* 2012. godine (Eurofound 2012: 13), ali i unutar jedanaest područja *OECD-ove Inicijative boljeg života (Executive Summary, n. d.)*.

Iz navedenog slijedi da se »ne/radna nedjelja« može uzeti u obzir kao:

- pokazatelj koji **eksplicitno** utječe na kvalitetu života unutar sljedećih područja prema navedenim studijama: materijalna dobrobit, prava, rekreacija i slobodno vrijeme, zaposlenje i ravnoteža rad – život, obiteljski i društveni život.

Također, na istom tragu slijedi da se »ne/radna nedjelja« može uzeti u obzir i kao:

- pokazatelj koji **implicitno** utječe na kvalitetu života unutar sljedećih područja prema navedenim studijama: društvena uključenost, međusobni odnosi, subjektivna dobrobit, društvena isključenost i uključenost zajednice, kvaliteta društva, zajednica, građanski angažman, zdravlje i zadovoljstvo životom.

Budući da je pitanje rada nedjeljom usko vezano uz područja kvalitete života kao što su rad, zaposlenje, materijalna dobrobit i (radnička) prava, rezultati fokus grupa pokazuju da sudionici velikim dijelom izražavaju svoje nezadovoljstvo upravo unutar ovih područja. Samo neke od negativnih posljedica rada nedjeljom unutar navedenih područja su nepoštivanje radnoga vremena, izostanak ili neadekvatna kompenzacija te neplaćeni prekovremeni sati, zbog čega sudionici očekuju od Vlade da štiti

njihova prava i da se rad nedjeljom bolje pravno regulira. Druga skupina područja unutar kojih sudionici izražavaju nezadovoljstvo zbog rada nedjeljom su *obiteljski i društveni život*. S obzirom na ta područja, sudionici ističu nezadovoljstvo jer ih rad nedjeljom, kada većina ljudi ne radi, sputava u obiteljskim i prijateljskim druženjima. U ovom pogledu najveće nezadovoljstvo izražavaju roditelji, za razliku od mlađih sudionika koji za rad nedjeljom traže adekvatnu kompenzaciju. Nadalje, treća skupina područja unutar kojih sudionici izražavaju nezadovoljstvo zbog rada nedjeljom je *rekreacija i slobodno vrijeme te ravnoteža rad – život*. Neke od negativnih posljedica rada nedjeljom koje navode sudionici unutar ovih područja su nemogućnost odmaka od radne rutine tijekom tjedna, kao i narušavanje osobne i društvene ravnoteže. Također, u kontekstu područja slobodnoga vremena religiozni sudionici navode važnost neradne nedjelje zbog mogućnosti pohađanja euharistijske službe.

Konačno, pored kratke analize rezultata fokus grupa u kontekstu područja kvalitete života na koja »ne/radna nedjelja« može *eksplicitno* utjecati, potrebno je istaknuti da prema rezultatima ispitivanja »ne/radna nedjelja« može utjecati *implicitno* na gotovo sva ostala područja kvalitete života: od *društvene uključenosti, međusobnih odnosa, subjektivne dobrobiti, društvene isključenosti i uključenosti zajednice do kvalitete društva, građanskog angažmana, zdravlja i zadovoljstva životom*. U ovom su kontekstu samo neke od negativnih posljedica rada nedjeljom koje navode sudionici unutar ovih područja nedostatak poštovanja i solidarnosti od ostatka zajednice jer je većina ljudi nedjeljom slobodna, bez obveza, zatim nedostatak samopoštovanja i na-

rušavanje psihofizičkoga zdravlja radnika. U kontekstu navedenih područja sudionici navode važnost neradne nedjelje i zbog kulturoloških i tradicijskih razloga zbog kojih se sudionici s nostalgijom prisjećaju vremena kada se nije radilo nedjeljom.

2. Zaključak

Iz svega navedenoga u ovom radu moguće je zaključiti da rad nedjeljom (i to posebice nereguliran) može utjecati negativno na kvalitetu života hrvatskih građana. Također, u ovom je radu prikazano da se »ne/radna nedjelja« može uzeti u obzir kao pokazatelj koji eksplicitno i implicitno utječe na kvalitetu života, to jest na razna područja koja prema relevantnim studijama određuju kvalitetu života. Kroz prikaz »kvalitete života« kao višedimenzionalnoga pojma kojeg određuje više objektivnih i subjektivnih dimenzija života pojedinca, kao i kroz analizu rezultata fokus grupa u kontekstu raznih područja kvalitete života, u ovom je radu prikazano da neradna nedjelja u hrvatskom kontekstu može predstavljati jedan od pokazatelja koji mogu pozitivno utjecati na kvalitetu života hrvatskih građana. Unatoč tomu što je ovaj tekst ilustrativan i njegova je svrha doprinijeti propitivanju o mogućim negativnim utjecajima (nereguliranoga) rada nedjeljom na kvalitetu života u Hrvatskoj, on može doprinijeti postojećim i budućim studijama o kvaliteti života u Hrvatskoj. Na kraju, ako je ovim tekstom utvrđeno i upozoreno da rad nedjeljom može negativno utjecati na kvalitetu života hrvatskih građana, onda još preostaje potražiti odgovor i na pitanje do koje točno mjere.

Literatura:

- Bejaković P. i Kaliterna Lipovčan Lj. (2007). *Quality of life in Croatia: Key findings from national research*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Preuzeto, 13. studenoga 2012., s <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2007/29/en/1/ef0729en.pdf>.
- Costanza, R. et. al. (2008). An Integrative Approach to Quality of Life Measurement, Research, and Policy. *S.A.P.I.E.N.S. Vol 1, No 1, 17–21*. Preuzeto, 5. studenoga 2012., s <http://sapiens.revues.org/169>.
- Eurofound (2009), Rose, C. R., Munro, N. M. I. and Wallace, C. D., *Second European Quality of Life Survey: Quality of Life in Europe 2003 – 2007*, Publications Office of the European Union, Luxembourg. Preuzeto, 9. studenoga 2012., s <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2009/77/en/1/EF0977EN.pdf>. Eurofound (2012), Anderson, R., Dubois, H., Leončikas, T. and Sandor, E., *Third European Quality of Life Survey - Quality of life in Europe: Impacts of the crisis*, Publications Office of the European Union, Luxembourg. Preuzeto, 10. studenoga 2012., s <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2012/64/en/1/EF1264EN.pdf>.
- Executive Summary. (n.d.) OECD Better Life Index. *Executive Summary*. Preuzeto, 9. studenoga 2012., s <http://www.oecdbetterlifeindex.org/wpsystem/wp-content/uploads/2012/05/EXECUTIVE-SUMMARY1.pdf>.
- Fahey, T., Whelan, C., Maitre, B. (2004). *Quality of life in Europe - First European Quality of Life Survey 2003*, Eurofound, Office for Official Publications of the European Communities, Luxem-

- bourg. Preuzeto, 2. studenoga 2012., s <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2004/105/en/1/ef04105en.pdf>.
- Human Development Index. (2011). Human Development Reports. *Human Development Index (HDI)*. Preuzeto, 9. listopada 2012., s <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/>.
- Malbašić, M. (2009). Enter Europe – Vodič kroz informacije o Europskoj uniji. *Europska zaklada za poboljšanje radnih i životnih uvjeta (EUROFO-UND)*. Preuzeto, 7. studenoga 2012., s <http://www.entereurope.hr/page.aspx?PageID=49>.
- Measuring Well-being. (n.d.). OECD Better policies for better lives. *Measuring Well-being and Progress: Understanding the issue*. Preuzeto, 9. listopada 2012., s <http://www.oecd.org/statistics/measuringwell-beingandprogressunderstandingthe-issue.htm>.
- Rapley, M. (2003). *Quality of life research: A critical introduction*. London, Sage, 2003.
- Schalock, R. L. (2005). Introduction and overview. *Journal of Intellectual Disability Research, Vol 49, Part 10*, 695–698.
- Schalock, R. L. and Verdugo-Alonso, M. A. (2002). *Handbook on Quality of Life for Human Service Practitioners*. Washington, D. C.: American Association of Mental Retardation.
- Verdugo-Alonso, Schalock, R. L., Keith, K. D., & Stancliffe, R. J. (2005). Quality of life and its measurement: Important principles and guidelines. *Journal of Intellectual Disability Research, Vol 49, Part 10*, 707–717.

Socijalno značenje nedjelje, važnost obitelji i obiteljska dobrobit

Razmišljajući o temama kojih se trebamo dotaknuti kada govorimo o radu nedjeljom, socijalno značenje koje nedjelja ima za čovjeka nametnulo se samo po sebi jer su vikendi, a posebno nedjelja, vrijeme koje ljudi obično vole koristiti za opuštanje te druženje sa svojom obitelji i prijateljima. Rezultati našeg istraživanja pokazuju da je upravo taj aspekt nedjelje najvažniji ljudima koji taj dan moraju raditi i da im ta dimenzija najviše nedostaje. Čovjek je, kao društveno biće, predodređen da živi u zajednici s drugima, da s njima provodi svoje vrijeme, druži se i razmjenjuje iskustva. Osim toga, neradna nedjelja dio je europskoga kršćanskoga kulturnoga nasljeđa te je do relativno nedavno u Hrvatskoj nedjelja uobičajeno bila neradna. Razgovarajući sa sudionicima naših fokus grupa, većina njih izjavila je da »nema tih novaca koji bi mogli nadoknaditi tu nedjelju«, što najbolje pokazuje koliko im je nedjelja bitna. Čak i kad dobiju slobodan neki radni dan u tjednu u zamjenu za nedjelju, ne znači im puno jer su tada drugi članovi obitelji i prijatelji na poslu, a djeca u školi, pa stoga ne mogu s njima kvalitetno provesti vrijeme i adekvatno kompenzirati izgublenu nedjelju. Svi ljudi koji rade trebaju odmor i odmak od svakodnevnih obaveza kako bi mogli skupiti snage za nove radne i životne izazove. Sami sudionici naših fokus grupa

istaknuli su da rad nedjeljom vodi otuđenju, jer »kad ste vi slobodni drugi nisu, i obratno«, »ne vidamo se«, »umorni smo«, i »kad dođete kući nije vam do ničega, upropašten vam je dan«.

Ipak, ne treba zanemariti niti mali dio sudionika koji su rekli da nemaju ništa protiv rada nedjeljom, posebno kada im je plaćen. To su pretežno mlađi ljudi koji još nisu zasnovali vlastitu obitelj i kojima, kako sami kažu, to trenutno nije prioritet pa stoga imaju i manje obiteljskih obaveza i dužnosti, u odnosu na pojedince koji osim radne, imaju i bračne te roditeljske uloge.

Osim problematike rada nedjeljom, tijekom fokus grupa otvorilo se i pitanje mnogobrojnih prekovremenih sati koji ne samo da nerijetko nisu adekvatno plaćeni, već se malo gdje uopće može govoriti o bilo kakvom obliku kompenzacije prekovremenoga rada, pa tako i rada nedjeljom. Jasno je da ti faktori ne utječu samo na odnose s obitelji, već i na odnose s prijateljima i širom društvenom zajednicom, no budući da su odnosi u obitelji polazišna točka za sve ostale interpersonalne odnose i da je njima posvećena najveća pažnja u istraživanjima, mi ćemo se također najviše baviti tim aspektom. Mehanizme i načine na koje prekovremeni rad i rad nedjeljom utječu na funkcioniranje obitelji i obiteljsku dinamiku, u skladu s nalazima fokus grupa, pokušat ćemo objasniti u nastavku.

1. Važnost interpersonalnih odnosa

Jedan od bitnih indikatora ljudske dobrobiti su interpersonalni odnosi. Kaliterna Lipovčan i Prizmić-Larsen (2007) ispitivale su važnost pojedinih domena života i zadovoljstvo životom Hrvata. Su-

dionici su trebali rangirati po važnosti sedam domena života: materijalni status, zdravlje, postignuće, odnose s obitelji i prijateljima, osjećaj fizičke sigurnosti, pripadnost zajednici i sreću. Reprezentativni uzorak na kojem je istraživanje provedeno pokazao je da je Hrvatima na prvom mjestu po važnosti zdravlje, zatim odnosi s obitelji i prijateljima, sreća, fizička sigurnost i pripadnost zajednici. Najmanje važnima pokazali su se materijalni status i postignuće. Odnosi s obitelji i prijateljima Hrvatima su, dakle, od iznimne važnosti. Isto pokazuju i podatci europskoga istraživanja vrednota iz 2008. godine gdje je 98,2 % sudionika na pitanje »Koliko važnost zauzima u Vašem životu obitelj?« odgovorilo da im je obitelj »veoma važna ili važna« (Rimac, 2010). Prijatelje i poznanike veoma važnim i važnim smatra pak 94,4 % ispitanika.

U uvodniku uz temu *Brak i obitelj* Obradović (2001) je obitelj opisao kao strukturu unutar koje svaki član ljudske zajednice nastoji zadovoljiti osnovne potrebe za opstankom, sigurnošću, pripadanjem, uspostavljanjem identiteta, preuzimanjem različitih i promjenjivih uloga i samoostvarenjem, bilo da je to obitelj iz djetinjstva u kojoj je odrastao, bilo da je novostvorena, ona koju je sam izabrao i postupno izgrađivao. Kao zaseban koncept u literaturi se javlja pojam obiteljske dobrobiti. Većina istraživanja koja se time bavi smatra da je obiteljska dobrobit zapravo funkcija dobrobiti svakog njezina člana. Ono što se događa jednom članu obitelji znatno utječe i na sve ostale, kao i na obiteljsku dinamiku u cjelini (Behnke i MacDermid, 2004 prema Fursman, 2009). Domena obiteljske dobrobiti prilično je složena te uključuje nekoliko važnih aspekata, a to su organizacijska struktura obitelji, interperso-

nalni odnosi, psihološko stanje roditelja i roditeljska samoefikasnost (Armstrong, Birnie-Lefcovitch i Ungar, 2005). Organizacijska struktura obitelji odnosi se na obiteljsku kohezivnost, sklad, dogovor oko brige za djecu, ekspresivnost i konflikt. Izrazito važan aspekt su i interpersonalni odnosi koji uključuju odnose u užoj obitelji, no i odnose s članovima šire obitelji, rodbinom i prijateljima. Roditeljska samoefikasnost odnosi se na osjećaj roditelja da su sposobni nositi se sa svim izazovima svoje obiteljske uloge. Logičan preduvjet za funkcioniranje svih navedenih aspekata je psihološka dobrobit roditelja koja je u velikoj mjeri određena i događajima izvan obitelji, a osobito radnom ulogom roditelja.

2. Modeli utjecaja (prekovremenog) rada na obitelj

Obitelj i posao u međusobnoj su interakciji. Problemi i stres na poslu često muče ljude i kada dođu kući, jer nije nimalo lako brige vezane uz posao »ostaviti pred vratima« i biti dobro raspoložen s ukućanima ponašajući se kao da se ništa loše i neugodno nije događalo tijekom vremena provedenoga na poslu. S druge strane, nesređeni odnosi kod kuće i česti konflikti s ukućanima utječu na radno ponašanje, najočitiije preko lošeg raspoloženja, razdražljivosti i frustriranosti koju je najčešće jako teško sakriti u odnosu s kolegama i klijentima. Ipak, istraživanje koje su Šverko, Arambašić i Galešić (2002, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006, str. 177) proveli na prigodnom uzorku od 507 hrvatskih zaposlenika našli su da je »prosječna procjena stupnja u kojem poslovne aktivnosti ometaju obiteljske, značajno viša od procjene ometanja radnoga

ponašanja zbog obiteljskih obaveza«. Dakle, čini se da je sukob izraženiji u smjeru rad – obitelj nego obrnuto.

Postoje dva temeljna modela unutar kojih istraživači promatraju utjecaj rada na obitelj: model zasebnih područja i model prelijevanja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006; Haas, 1999). **Model zasebnih područja** uglavnom je primjeren obitelji-ma u kojima muškarac-hranitelj obavlja plaćeni rad izvan kuće, a žena-kućanica obavlja sav neplaćeni rad u obitelji. U takvoj jasnoj podjeli uloga koja je donedavno bila uobičajeni model funkcioniranja svih obitelji, međusobnog utjecaja i ometanja između posla i obitelji nema previše jer je središnja uloga muškarca radna, dok je žena u ulozi majke i kućanice. Istražujući taj model, postalo je jasno da ta dva područja ipak nije moguće tako jednostavno odvojiti i da ona nisu »zasebna« jer dolazi do **prelijevanja utjecaja** s područja rada na obitelj. Problemi i nezadovoljstvo jednog partnera na poslu prelijevaju se na cijelu obitelj, smanjuju zadovoljstvo u braku i obitelji te zadovoljstvo na općenitij razini. Zatim dolazi do **prijenosa utjecaja**, odnosno prijenosa nezadovoljstva jednog partnera na ostale članove obitelji, ponajprije na drugog partnera, pa se tako smanjuje i njezino/njegovo bračno te životno zadovoljstvo, a zatim postupno opada bračna kohezivnost i stabilnost. Prema tome, model zasebnih područja danas većinom nije održiv, već interakciju između posla i obitelji mnogo bolje objašnjava model prelijevanja i prijenosa (Hammer, Allen i Grigsby, 1997). Također, ekonomske promjene u većini zemalja odbacuju održivost tradicionalnoga modela zasebnih područja jer obiteljski model muškarac-hranitelj/žena-kućanica, postaje sve rjeđi, a

sve su brojnije obitelji dvostrukih hranitelja, samohranih roditelja i obitelji nezaposlenih u kojima se pojavljuju specifični odnosi obitelji i rada (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Ipak, istraživanja nisu suglasna kada je riječ o općenito lošem utjecaju zaposlenosti izvan kuće na bračno zadovoljstvo, kvalitetu ili stabilnost braka. Dapače, pokazalo se da obitelji u kojima su zaposlena oba partnera izbjegavaju siromaštvo koje ima snažan utjecaj na kvalitetu, zadovoljstvo i stabilnost braka. Djeca mogu mnogo toga naučiti od zaposlenih roditelja. Pozitivni efekti koje je Fursman (2009) otkrila odnose se na to da roditelj(i) koji mnogo radi djeci može biti uzor, financijski uzdržava obitelj te svojim napornim radom djeci šalje poruku da ako u životu nešto žele postići, moraju za to mnogo raditi.

No, kada zaposlenici često i dugo rade prekovremeno, takav način rada najčešće ipak ima negativan učinak na obiteljski život. Što više vremena ljudi provedu na poslu, to im ostaje manje vremena koje mogu kvalitetno provesti s obitelji. U Europskoj uniji, čijim standardima i Hrvatska teži, 2007. godine najveći je broj zaposlenih (40,7 %) radio između 39 i 41 sat tjedno (Margherita, O'Dorchai i Bosch, 2009). Gotovo svi sudionici naših fokus grupa kažu da njihov radni tjedan ne traje 40 sati, koliko bi trebao, već imaju mnogo neplaćenih prekovremenih sati. Više njih navodi da bi se svi prekovremeni trebali bilježiti, što se u hrvatskim trgovinama često ne čini, jer kad se zbroje svi prekovremeni sati, to je, kako je jedna sudionica rekla, »mali godišnji odmor«. Naporan i prekovremeni rad s vremenom uzima svoj danak. Neke od mogućih, čestih, posljedica su zamor, nedostatak sna, stres, negativan utjecaj na zdravlje te

manjak energije za ispunjavanje bračnih i roditeljskih dužnosti (Fursman, 2009). Naši su sudionici često navodili da nakon posla kući dolaze iscrpljeni i da im je slobodan vikend nužan kako bi se zaista odmorili i »napunili baterije«. Glavnina negativnoga utjecaja na obitelj vidi se u tome što ostaje vrlo malo vremena za partnera i djecu, što roditelji snažno osjećaju i teško podnose. Istraživanja su također pokazala da je fleksibilnost radnoga vremena jako važna, jer što je ona veća, zaposlenici su pod manjim stresom oko usklađivanja poslovnih i privatnih obaveza (Alexander i Baxter, 2005). No, čak i kad bi si to financijski mogli priuštiti, mnogi zaposlenici jednostavno nisu u mogućnosti promijeniti i/ili skratiti svoje radno vrijeme, ponajviše zbog zahtjeva posla/poslodavca. Vjerojatno ne treba posebno napominjati da radno vrijeme naših sudionika u trgovinama i pekarnicama nije nimalo fleksibilno, što uz brojne prekovremene sate i radne nedjelje svakako povećava njihov doživljaj stresa.

3. Sukob između posla i obitelji

Općenito govoreći, raspored rada koji je manje u skladu s obiteljskim životom i obavezama (rad u večernjim satima, rad vikendom, smjenski rad, mnogo prekovremenoga rada) jače je povezan sa stresom oko usklađivanja posla i obitelji (Barnett, 1998 prema Alexander i Baxter, 2005). Zaposlenici koji osjećaju veći sukob između posla i obitelji, imaju manje kvalitetan odnos s partnerom, kao i manje interakcije s članovima obitelji, čak i kad su kod kuće (Lyonette i Clark, 2009). Mnogobrojna

istraživanja pokazala su da nagomilani sati prekovremenoga rada stvaraju stres u bračnim odnosima (Fursman, 2009). Ukupan broj sati provedenih na poslu, bilo žene, bilo muža, najvažniji je uzrok štetnoga prelijevanja iz rada na doživljaj obiteljske situacije za pojedinog bračnog partnera, ali i štetnoga prijenosa na drugog partnera (Kossek i Ozeki, 1998 prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Osobe koje moraju raditi vikendom više su pod stresom na dnevnoj bazi u usporedbi s onima koji rade samo pet dana u tjednu (Davis i sur., 2008). Jedan od najzanimljivijih podataka iz istraživanja koje su Hammer, Allen i Grigsby (1997) proveli na uzorku od 399 zaposlenih parova je da konflikt posao-obitelj ima snažan efekt prijenosa utjecaja i za muškarce i za žene – percipirani sukob između posla i obitelji jednog partnera pokazao se kao značajan prediktor sukoba između posla i obitelji koji osjeća drugi partner.

U mnogim je istraživanjima višestruko potvrđen negativan odnos ukupnog broja sati provedenih na poslu i bračne stabilnosti. Zbog preopterećenosti poslom ostaje manje vremena za kvalitetne bračne odnose i uspostavljanje intimnosti među bračnim partnerima. S obzirom na to da partneri najviše vremena zajedno provode vikendom (Lyonette i Clark, 2009), supružnici koji moraju raditi vikendom imaju još manje vremena jedni za druge u usporedbi s onima koji imaju uobičajeno radno vrijeme. Obradović i Čudina-Obradović (2002) proveli su istraživanje na zagrebačkom uzorku bračnih partnera i pokazalo se da izbjivanje jednog partnera iz kuće smanjuje osjećaj intimnosti kod drugog partnera, što pak dovodi do usamljenosti i osjećaja smanjenja partnerske potpore te su pokazali jasan utjecaj

prijenosa posljedica radnoga rasporeda. Na muževu percepciju ometanja obiteljskoga života značajno utječe ukupna dužina ženina izbivanja iz kuće. Osim toga, parovi koji imaju djecu, ako su u mogućnosti, uglavnom kombiniraju raspored rada u skladu s dječjim potrebama te im stoga ostaje jako malo vremena koje mogu provesti sami, kao par. Takav raspored ponajviše negativno utječe na žene, posebno ako muževi ne kombiniraju brigu oko djece s većim sudjelovanjem u kućanskim poslovima (Lyonette i Clark, 2009).

Prema uzroku sukoba između radne i obiteljske uloge, Čudina-Obradović i Obradović (2006) razlikuju tri vrste sukoba:

1. *sukob zbog vremenske nemogućnosti da se udovolji zahtjevima dviju uloga*

Dobar primjer kako je teško udovoljiti zahtjevima uloga je situacija koju je jedna sudionica navela. Naime, sin joj je jednu nedjelju imao rođendan, a ona je taj dan morala raditi i nije mogla naći zamjenu. Sve je organizirala i pripremila za proslavu, a baš kad su gosti počeli stizati i kada je započinjalo druženje, ona je morala otići na posao, što joj je jako teško palo.

2. *sukob zbog napetosti ili umora*

Kao primjer za ovu vrstu sukoba možemo navesti priču sudionice koja se tijekom fokus grupe rasplakala. Ona radi u trgovačkom centru zbog kojeg, kako je rekla, ima osjećaj da samo i stalno radi. Zbog stalnog umora i iscrpljenosti, čak i kada je s obitelji, nervozna je i pod pritiskom.

3. *sukob koji proizlazi iz neučinkovitog ponašanja pojedinca (nedostatak planiranja i raspoređivanja posla)*

Ovaj tip sukoba nismo uspjeli provjeriti tijekom naših fokus grupa, no svakako bi bilo zanimljivo i to uključiti u daljnja istraživanja ovoga područja.

Jedan od faktora koji ovaj sukob svakako može pojačati je stres na poslu. Njega mogu izazvati osobitosti posla kao što su loši radni uvjeti, preopterećenost, rokovi, monoton rad (Miljković i Rijavec, 2008), pretjerano čvrsta vremenska i organizacijska struktura ili može biti posljedica nerazumijevanja i nefleksibilnosti voditelja kada je riječ o prilagodbi zahtjeva rada i obiteljskih obaveza (Warren i Johnson, 1995). Najznačajnijim izvorom stresa pokazalo se pretjerano radno opterećenje koje neposredno utječe na psihičko zdravlje, izazivajući depresiju i tjeskobu, na tjelesno zdravlje, uzrokujući visoki krvni tlak, povišen kolesterol i kortizol te na radno zadovoljstvo i izostanke s posla. Naravno, različiti ljudi u istim situacijama mogu reagirati potpuno drugačije te su za osjećaj stresa zbog sukoba između radne i obiteljske uloge odgovorne i značajke pojedinca i njegova ličnost. Pokazalo se da su za snažan doživljaj radnoga i obiteljskoga stresa, za burnu reakciju i ozbiljnost posljedica stresa najznačajnije struktura ličnosti tipa A koja opisuje osobe koje su stalno u pokretu, rade nekoliko stvari istovremeno, energične i nestrpljive, osjećaju se krivima ako se odmaraju i ne bave se nekim poslom (Miljković i Rijavec, 2008) te negativna emocionalnost, odnosno pesimizam (Carlson, 1999).

Ekstremni primjer pritiska koji pojedinci zaposleni u trgovini osjećaju priča je sudionika koji je u svom poduzeću osnovao sindikat jer su kolegice na blagajni bile *mobingirane* do te mjere da nisu smjele otići ni na toalet tijekom svoje smjene na blagajni koja traje sedam sati, pa čak ni u dane kada su imale menstruaciju. Ovo nije samo primjer kršenja Zakona o radu (2011), gdje prema Članku 52., stavak 1, jasno stoji da »radnik koji radi najmanje 6 sati dnevno ima svakoga radnoga dana pravo na odmor (stanku) od najmanje 30 minuta, osim ako posebnim zakonom nije drukčije uređeno« i radničkih prava, već i temeljnih ljudskih prava. Što je još zanimljivije, sudionik navodi da se velik broj zaposlenika nije priključio sindikatu jer uglavnom imaju ugovore o radu na određeno vrijeme pa strahuju od gubitka posla, odnosno neprodužavanja ugovora ako otvoreno pokažu neslaganje s politikom svoga poslodavca.

Prekomjerni stres koji je povezan sa značajnim narušavanjem obiteljske dinamike i odnosa između bračnih partnera u konačnici može dovesti do razvoda braka koji može imati razorne posljedice za sve članove obitelji. Do prije pola stoljeća, glavni razlozi za razvod bili su većinom na ponašajnoj razini i prilično konkretni, poput alkoholizma i zanemarivanja od strane bračnog partnera (Goode, 1956 prema Chang, 2003), no u posljednja dva desetljeća povodi za razvod postali su više afektivne i apstraktne prirode. Žene kao razloge za razvod sve češće navode da se osjećaju nevoljeno i smatraju da muževi omalovažavaju njihovu kompetentnost, dok se muškarci češće žale da ih supruge zanemaruju ili ne poklanjaju dovoljno pažnje njihovim potrebama i željama te navode nekompatibilnost sa suprugom.

ma u području vrijednosti i interesa (Gigy i Kelly, 1992 prema Chang, 2003). Prema rezultatima nekih istraživanja, s povećanjem sati koje žena provede na radnom mjestu raste vjerojatnost za razvod (Johnson, 2004 prema Lyonette i Clark, 2009). Iako se tijekom fokus grupa nismo detaljnije pozabavili problematikom razvoda u kontekstu rada nedjeljom i prekovremenoga rada, poneki sudionici iznijeli su primjere u kojima je nemogućnost usklađivanja radnih i obiteljskih obaveza s partnerom, kao i nemogućnost dovoljnog posvećivanja supružniku i održavanja kvalitetnog intimnog odnosa, naposljetku zaista rezultirala razvodom braka.

4. Žene u »drugoj smjeni«

Budući da su najveći dio našeg uzorka činile žene jer su one većinom zaposlene u uslužnim djelatnostima, tijekom fokus grupa razgovarali smo i o obavezama oko kuće i obitelji koje ih čekaju kada dođu s posla. Osim plaćenoga posla koji odrade na svom radnom mjestu, žene kod kuće čeka gotovo jednako zahtjevan posao, onaj neplaćeni. Čak se i u razvijenim zemljama Zapada zadržala tradicionalna rodna ideologija pa žene uglavnom preuzimaju veći dio obaveza u kući i zato imaju dvostruko radno vrijeme, odnosno rade i »drugoj smjeni«, dok njihovi muževi preuzimaju najviše do trećine poslova u obitelji (Wilkie, Feree i Ratcliff, 1998). Iako je vrlo teško procijeniti o kojem je točno broju sati neplaćenoga rada riječ, prema nekim procjenama žene u dobi od 25 do 39 godina tjedno imaju 31,8 sati neplaćenoga rada, dok muškarci iste dobi imaju pak 9,2 sata (Margherita, O'Dorchai i Bosch, 2009).

Žene stare između 40 i 54 godine odrade 26,9 sati neplaćenoga rada, a jednako stari muškarci svega 8,6 sati. Dakle, jaz je između spolova golem kada je riječ o podjeli neplaćenih poslova koji se tiču kuće, djece i svakodnevnih obiteljskih obaveza. Tradicionalna podjela poslova uglavnom prevladava i u hrvatskom društvu. Na deklarativnoj se razini u društvu sve više prihvaća ravnopravniji odnos između muškaraca i žena po pitanju opterećenja svakodnevnim obavezama, no na instrumentalnoj razini takva ravnopravnost uglavnom izostaje (Bartolac, Kamenov i Petrak, 2011).

Jedan od teorijskih okvira koji pokušava objasniti spolne razlike i nejednakosti u količini kućanskih poslova i njihovoj vrsti jest perspektiva *rodne ideologije* (Greenstein, 2000), a odnosi se na stavove i vrijednosti koje ljudi internaliziraju kada je riječ o bračnim i obiteljskim ulogama, a koji mogu, ali i ne moraju, biti u skladu s tradicionalnim rod-
nim ulogama. Tradicionalni stavovi uključuju vjerovanje da je muškarac hranitelj obitelji te da su kućanski poslovi isključivo ženina briga i odgovornost. S druge strane, osoba s manje tradicionalnim, odnosno egalitarnijim stavovima, zalagat će se za ravnopravniju podjelu kućanskih poslova. Većina istraživanja doista govori u prilog tome da muškarci koji imaju egalitarnije stavove više sudjeluju u kućanskim poslovima nego tradicionalni muškarci (Greenstein, 1996).

Upravo u skladu s tom perspektivom, značajan broj istraživanja pokazuje da podjela kućanskih poslova između partnera ne mora nužno biti *jednaka* da bi se smatrala pravednom. Važniju ulogu imaju stavovi o ulozi spolova koji prevladavaju unutar obitelji (Wilkie, Ferree i Ratcliff, 1998). U

istraživanju na hrvatskom uzorku od 117 parova (Bartolac, Kamenov i Petrak, 2011) pokazalo se da su prosječni stavovi i žena i muškaraca umjereno egalitarni kada je riječ o ravnopravnosti u partnerskim i roditeljskim ulogama, no žene ipak zastupaju stavove prema kojima bi trebala postojati veća ravnopravnost u rodnim ulogama. No, premda žene zastupaju egalitarnije stavove od muškaraca, njihove ostvarene uloge ipak su tradicionalnije. Drugim riječima, iako se s tim u prosjeku ne slažu, najveći dio kućanskih i roditeljskih poslova i dalje obavljaju same. Sukladno tome, žene su značajno manje zadovoljne raspodjelom navedenih ulaganja unutar svoje partnerske veze. Ono što se u istraživanjima još pokazalo jako važnim je kvalitetno življenje pojedine obiteljske uloge: što se ta kvaliteta percipira većom, manje je negativno prelijevanje (Barnett, 1994).

U tom je kontekstu vrijedno napomenuti i pozitivan primjer: jedna je sudionica pohvalila svojega muža da je, zahvaljujući njezinu radu nedjeljom, naučio peći kolače jer nema drugoga posla kad je sam kod kuće.

Rad kod kuće često se izjednačava s pojmom »kućanski poslovi«, no on sadržava i mnoge druge poslove i zadatke, kao što su rutinski kućanski poslovi, povremeni kućanski poslovi, emocionalni rad, poslovi organiziranja i menadžmenta, pomažanje partneru u njegovu poslu, rad na poboljšanju statusa bračnoga partnera, roditeljski poslovi, njega i briga za bolesne članove obitelji, kao i za stare i nemoćne (Coltrane, 2000). Istraživanja pokazuju da žene obavljaju više rada u obitelji kad se udaju i imaju djecu, dok muškarci nakon ženidbe smanjuju rad u kući, a nakon rođenja djeteta još veći dio

rada u kući prepuštaju ženama (Coltrane, 2000). Poslovi koje uglavnom obavljaju muškarci uključuju održavanje automobila te sitne kućne popravke i održavanje (Margherita, O'Dorchai i Bosch, 2009). Međutim, svi su ti poslovi povremeni, a ne dnevni i rutinski, što znači da muškarci imaju kontrolu nad time kada i kako će ih obaviti i hoće li ih uopće obaviti. S druge strane, tipično ženske poslove kao što su kuhanje, pranje odjeće i nabavka hrane potrebno je obavljati svakodnevno i rutinski pa žene uglavnom nemaju mogućnost donijeti odluku hoće li ih ili neće obaviti.

Dakle, očito je da je položaj žena vrlo izazovan i da postoji mnoštvo uloga u kojima se moraju snaći. Iako mnogo prekovremenoga rada svakako ostavlja manje vremena za kvalitetno posvećivanje obiteljskim obavezama koje su i dalje ponajviše ženina briga, čak i više od prekovremenih sati na koje su žene uglavnom navikle, boli ih izbjivanje iz kuće nedjeljom, posebno njih koje su supruge i majke, a one su činile veći dio našega uzorka. Više njih izrazilo je osjećaj manje vrijednosti i nemoći kada moraju raditi nedjeljom, a tada im je i posebno teško ostaviti djecu kod kuće. Osim toga, vikendom su vrtići zatvoreni, a ne mogu se sve osloniti na podršku obitelji i rodbine koja bi bila voljna pričuvati djecu, posebno u slučajevima samohranih majki ili u obiteljima u kojima i suprug mora raditi nedjeljom. Čini se da rad nedjeljom, više od bilo kojeg drugog atipičnog rasporeda rada, utječe na odnos s djecom jer ograničava vrijeme koje roditelji mogu kvalitetno posvetiti djeci, posebno kada je riječ o zajedničkim aktivnostima kao što su objed, čitanje, igranje i pomaganje oko zadaće (La Valle, Arthur, Millward, Scott i Clayden, 2002). Iako dječja do-

brobit ne ovisi samo o kvantiteti, odnosno količini vremena koje roditelj provede s djetetom, već i o kvaliteti zajedničkoga vremena (Reppetti, Taylor i Seeman, 2002), stres koji je povezan s atipičnim rasporedom rada može utjecati na raspoloženje i energiju roditelja te smanjiti kvalitetu obiteljskih interakcija (Menaghan, 1991). Majčin stres na poslu povezan je s njezinim osjećajem preopterećenosti, što pak dovodi do konfliktnih situacija s djecom, osobito s adolescentima (Crouter i Bumpus, 2001).

5. Usklađivanje poslovnih i roditeljskih obaveza

Istraživanja su pokazala da roditeljsko izbivanje ponajviše utječe na nadzor djece. Slab nadzor proizvodi niz neželjenih rezultata u razvoju djece i adolescenata (Crouter, Bumpus, Maguirre i sur., 1999 prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) jer roditelji ne prepoznaju na vrijeme nastanak problema, niti ih uspijevaju pravodobno riješiti. Općenito govoreći, roditeljstvo je izvor najvećeg sukoba uloga (Milkie i Peltola, 1999). Ipak, čini se da se štetni utjecaji (pre)zaposlenosti jednog roditelja mogu smanjiti uključivanjem drugog roditelja. Pokazalo se da je utjecaj izbivanja roditelja iz kuće najprikladnije promatrati prema tome koliko je njihovo izbivanje međusobno usklađeno. Ako se radne smjene supružnika razlikuju, muž će preuzeti dio kućanskih obaveza i brigu za djecu i u tom će slučaju negativne posljedice roditeljske zaposlenosti za djecu biti manje. Ipak, u nemalom broju slučajeva za koje smo čuli tijekom provođenja fokus grupa, najčešće oba supružnika rade u trgovinama koje su otvorene i nedjeljom pa usklađivanje njihovih smje-

na nije toliko jednostavno koliko bi se moglo činiti na prvi pogled.

Koristeći se riječima naših sudionika, kada roditelji moraju raditi nedjeljom »djeca su prepuštena sama sebi«, oni su nakon posla »poluistrošeni« za razgovor ili druženje, zbog čega im je »najgore« raditi nedjeljom. Većina sudionika koja ima djecu navodi da im je radna nedjelja »žalostan dan«, »najteži dan u tjednu« i »najgori dan za raditi« kada ih ostali ljudi »gledaju sa žaljenjem«. Jedna sugovornica navodi da se, kad zbog posla nedjeljom, ne vidi djecu osjeća »stvarno očajno«. Slikovit primjer dala je i sudionica koja kaže da su joj ljetna nedjeljna popodneva kada mora ići raditi najgora, jer na putu do posla prolazi pored mnogih otvorenih prozora domova u kojima se obitelji skupljaju oko zajedničkoga nedjeljnoga objeda, a ona je svoju obitelj morala ostaviti kod kuće i otići raditi.

Relativno je raširena pretpostavka da održavanje ravnoteže između posla i obiteljskoga života postaje lakše kako djeca odrastaju, posebno kad krenu u srednju školu jer tada zahtijevaju manje konstantne roditeljske brige (Bell i sur., 2005). Alexander i Baxter (2005) uočili su da veći stres postoji kod majki čije najmlađe dijete ima 4 – 5 godina u usporedbi s onima koje imaju mlađu djecu (između 3 i 18 mjeseci) jer su one uglavnom već počele raditi puno radno vrijeme i kod njih je konflikt oko usklađivanja uloga veći. Također, čini se da svako sljedeće dijete u obitelji, doprinosi jačanju stresa. No, i kada djeca porastu i uđu u adolescentske godine, izgleda da briga i stres ne prestaju. Adolescentima je potreban dobar omjer nezavisnosti i nadzora, što zaposlenim roditeljima nije uvijek lako pronaći i ostvariti (Jacobsen i Crockett, 2000; Spear, 2000). Osim toga, mnogo je

teže naći nekoga da pričuva stariju djecu nego mlađu (Larson, 2001b prema Craig i Sawrikar, 2008), budući da su službe za čuvanje djece rijetko otvorene za djecu stariju od 12 godina, a ako i jesu, adolescenti često pružaju otpor prema njima (Fenwick i Smith 1996; Langlois 1999; Larson i Richards 1994 prema Craig i Sawrikar, 2008) jer smatraju da je to namijenjeno mlađoj djeci (Belle 1999; Millward 1998; Polatrack, 2002 prema Craig i Sawrikar, 2008). Dok briga o mlađoj djeci od roditelja može zahtijevati da značajan dio vremena izostanu s posla, s većom je djecom prioritet mogućnost da se s njima bude u kontaktu i pravovremeno reagira u neplaniranim i hitnim situacijama (Thornthwaite, 2004 prema Craig i Sawrikar, 2008). Čini se da kako djeca odrastaju, tako neki aspekti roditeljstva postaju lakši, a drugi pak teži pa je ukupan učinak odrastanja na ravnotežu posao – obitelj neutralan.

Osim brige o djeci, u kućanske poslove, kao što smo već naveli, spada i briga o bakama i djedovima ili drugim starijim i/ili bolesnim ukućanima zbog čega ih se često naziva »sendvič generacijom«. To je zaseban izvor stresa za zaposlene pojedince (Starrles i sur., 1995), a ujedno povećava postojeći stres zbog sukoba radne i obiteljske uloge te tako stvara depresiju i smanjuje emocionalnu dobrobit, osobito zaposlenih žena.

Prema nekim autorima, višestruke uloge koje roditelji, a posebno majke, imaju mogu povećati osjećaj vlastite vrijednosti koji će pak proizvesti »efekt proširenja« vremena i energije (Čudina-Obradović i Obradović, 2006), odnosno bolju organizaciju i planiranje vremena. No, ostaje neosporno da je nadilaženje sukoba radno-obiiteljske-roditeljske uloge prava »žonglerska točka« (Milkie i Peltola, 1999).

6. Zaključak

Istraživanje kvalitete života i rada nedjeljom kvalitativnom metodom fokus grupa otvorilo je niz tema koje su usko povezane. Zbog toga je teško dati zaključak vezan samo uz socijalno značenje nedjelje jer se svi aspekti međusobno isprepliću. Općeniti zaključak naših sudionika je da se rad nedjeljom odražava na njihove interpersonalne odnose i obiteljsku dobrobit. No, usprkos brojnim nepravdama koje radnici gotovo svakodnevno doživljavaju, u našoj je zemlji premalo sustavnih inicijativa koje bi mogle dovesti do promjena. Najvećim je dijelom to zbog straha zaposlenika od gubitka posla i brige o egzistenciji. Prekovremeni rad i rad nedjeljom uglavnom u Hrvatskoj nisu regulirani na provedbenoj razini, zbog čega su rijetko kada i pravedno kompenzirani. Osim tradicijskih i kulturoloških razloga zbog kojih bi nedjelja trebala biti neradna, sudionici su najvećim dijelom navodili potrebu za obiteljskim i prijateljskim druženjima koja su toga dan uobičajena, potrebu za odmakom od posla i rutine te odmorom. Vrlo mali dio mlađih sudionika koji još nemaju svoju obitelj i djecu rekao je da im je »svaki dan isti« i da im nedjelja nema neki posebn značaj.

Nedjelja je svakako najvrjednija roditeljima. Njima izbivanje iz kuće nedjeljom posebno teško pada jer su tada djeca cijeli dan bez školskih obaveza te bi im se tada mogli najviše posvetiti. Istina, roditelji nedjeljom ne rade cijeli dan, no nakon napor-noga radnoga tjedna najčešće kući dolaze umorni i iscrpljeni do krajnjih granica zbog čega je znatno teže provesti kvalitetno vrijeme s djecom i drugim članovima obitelji. Velik dio sudionika naveo je i

zajednički odlazak na misu koji je mnogo teže organizirati kada nedjeljom moraju raditi. Naravno da atipični raspored rada nije isključivi krivac za krizu u kojoj se obitelj kao institucija danas nalazi, no svakako je jedan od faktora koji je nezanemariv i kojemu bi se trebala posvetiti veća pažnja. Stopa razvoda u Hrvatskoj raste iz godine u godinu pa tako, prema posljednjim podacima Državnoga zavoda za statistiku iz 2011. godine, svaki četvrti brak u Hrvatskoj završi razvodom, a izgledno je da (pre)opterećenost poslom i raspored rada koji supružnici često imaju (prekovremeni rad, rad u smjenama, vikendima, nedjeljom i sl.), posebno kada rade u uslužnim djelatnostima, neće pridonijeti smanjenju te stope. Stres, iscrpljenost i egzistencijalni problemi neosporno smanjuju kvalitetu bračnih odnosa i narušavaju zdravu obiteljsku dinamiku.

Naposljetku, kakve posljedice za obiteljsku dobrobit ovakva dinamika rada, a posebno rad nedjeljom, može imati, vjerno oslikava priča jedne od sudionica naših fokus grupa, majke dvoje male djece koja je zaposlena u privatnoj trgovini: »Nedjelju se ne može nadoknaditi. Kada djeca stavljaju nedjeljom tanjure na stol pa ne stave moj jer znaju da uvijek radim, stvarno me to pogodi i rastuži. Ali suprug je na birou pa nemam izbora. Najteže mi pada da nedjeljom nisam s djecom na misi jer oni sa suprugom idu na dječju misu, a ja tada radim. Ja »trknem« na misu ujutro prije posla jer mi je žao ići na večernju misu i ne provesti to vrijeme s djecom. Pa onda izađem prije kraja mise da stignem na posao. Ali nedjeljom ipak nismo zajedno kako bi trebali biti, kao obitelj, i moja djeca to osjete. Mali su, ali oni to osjete.«

Literatura:

- Alexander, M. i Baxter, J. (2005). Impacts of work on family life among partnered parents of young children. *Family Matters*, 72, 18–25.
- Armstrong, M. I., Birnie-Lefcovitch i Ungar, M. T. (2005). Pathways Between Social Support, Family Well Being, Quality of Parenting, and Child Resilience: What We Know. *Journal of Child and Family Studies*, 14(2), 269–281.
- Barnett, R. C. (1994). Home-to-Work Spillover Revisited: A Study of Full-Time Employed Women in Dual-Earner Couples. *Journal of Marriage and the Family*, 56, 647–656.
- Bartolac, A., Kamenov, Ž. i Petrak, O. (2011). Rodne razlike u obiteljskim ulogama, zadovoljstvu i doživljaju pravednosti s obzirom na tradicionalnost stava. *Revija za socijalnu politiku*, 18(2), 175–194.
- Bell, A., Finch, N., La Valle, I., Sainsbury, R. i Skinner, C. (2005). *A question of balance: Lone parents, childcare and work* (Research Report No. 230). University of York: Department for Work and Pensions.
- Carlson, D. S. (1999). Personality and Role Variables as Predictors of Three Forms of Work-Family Conflict. *Journal of Vocational Behavior*, 55, 236–253.
- Chang, J. (2003). Self-Reported Reasons for Divorce and Correlates of Psychological Well-Being Among Divorced Korean Immigrant Women. *Journal of Divorce and Remarriage*, 40(1/2), 111–128.
- Coltrane, S. (2000). Research on household labor: Modeling and measuring the social embeddedness of routine family work. *Journal of Marriage and Family*, 62, 1208–1233.

- Craig, L. i Sawrikar, W. (2008). Satisfaction with work-family balance for parents of early adolescents compared to parents of younger children. *Journal of Family Studies*, 14(1), 91–106.
- Crouter, A. C. i Bumpus, M. F. (2001). Linking Parents' Work Stress to Children's and Adolescents' Psychological Adjustment. *Current Directions in Psychological Science*, 10(5), 156–159.
- Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Davis, K. D., Goodman, W. B., Pirretti, A. E. i Almeida, D. M. (2008). Nonstandard Work Schedules, Perceived Family Well-Being, and Daily Stressors. *Journal of Marriage and Family*, 70, 991–1003.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2011). *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2011*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.
- Fursman, L. (2009). Parents' long work hours and the impact on family life. *Social Policy Journal of New Zealand*, 35, 55–67.
- Greenstein, Th. N. (1996). Husbands' Participation in Domestic Labor: Interactive Effects of Wives' and Husbands' Gender Ideologies. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 585–595.
- Greenstein, Th. N. (2000). Economic Dependence, Gender, and the Division of Labor in the Home: A Replication and Extension. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 322–335.
- Haas, L. (1999). Families and Work. U: M. B. Sussman, S. K. Steinmetz i G. W. Peterson (ur.), *Handbook of Marriage and the Family* (str. 571–612). New York: Plenum Press.
- Hammer, L. B., Allen, E. i Grigsby, T. D. (1997). Work-Family Conflict in Dual-Earner Couples: Within-Individual and Crossover Effects of Work

- and Family. *Journal of Vocational Behavior*, 50, 185–203.
- Jacobson, K. i Crockett, L. (2000). Parental Monitoring and Adolescent Adjustment: An Ecological Perspective. *Journal of Research on Adolescence*, 10(1), 65–97.
- Kaliterna Lipovčan, Lj. i Prizmić-Larsen, Z. (2007). Importance and Satisfaction With Life Domains in Croatia: Representative Sample. U: R.J. Estes (ur.) *Advancing Quality of Life in a Turbulent World* (str. 43–54). Dordrecht: Springer.
- La Valle, I., Arthur, S., Millward, C., Scott, J. i Clayden, M. (2002) *Happy families? Atypical work and its influence on family life*. Bristol: The Policy Press.
- Lyonette, C. i Clark, M. (2009). *Unsocial Hours: Unsocial Families? Working Time and Family Well-being*. Relationships Foundation.
- Margherita, A., O’Dorchai, S. i Bosch, J. (2009). *Reconciliation between work, private and family life in the European Union*. Eurostat, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Menaghan, E. G. (1991). Work experiences and family interaction processes: the long reach of the job? *Annual Review of Sociology*, 17, 419–444.
- Milkie, M. i Peltola, P. (1999). Playing all the roles: gender and the work-family balancing act. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 476–490.
- Miljković, D. i Rijavec, M. (2008). *Organizacijska psihologija – odabrana poglavlja*. Zagreb: IEP.
- Obradović, J. (2001). Uvodnik uz temu Brak i obitelj. *Društvena istraživanja*, 10(4-5), 54–55.
- Obradović, J. i Čudina-Obradović, M. (2002). Raspored rada bračnog partnera i doživljaj bračne kvalitete drugog partnera: Provjera efekta prijenosa. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 38, 25–40.
- Odbor za zakonodavstvo Hrvatskog sabora (2011). Zakon o radu. *Narodne novine br. 149/09 i 61/11*.

- Repetti, R. L., Taylor, S. E., i Seeman, T. E. (2002). Risky families: Family social environments and the mental and physical health of offspring. *Psychological Bulletin*, 128, 330–366.
- Rimac, I. (2010). Komparativni pregled odgovora na pitanja u anketi europskog istraživanja vrednota 1999. i 2008. *Bogoslovska smotra*, 80(2), 425–525.
- Spear, L. (2000). Neurobehavioral Changes in Adolescence. *Current Directions in Psychological Science*, 9, 111–114.
- Starrles, M. E., Ingersoll-Dayton, B., Neal, M. B. i Yamada, H. (1995). Intergenerational solidarity and the workplace: Employees' caregiving for their parents. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 751–762.
- Warren, J. A. i Johnson, P. J. (1995). The impact of workplace support on work-family role strain. *Family Relations*, 44, 163–169.
- Wilkie, J. R., Ferree, M. M. i Ratcliff, K.S. (1998). Gender and fairness: Marital satisfaction in two-earner couples. *Journal of Marriage and the Family*, 60, 577–594.

Rad nedjeljom: put u potrošačko društvo?

0. Uvod

Aktualna recesija promptno je postala zajednički nazivnik za stil življenja, rada i egzistencije u suvremenoj svakodnevnici. Legitimirana je u globalni prioritet, problematiku *par excellence* koja ne silazi s trona javnoga interesa i zbog koje su nerijetko ostala društvena pitanja poput radničkih prava i kvalitete života stavljena na čekanje. Zbog toga se o životu običnih građana poput radnika u trgovačkom sektoru u početku doima deplasiranim diskutirati sve dok se ne riješe opći *prioriteti*.

Koje su reperkusije navedenog na aktualnu domaću situaciju razmatram u kontekstu potrošačkoga kapitalizma. Pritom sagledavam poziciju radnika koji rade nedjeljom u općoj društvenoj klimi i mentalitetu za koje držim da su sve nastrojenije potrošački ili konzumeristički.

1. Između (polu)modernizacije i potrošačkoga kapitalizma: slučaj Hrvatska

Potrošački kapitalizam temelji se na konkurentskom i samoregulirajućem tržištu čije su kategorije proizvođači i potrošači, poduzetnici i radna snaga, poslodavci i zaposlenici, upravljači i izvršitelji i

sl. Ovdje smatramo prigodnim osvrnuti se na Polanyi koji je čuvenom knjigom *Velika preobrazba* (1999) ukazao na nastajanje samoregulirajućeg tržišta rada kao samostalne ekonomske institucije u 19. stoljeću. »Preobrazba podrazumijeva promjenu motiva djelovanja u pripadnika društva; jer motiv uzdržavanja mora biti zamijenjen motivom dobiti« (Polanyi, 1999: 157). Polanyi je formulirao razvoj kroz ekonomsko-dijalektičku perspektivu prve i druge transformacije »između dinamičnih tržišnih principa i povratnih političkih pokušaja kontrole ekonomije« (prema Hettne, 2009: 10). Prva je vezana uz deregulaciju tržišta i shvaćanje razvoja kao *prirodnog* procesa, a druga je kritički usmjerena na percepciju granica rasta i artikuliranje kritika razvoja, pri čemu uvodi mehanizam intervencije i redistribucije. Polanyi (1999) tvrdi da se od Drugoga svjetskoga rata odvaja društveni razvoj i ekonomski rast. Kako se tržište uspostavljalo, tako je ekonomija dobivala sve veću autonomiju, ne samo u oblasti tržišta, produkcije ili proizvodnje, već se inkorporirala u sve društvene razine. Važno je uočiti kako se ekonomija ne odvaja od društva, već postaje njegov glavni predstavnik, s čime ekonomska norma postaje važeći društveni obrazac. Samoregulirajuće tržište pokreće radna snaga koja funkcionira kao (i ostala) roba na tržištu rada i usluga gdje je čovjek postao radnik, a priroda je organizirana u zemlju, odnosno jedinicu prodaje (Polanyi, 1999: 157). Protočnost (internacionalnoga) kapitala je osigurana jer se čitava stvarnost prevodi i provodi po njegovoj mjeri¹. Mada Polanyi nije kritizirao tržište, ukazao

---

¹ »Sve se transakcije pretvaraju u novčane, a ove pak zahtijevaju da posrednik razmjene bude uveden u svaku artikulaciju in-

je da inzistiranje na ekonomskom rastu može kanalizirati socijalnu regresiju. Problem nastaje kada ljudi služe ekonomiji, umjesto da ekonomija služi ljudima (Peračković, 2010: 27–34).

Giddens (2000) navodi kako, usprkos paroli neutralnosti i univerzalne konkurentnosti na koju su svi pozvani, globalizirano tržište funkcionira kao dualna struktura gdje slabije obrazovani radnici predstavljaju manualni, nesigurni, slabo plaćeni poslovni pol. Kao jedinstvena duhovna i fizička bića u naznačenu kontekstu, ljudi se u vrednuju kroz poziciju na tržištu koja je odraz i posljedica njihove kupovne (ne)moći, pristupa resursima te pretpostavka društvenoga statusa. Čak i u slučajevima zaposlenja nije eliminiran rizik od nemogućnosti dostojanstvene egzistencije pa se brojni radnici kreću na marginama *svijeta rada i svijeta siromaštva* (Matković, 2006: 272–273).

Obilježen građanskim slobodama, individualnim životnim stilom i posvemašnjim pravom izbora, potrošački je kapitalizam uokviren potrošačkim predodžbama istih. Razvijene zemlje europskoga podneblja, koje nazivamo zapadnima tek sekundarno time locirajući njihove geografske propozicije,

---

dustrijskog života. Svi dohoci moraju proizlaziti iz prodaje ovoga ili onoga; ma koji bio stvarni izvor dohotka neke osobe, mora ga se smatrati rezultatom prodaje. Upravo je to implicirano u jednostavnom izrazu »tržišni sustav«, kojim označujemo opisani institucionalni obrazac. Ali osobitost toga sustava koja u najvećoj mjeri zapanjuje jest činjenica da mu se, kad se jednom uspostavi, mora biti dopušteno funkcionirati bez vanjskog uplitanja. Profit više nije zajamčen, već ga trgovac mora ostvarivati na tržištu. Cijenama mora biti dopušteno da se same reguliraju. Takav samoregulatorni sustav tržišta je ono što imamo na umu kada govorimo o tržišnom sustavu« (Polanyi, 1999: 63).

potrošački su kapitalizam prigrlile dok je Hrvatska još grcala u komunizmu.

Začuđujuće je, ali sociološki demistificirano, kako će postkomunističke zemlje agilno prihvatiti kapitalističko naličje, bez organiziranja strukturalne podrške. Zato će Županov (2002) već u naslovu knjige *Od komunističkog pakla do divljeg kapitalizma* lucidno ocrtati stanje stvari u poslijeratnoj Hrvatskoj. Analizirajući modernizaciju Hrvatske preko procesa industrijalizacije, Županov konstatira njezinu početnu tromost zbog koje se svodila na detradicionalizaciju, umjesto na industrijski procvat. Dok u drugoj fazi možemo govoriti o nastanku urbanog kapitalizma, riječ je ipak o njegovu (polu) perifernom obliku koji je u Jugoslaviji obilježio glomazan i neefikasan državno-privredni model i apsurd veće potrošnje nego proizvodnje, brojčane premoći državnih činovnika nad radnicima, itd. U trećem ili postratnom razdoblju referira se na polumodernizaciju kao hibridni specifikum Hrvatske koja se, doduše, ekonomski i gospodarski transformira, ali više kozmetički. Umjesto poduzetničke i gospodarske renesanse, više je riječ o nekritičkom prisvajanju zapadnih ekonomskih politika i uvoza tržišta usluga. Indikativno, ne popularizira se inozemno ulaganje u znanost, istraživački rad i obrazovanje, već je daleko primamljiviji zapadni, napose američki, stil života (Županov, 2001). Kao da se radi o instant-modelu prema *copy-paste* recepturi. Takva logika i mentalitet uostalom i dovode do procvata kulture potrošnje umjesto kulture privređivanja, poduzetništva i rada.

Rogić (2000) također uočava tri hrvatske modernizacije ili njezine pokušaje. Prvu modernizaciju (1868. – 1940.) predstavlja polovičnom jer je obilje-

žena dvostrukom periferijom Hrvatske na marginama modernizacijski deplasiranoga Austro-Ugarskoga carstva i manjkom državne samostalnosti; druga modernizacija (1945. – 1990.) naziva paradoksalnom jer se odvija u kontroliranoj demokraciji, dok je treća modernizacija 1990. godine obilježena prethodnim odvijanjima i ratnim stanjem. Zanimljivo kako Rogić za strategiju razvitka (post)modernizacije Hrvatske vidi »obzirni korporacijski sektor – razvoj stručnih i intelektualnih elita koje će biti kadre planetarno se profilirati, promovirati hrvatski identitet i zaštititi hrvatski okoliš, kulturna dobra, kakvoću obitelji, moral« (Črpić, 2011: 379). No, izgleda da su se od rada za opće dobro više razvijali partikularni interesi. Ono što se može primijetiti iz triju modernizacijskih tekovina koje Rogić izdvaja jest opća sklonost Hrvatske prema *modernizaciji odozgo i izvana* (prema Črpić, 2011: 376–379).

Mardešić alias Jukić (1990) smatra kako Hrvatska početkom devedesetih godina tek ulazi u građansko društvo kada otkriva Zapadu već dobro poznato tržišno gospodarstvo, privatno vlasništvo, slobodne višestranačke izbore, itd. Sintagmom *Oktobra prije Bastille*, Jukić (1990) ukazuje kako u dramatičnoj i ubrzanoj verziji Hrvatska devedesetih godina svjedoči povijesnom tijeku koji je na Zapadu odavno stasao pa je hrvatska budućnost zapravo prošlost modernoga svijeta. Teškoće razvoja hrvatskoga društva prema njemu su učinak nasljeđa katoličko-feudalnoga predmoderniteta i rata. »No osim tog unutrašnjeg postoje i drugi, ali sad posve izvanjski čimbenik koji jednako pomaže i odmaže u razvitku kao uostalom i onaj unutrašnji. Riječ je pobliže o europskim pritiscima koji idu za tim da tranzicijska društva ubrzano moderniziraju po mjeri

vanjske procjene, a ne unutrašnje potrebe« iz čega slijede nesporazumi predmodernog i modernog svijeta kao dva društva s različitim ritmom življenja i razvitka (2007: 852). Stalno kaskanje za društvenim promjenama opterećuje razvoj hrvatskoga društva i kočnica su istinske modernizacije.

Tako će model potrošačkoga kapitalizma u Hrvatskoj zaživjeti u krnjoj verziji. Njegovu platformu u javnoj sferi čini udružena industrija zabava posredstvom masovnih medija i niza aktera, nerijetko i stručnjaka, koji agilno informiraju (indoktriniraju), podučavaju (uvjeravaju) i usmjeravaju (navode) pri izboru (potrošnji) nekog proizvoda. Stoga će zauzetost za promicanje koncepta potrošačkih prava i izbora biti jedan od indikatora potrošačke klime. Teško je postalo razlučiti što nam stvarno (ne)treba, čak i pri kupovini *običnog* jogurta. Na policama se nalaze najraznovrsnije ponude tog jednostavnog proizvoda fermentiranoga mlijeka. Izbor pada između tekuće i čvrste forme, dolazi i u niskokaloričnoj *light* verziji, sa žitaricama i voćem, probioticima, jogurtima za jačanje imuniteta, za pospješivanje rada crijevne flore... Kad je u pitanju voćni jogurt, varijacije su još razrađenije. S te strane potrošačko društvo uistinu nudi obilnu ponudu proizvoda, fragmentiranu i razrađenu do frapantnih detalja koji se posredstvom marketinga oblikuju u prepoznatljiv proizvodni imidž i dodatak osobnom životnom stilu.

Upravo zbog njegove preokupiranosti materijalnim, Benjamin se referira na kapitalizam kao »društvenu bolest« današnjice (Tanjić, 2009: 78). Potrošački kapitalizam upravo znači primat individualizma i egzotičnog doživljaja materijalizma, tvrdi Jukić (1991). »Iz tog uživalačkog i etički ne-

odgovornog mentaliteta nužno je proistekla neka posvemašnja ravnodušnost i sebičnost ljudi... individualizam se naglo počinje preoblikovati u narcizam... Sociologijski narcizam pobliže simbolizira prijelaz od ograničenog na potpuni individualizam, dotično od autoritarnog kapitalizma hedonistički i permisivni kapitalizam« (Jukić, 1991: 221). Visoko vrednovanje osobne sreće i samozadovoljstva potiskuje zajedničko dobro, solidarnost, brigu i rad za zajednicu. Kult individualnosti koji potrošačka kultura svetkuje socijalizira narcisoidne potrošače koji se u duhu osobnoga izbora slobodu organiziraju oko iskustvene i stilizirane potrošnje² (Fromm, 2004) koja je predstavljena kao posebno iskustvo, svojevrsna potraga za (samo)ispunjenjem kroz čin konzumacije.

Sever, predsjednik Nezavisnih hrvatskih sindikata, smatra kako su Hrvati suviše pomodno prigrlili potrošački mentalitet i zaneseni novopečeni konzumerističkim izborom priznaju samo vlastitu definiciju slobode koja je rasterećena odgovornosti prema onima – radnicama i radnicima – koji im tu slobodu omogućavaju, u prvom redu svojom radnom raspoloživošću, svakim danom u tjednu. »Pojam *ja* i *moje* u suvremenom potrošačkom društvu sve više izgurava ono *mi*, *naše*, *jedini s drugima*, *jedni za druge*, jednom riječju: izgurava opće dobro (...) Taj individualizam »ja bez brige i razumijevanja za druge«, bez solidarnosti, poguban je za druš-

---

² »Trošenje ima dvosmislene osobine: ono ublažava zabrinutost, jer ono što imamo ne može nam biti oduzeto; ali ono također zahtjeva sve veće i veće trošenje, jer nas prijašnja potrošnja uskoro prestaje zadovoljavati. Moderni potrošači mogu se poistovjetiti s formulom: *jesam = ono što imam i ono što trošim*.« (Fromm, 2004: 41).

tvo« (Sever, 2005: 61–62). Na manjak solidarnosti usred podjele rada u industrijskom društvu još je 1940-ih godina prošloga stoljeća sociolog Durkheim ukazao pojmom anomije. Od razvoda, radničkih protesta, čak i samoubojstava – anomije nagrizaju socijalnu stabilnost i društveno povjerenje (Nisbet, 2007). Zajednica se rasipa u zbir pojedinaca koji ne doprinose generiranju društvenoga i kulturnoga kapitala, već (osobnog) ekonomskoga profita.

Kako je profit muza potrošačkoga kapitalizma gdje prevladava načelo tržišne kompetitivnosti i stalnoga rasta (Čolić, 2013), dostojanstvo i solidarnost se ispuštaju u sferu privatnosti kao sekundarne teme društvene stvarnosti. Orijentacija je na čovjeka potrošnje i rasipanja (Jukić, 1996) kao savršeno prirodna potrošača (Featherstone, 2001) koji je hedonistički orijentiran, a hedonizam je itekako funkcionalan u modernom ekonomskom sustavu (Gronow, 2000: 22). Prevrednovanje društvenoga i kulturnoga života prema tržišnom kriteriju profita (marketizacija) te njihovo porobljavanje (komodifikacija) postali su temeljni čimbenici sociokulturne transformacije Hrvatske, smatra Čolić (2013: 7). Potrošačko društvo tako se i u domaćim okvirima ispostavilo kao priča, točnije monolog, o konzumentima i za konzumente. Za dijalog ostaje malo mogućnosti jer profit traži (samo) svoje, previđajući (*druge*) radnice i radnike koji stoje iza luksuznih potrošačkih asocijacija.

2. Ususret potrošačkom mentalitetu

Istraživanje *Rad nedjeljom i kvaliteta života* otvorilo je niz tema prema kojima promišljamo ge-

neriranje potrošačkoga ili konzumerističkoga mentaliteta u Hrvatskoj.

U prvom redu to prepoznajemo kroz iskaze i utiske sudionika istraživanja o masovnom broju kupaca koji provode svoje slobodno vrijeme u potrošačkim prostorima poput trgovačkih centara. Upravo sudionici koji rade u trgovačkim centrima navode kako potrošači taj prostor koriste kao mjesto za izlazak jer, po njima, ne kupuju ništa neophodno pa opet svoju slobodnu nedjelju provode s djecom u trgovačkom centru. Jedna je sudionica, zaposlenica u trgovačkom centru, navela kako po njoj 90 % ljudi koristi trgovačke centre baš kao mjesto za izlazak. Radnici u trgovačkim centrima vide njihove posjetitelje kako se »šeću po dućanima« najčešće ne kupujući ništa posebno ili »kupuju gluposti« samo zato što »znaju da mogu« vikendima, uključujući nedjelju.

Trgovački centri u potrošačkom se kapitalizmu transformiraju u prostore javnog okupljanja, provođenja dokolice, održavanja kontakata, različitih manifestacija. U ovoj konzumerističkoj pseudozajednici ocrtavaju se osmišljene strategije izvlačenja i privlačenja profita putem praksa potrošnje (prema Hromadžić, 2008) koje se često promoviraju kao avanturističko iskustvo istraživanja i manifestiranja osobnih ukusa (Chaney, 1996: 18). Do sličnih je zaključaka došla i Stanić u svojem istraživanju. »Vrijeme kupovine i dokoličarskih aktivnosti stopili su se u jedinstveno vrijeme potrošnje, dok je sam prostor postao mjesto okupljanja i socijalne živosti« (Stanić, 2011: 3). Zbog toga postaju privlačna obiteljska okupljališta, tim više jer se radi o pročišćenim prostorima čime Bauman (2000) aludira na njihovu sterilnu sigurnost.

Sudionice iz našeg istraživanja navode niz situacija kada u organiziranim cjelovečernjim kupovinama majke šeću centrom s djecom u kasnim satima. »Kriva poruka se šalje kada se *shopping* centri otvaraju nedjeljom – smisao neće tamo naći«, navodi jedna sudionica iz Zagreba. No, potrošačka agenda svoju logiku ne crpi iz smisla, kamoli smisla nedjelje. Prije svega jer je, prema izjavi radnice u zagrebačkom trgovačkom centru, »stvorena navika šopinga nedjeljom i vikendom«, uz komentar kako nam je takav sustav »nametnut«.

Pojedini sudionici navode da otprilike dvaput mjesečno rade puno duže nego inače zbog organizirane »noćne potrošnje«. I doista, na nacionalnoj razini primjećujemo sve učestalije organiziranje tzv. *shopping night* ili cjelovečernje kupovine gdje su trgovine otvorene do ponoći ili još kasnije.

U Zagrebu je upravo ovaj model rada u trgovinama već udomaćen pa se redovito organizira *noćni shopping* koji tjednima prije oglašavaju brojni mediji – od radiopostaja, internetskih portala, dnevnih novina i časopisa koji nude posebne kupone s popustima u određenim trgovinama, ali i savjete kako se što bolje *pripremiti* za ovaj događaj. Sve u službi potrošnje!

Prenosimo najavu *shopping night* akcije s internetskog portala.

»Ljubitelji dobre kupnje imaju razloga za veselje. Drugi po redu Shopping night održava se 29. rujna u Zagrebu. Kartice možete peglati od 20 do 24 sata u više od 200 trgovina zagrebačkog centra grada«³.

---

³ She Press (16. 4. 2012.). *Noćni shopping u centru Zagreba. Najpovoljnija kupnja uz velike popuste*. Preuzeto 12. siječnja

Poznata je i akcija tzv. Zagrebačke subote kada određene trgovačke radnje, najčešće u užem centru grada, produženo rade i tako doprinose, kako to prenosi jedan portal, brendiranju Zagreba kao shopping metropole.

Prenosimo najavu sa spomenutoga portala.
»Koncentrirajte se na zagrebačke subote!
Zagrebačke subote sada predstavljaju idealan dan za cjelodnevni shopping u centru grada! Vlasnici trgovina u središtu Zagreba udružili su se u misiji produženog radnog vremena subotom s ciljem oživljavanja grada, osobito centra, kao prave shopping metropole. Tako sada možete uživati u shoppingu subotom do točno 20 sati, a do tada su vam otvorena vrata sljedećih trgovina (...) Inicijatori i pokretači ove akcije se nadaju kako će uz slogan »Koncentriraj se - zagrebačke subote« građane i sve one koji dolaze u Zagreb upoznati s ponudom metropole te vratiti šopingholičare iz prigradskih shopping centara i outleta u centar grada«⁴.

Izvjeshno je organiziramo li društvenu stvarnost samo prema (ovakvoj) agendi potrošnje da će trend 24-satnoga rada trgovina masovno zaživjeti. I to ne samo kao poslovni ili poduzetnički trend, već urbani životni stil koji *zaboravlja* na radnice i radnike *s one strane* tržišnoga pola koje Kowinski naziva

---

2013., s <http://www.she.hr/ljepota/nocni-shopping-u-centru-zagreba>.

⁴ M. K. (25. 4. 2009.). *Koncentrirajte se na zagrebačke subote!* Preuzeto 10. listopada 2012. s <http://www.shop-in-zagreb.com.hr/koncentrirajte-se-na-zagrebacke-subote!-1657.aspx>.

»zatvorenicima trgovačkih centara« koje prepoznaje kao suvremene »katedrale potrošnje« (prema Stanić, 2011: 17–19).

Drugi aspekt koji možemo izdvojiti u prilog nastajanju potrošačkoga mentaliteta je identifikacija s ulogom potrošača zbog čega su radnici iz svih gradova u kojima smo proveli istraživanje istaknuli svjedočanstva da ih kupci gledaju »s visoka«, često ih vrijeđaju, tuže nadređenima u slučaju da su nezadovoljni uslugom, itd. S duge je strane prisutna ambivalentnost potrošača koji često daju podršku radnicima koji rade, ali tijekom samoga čina kupovine – nedjeljom. Takva *podrška u teoriji* posebno je zanimljiva jer pokazuje kako su kupci svjesni svoje uloge u potrošačkom sustavu kod kojega prepoznaju izrabljivačke trenutke, ali istodobno ne namjeravaju apstinirati od konzumacije barem jedan dan u tjednu.

Pojedine sudionice iz istraživanja prepričavaju situacije kada ih kupci žale i/ili im se obraćaju sa suosjećanjem jer rade nedjeljom, što one same uzimaju s rezervom jer upravo zbog njih i ostvaruju promet taj dan, a to podupire dojam kako je rad nedjeljom razložen. Podrška kupaca je u ovom slučaju dvosmisljena jer izostavlja osobni angažman na praktičnoj razini. U svim se gradovima prilikom istraživanja upravo podrška građana (ne)izravno navodila kao ključan čimbenik u realiziranju neradne nedjelje. Radnici su svjesni da *njihova* neradna nedjelja poziva čitavu zajednicu na aktivnu pasivnost od potrošnje barem jedan dan u tjednu. U suprotnome se potpora kupaca doima, u najmanju ruku, fiktivnom.

Jedan od mehanizama konsolidiranja potrošačkoga mentaliteta prepoznajemo u percepciji doma-

ćih medija od strane sudionika. Sudionici istraživanja u više su navrata tijekom fokusnih grupa u svim gradovima naveli kako se u društvu, napose medijima, premalo priča o njihovoj situaciji zbog čega se osjećaju zanemarenim, nevrijednim društvene pažnje. Uostalom, jedan od razloga pristajanja na sudjelovanje u istraživanju bila je želja radnika i radnica da pripomognu u aktualiziranju ovog pitanja, nudeći autentična svjedočanstva o vlastitom iskustvu rada nedjeljom kako bi potaknuli njegovo reguliranje. No, u javnosti očito nije dovoljno senzacionalno plasirati da su radnici u trgovačkim centrima preopterećeni ekstenzivnim radom koji je usmjeren povećanju potrošnje, dok su istodobno zanemarena njihova prava poput prava na odmor ili obiteljsko druženje za koju sami nemaju vremena ni sredstava (Stanić, 2011: 27–18), što smo potvrdili i našim istraživanjem. Dok društvena šutnja o ovom pitanju uzima danak, dolazi do pojeftinjenja radničkih prava koja dosežu minimalac.

Dok će reklame za brojne potrošačke akcije ili otvaranje potrošačkih objekata preplaviti medijski prostor, potrošački kapitalizam potiskuje radničku stvarnost. Možda su baš zato potrošači posebno nervozni u redovima za blagajnu jer su (tada) suočeni s neminovnošću čitava procesa konzumacije. Taj proces još uvijek uključuje stvarne ljude od krvi, mesa i znoja koji bez primjerene naknade rade uslužujući druge, u neadekvatnim uvjetima i po nekoliko sati bez mogućnosti pauze i kvalitetnoga odmora o čemu detaljnije razglabamo u kontekstu sive ekonomije⁵.

---

⁵ Spomenimo kako potrošački kapitalizam i mentalitet poručuje nezavisne rezultate i u sferi ekologije čega smo se neizravno dotakli u našem istraživanju s obzirom na to da silni trgovački

Dok mediji tu stranu priče skromno potenciraju, indikativno je pitanje koje Tanjić (2005) postavlja – želimo li nedjelju kao *shopping day*, vrijeme za neograničeno tumačenje potrošačkim centrima, iskustvo uzbuđenja zbog materijalnoga konzumiranja? Dajemo li obol potrošačkom mentalitetu ili se opredjeljujemo za život u autentičnoj solidarnosti u kojoj kreativnost ne nosi robnu marku, a druženje s bližnjima ima prednost pred konzumerističkim hodočašćem? Kako je naše istraživanje pokazalo, ovaj odabir nije samo simboličke naravi.

3. Rad nedjeljom kao siva gospodarska zona

Jedan od argumenata za reguliranje rada nedjeljom proizlazi iz izračuna o troškovima sive ekonomije kojima država ostvaruje znatne gubitke. »Procjene za Hrvatsku, koje je radio Institut za jav-

---

centri koji nedjeljom rade znatno troše na hladni pogon i razne troškove održavanja, a i doprinosi ekstenzivnoj proizvodnji robe kratkotrajnog vijeka koja opterećuje ekosferu. Često infrastruktura kanalizacije i vodovoda trgovačkih pogona potpada pod proračunsku odgovornost lokalne vlasti i na teret zajednice. Znatan dio problema leži i u gomilanju i neadekvatnom skladištenju masovnog otpada čiji se znatan dio ne reciklira. Sami potrošački objekti poput trgovačkih centara su neadekvatno integrirani u gradsku zonu pa arhitektonski *strše* u odnosu na okolne povijesne građevine i kulturne spomenike. Potrošački centri postaju prepoznatljivosti okoliša u kojemu se nalaze i tako se potvrđuju kao spomenici urbane civilizacije. Ne čude stoga iznikle potrošačke zone, tzv. potrošački gradovi, koje u kratkom roku transformiraju prostor u kojemu se nalaze, od porasta cijene zemljišta do osiromašenja tla, nestajanja životinjskih staništa, destrukcije flore i njezinih vegetacija. U ovom je smislu ekološki aspekt potrošačkoga kapitalizma čvrsto je povezan s etičkim poduzetništvom kojeg možemo promišljati kroz »dimenziju odgovornosti prema okolišu i solidarnosti s drugim ljudima« (Vrček, 2007: 98–99).

ne financije u 2001. godini, govore kako preko 11,7 milijardi kuna država gubi u sustavu sive ekonomije, a od toga samo u radu na crno oko osam milijardi kuna, dok otprilike tri milijarde kuna otpada na to što poduzetnici prevare državu, ne plate porez ili nešto drugo« (Sever, 2005: 55). To *nešto drugo* zahvaća i neevidentirane te neplaćene prekovremene sate koji su, kako sudionici našeg istraživanja izjavljuju, njihova radna svakodnevnica i profesionalna obveza o kojoj se ne pregovara. Štoviše, postala je to javna tajna poslodavaca i nekompromisna obveza radnika pa većina sudionika izjavljuje kako se prekovremeni sati podrazumijevaju, iako se najčešće ne evidentiraju (ne knjiže), ne plaćaju, niti na bilo koji način kompenziraju. Oni su, naprosto, prešutna stavka ugovora i uvjetna klauzula za članstvo u radnom timu. U suprotnome slijedi otkaz, jer nitko ne želi neposlušne radnike. »Moramo radi sebe, svoje sigurnosti, odraditi prekovremene«, izjava je jedne sudionice koja jasno osvjetljava postojeći sustav rada i poslovanja. Neki od radnika su tijekom samoga istraživanja spontano računali svoje odrađene prekovremene sate, i to samo zadnjih tjedana izjavivši kako ih imaju dovoljno za »mali godišnji odmor«.

Većina sudionika priznaje kako obujam posla nadilazi broj dostupnih radnika u trgovini zbog čega se fizički iscrpljuju. Osim financijske štete, suočene su i s pritužbama kupaca koji se žale na njihovu tromost, učestalo ih vrijeđaju, tuže ih nadređenima, itd. Stanje je dodatno otežano kada kolege uzmu bolovanje pa se još više osjeti manjak ljudi, a poslovni ritam traži svoje. Ne samo da se tada u trgovinama radi znatno dulje pa radnici dolaze i odlaze na posao daleko iznad predviđene

norme, već zbog premorenosti gube koncentraciju i pogreške pri radu su učestalije. To poglavito osjete radnice na blagajni koje same snose troškove u slučaju potkradanja pogrešaka u radu. U uslužnom sektoru Hrvatske nije slučaj manjka posla, o čemu se naveliko govori u aktualnoj recesiji, a što je poslužilo kao alibi za val otpuštanja radnika. Situacija je obratno paradoksalna jer se pozamašan posao raspoređuje na neadekvatan broj radnika koji trpi propisanu kvotu zadataka razrađenu samo u kategorijama zarade, ne i poslovne procesnosti. Ispitanici stoga sa žaljenjem objašnjavaju kako su prisiljeni duže ostati na poslu jer ne žele da *ispadne* kako nisu sposobni obaviti sve zadatke u svojoj radnoj smjeni. Razvidno je da »repovi« neuređenoga sustava padaju na radnice i radnike koji subjektivno prihvaćaju tzv. objektivnu zbilju, ma kako ona nepovoljna bila. Strah od otpuštanja i nezaposlenosti prevladava nepravdu na radnom mjestu. Tako je simptomatična izjava jedne ispitanice kako su prekovremeni sati navika koja, kad se jednom usvoji, više se i ne dovodi u pitanje. Poslušnost u izrabljivanju ispostavlja se kao strategija preživljavanja u sustavu čiji je credo šuti i trpi. Upravo je tim izrazima jedna sudionica istraživanja opisala svoje stanje i položaj na radnom mjestu.

S ovim su povezane neizravne mjere zastrašivanja od strane poslodavaca o kojima je dio sudionika iz istraživanja progovorio. Tako su se sudionici istraživanja u Zagrebu požalili na lošu komunikaciju radnika i poslodavaca te stalno podcjenjivanje radnika. U toj je mjeri razumljiv stav sudionika da je krajnje nezgodno požaliti se poslodavcu ili na poslodavca jer se ne žele »zamjeriti« nadređenima

kako ne bi izgubili posao. Slična zadržka postoji i kod udruživanja u sindikate. Pojedini sudionici izražavaju strah da će ih poslodavac kazniti ili im dati otkaz ako se priključe sindikatima. Neki su nam radnici neslužbeno (nakon formalnog istraživanja) ispričali kako su prisiljeni ispisati se iz sindikata, čak službeno predočiti potvrdu, jer to daje lošu sliku o poslodavcu. I ovdje su se dotaknuli uloge medija smatrajući kako su često na strani (ili suvlasništvu) nekih od velikih poduzetnika zbog čega se u medijima ne čuje njihov glas. Pritom je posebno zabrinjavajuće što se u samoj javnosti već oblikovao stav, ako ne i poslovno geslo, »ako ne(ćeš) ti, ima tko raditi!«. Uslijed navedenog, radnici pristaju na perpetuirajući model opterećujućeg, neplaćenog i neevidentiranog rada daleko više od službene norme. Alarmantno je saznanje da se prekovremeni sati sudionika istraživanja kreću u rasponu od 3 do čak 18 sati tjedno, što je značajan obol sivoj ekonomiji i jasna indicija o radničkom položaju u Hrvatskoj.

U istraživanju smo se također dotaknuli teme inspekcije rada. Tako je većina sudionika upoznata s inspekcijama, bilo da su ih sami pozivali, bilo da su samostalno došli na njihovo radno mjesto. U obje verzije ispitanici prepričavaju niz nelogičnosti s kojima su se susreli uslijed inspekcije rada: od slučaja predočavanja osobne iskaznice inspekciji zbog čega je narušena njihova anonimnost, preko iskustva gdje poslodavci sami biraju zaposlenike koji razgovaraju s inspekcijama ili su prisutni tijekom davanja iskaza pa ne mogu biti iskreni, do slučajeva naknadnoga mijenjanja iskaza koji je prvotno bio negativan za poslodavca. Usputno, indikativno je kako ni sama inspekcija rada ne radi nedjeljom.

Očigledno da je domaći princip poslovanja izuzet one i onakve kulture rada koja doprinosi osobnom izgrađivanju i dostojanstvu gdje s radom »raste kvaliteta življenja i pojedinaca i cjelokupnog društva« (Baloban, Črpić, 2005: 89). Katalizatori promjene koji bi u ovom slučaju mogli doprinijeti poboljšanju položaja radnika i institucionalne podrške istima – poput sindikata, inspekcije rada, medija - koriste se skromno jer nije zaživjela kultura rada i poduzetništva čiji su temelji ugravirani u dijalog poslodavca i radnika, a ne samo u modusu naredbi i poslušnosti.

4. Iza pulta: žene u trgovačkom sektoru

Potrebno je naglasiti kako u većini trgovačkih lanaca i trgovina prevladavaju žene srednje životne dobi sa srednjom stručnom spremom koje su primorane na neplaćeni prekovremeni rad, uključujući onaj nedjeljom, često i u neadekvatnim uvjetima. Žene su općenito češće žrtve strukturalnoga i institucionalna nasilja te posebnoga ekonomskoga nasilja (Klasnić, 2011: 336) te su u pravilu manje plaćene od muškaraca⁶. Žene na svjetskoj razini prevladavaju u uslužnim djelatnostima te se »zapošljavaju uglavnom u sektorima u kojima već prevladavaju, koji su redovito slabije plaćeni i gdje teže dolaze do rukovodećih položaja (školstvo, zdravstvo, socijalna skrb, činovništvo, usluge)« (Galić, Nikodem, 2007: 3). Zato je veći broj ženskih učiteljica nego

---

⁶ »Prema podacima Statističkog ljetopisa Republike Hrvatske iz 2010. godine, prosječna neto plaća žena je 4 832 kune, a muškaraca 5 418 kuna« (Klasnić, 2011: 336).

ravnateljica, službenica nego direktorica, blagajnica nego poslovođa, itd. Ovaj je fenomen prepoznat kao stakleni strop ili »postojanje nevidljivih barijera za napredovanje« (Relja, Galić, Despotović, 2010: 231).

Istraživanje Galić i Nikodem (2007) pokazalo je da u Hrvatskoj većina žena smatra da imaju neravnopravan društveni i tržišni status s muškarcima. Prema autoricama Kanjuo Mrčela i Černigoj Sadar (2012), žene su diskriminirane, tzv. društvena manjina na tržištu i na radnim mjestima, što su pokazale istraživanjem na primjeru Slovenije. Za razliku od muškaraca, slabije napreduju u karijeri, suočene su s dvostrukom opterećenosti (ne)plaćenoga rada, imaju više poteškoća pri zasnivanju radnoga odnosa, češće dobiju otkaz, s povećanjem profesionalnoga staža radna im se sigurnost ne povećava, imaju češća negativna iskustva na radnom mjestu, itd. (2012: 59–68).

Da žene teže zasnivaju radne odnose pokazuju i statistike Zavoda za zapošljavanje za 2012. godinu kada je udio žena u ukupnom broju nezaposlenih u RH bio veći od udjela nezaposlenih muškaraca, i to tijekom svih 12 mjeseci 2012. godine.⁷ Slična se situacija ponovila kroz 2013. godinu kada je broj nezaposlenih žena bio konstantno veći od udjela nezaposlenih muškaraca. Početak 2014. godine nije donio nikakve promjenu na tom polju.

Iako se općenito radnici u radnom odnosu susreću s »problemima natjecanja vremenskih prioriteta« te »vremenske stiješnjivosti«, žene češće pogađa sindrom vremenskoga siromaštva »što je u

---

⁷ Hrvatski zavod za zapošljavanje. Mjesečni statistički bilten za 2012., 2013., 2014. godinu. Više na: www.hzzo.hr.

direktnoj vezi s (ne)kvalitetom njihova (radnog) života (Kanjuo Mrčela, **Černigoj Sadar, 2012: 53**). Pitanje dokolice stoga je posebno problematično za žene koje su zbog kućanskih poslova, tradicionalno kategoriziranih pod ženske obaveze, u nemogućnosti odvojiti radne od dokoličarskih aktivnosti pa im preostaje znatno manje vremena i resursa za slobodan odabir aktivnosti.

Uzevši u obzir navedene notacije, osnovano je promišljati kakve to implikacije postavlja po same žene, njihove obitelji, posao i karijeru, ali i društvo u cijelosti – počevši od proračunskih izdataka za socijalne naknade i zdravstvenu skrb zbog čestih obolijevanja uslijed iscrpljenosti⁸, depopulacije, maloljetničke delinkvencije, itd.

Iako je pri promišljanju o radu nedjeljom potrebno uzeti u obzir da upravo žene čine okosnicu trgovačko-uslužnoga sektora, inicijativa za slobodnu nedjelju odnosi se na sve radnike i radnice, bez obzira na njihova vjerska, spolna, politička, nacionalna i ina opredjeljenja. Kako će još 2004. upozoriti Centar za promicanje socijalnoga nauka Crkve, Franjevački institut za kulturu mira i Hrvatski Caritas, post-tranzicijska Hrvatska suočena je s udarima na deprivirane slojeve koji, primorani na kontinuirani prekovremeni, neplaćeni rad i psihofizički napor, nemaju mogućnosti posvetiti se svojim obiteljima, kamoli hobijima i rekreaciji, što ostavlja posljedice na društvo u cijelosti.

---

⁸ Na zdravstvene posljedice ekonomskog i financijskog nasilja upozorava Svjetska zdravstvena organizacija, dok se Deklaracijom o suzbijanju svih oblika nasilja nad ženama, kao i Deklaracijom o strategijama borbe protiv ekonomskog i financijskog nasilja također nastojala regulirati ova problematika.

5. Umjesto zaključka

Većina se ispitanika iz našeg istraživanja o radu nedjeljom i kvaliteti života složila kako se poslodavci »vade« na recesiju (»to je kapitalizam van pameti«, »to nije kaos nego pohlepa«) i kako koriste trenutnu situaciju na tržištu za prekomjerno iskorištavanje radnika (»to je nametnuto, ovaj sistem koji smo preuzeli«). Ispitanici smatraju da se sve više radi o promjeni mentaliteta (»ljudi su prekomotni«, »svatko je počeo na sebe misliti«) i stila života kod ljudi (»ljudi su izgubili kompas totalno«) u ono što smo prepoznali kao potrošački kapitalizam i potrošački mentalitet. Također, sudionici navode kako imaju osjećaj manje vrijednosti i nemoći jer smatraju da su svi iznad njih, poslodavac i kupci, te da ih sustav iskorištava. Rad nedjeljom pokazao se kao jedan je od doprinosa sivoj ekonomiji jer se njome sustavno provodi neevidentirani i neplaćeni prekovremeni rad koji izravno oštećuje i samu državu. Nadalje, rad nedjeljom ispostavio se i kao podrška klime zastrašivanja gdje su radnici nezaštićena radna snaga na tržištu, sustavno izložena pritiscima na radnom mjestu. Aktualna recesija samo pojačava da se osjećaju, prema izjavi jedne sudionice, kao »jadni ljudi« o kojima društvo ne brine i prema kojima se poslodavci, prema iskustvu druge sudionice, ponašaju kao da spavaju (ili bi trebali spavati) na poslu.

Povećavaju li se potrošačka prava smanjenjem društvene regulacije, pita se Čolić (2013) i time navješćuje ono što su tijekom istraživanja *Rad nedjeljom i kvaliteta života* sudionici u više navrata istaknuli – potrošačke slobode (pre)često idu na smanjenje (ljudskih i radničkih) prava radnika. Ne čudi stoga kako većina sudionika smatra da je najveća

odgovornost na državi koja bi trebala regulirati rad nedjeljom, a samim tim ograničiti vrijeme potrošnje. U kontekstu potrošačkih izbora tako se oblikuju pozicije radničkih prava.

U skladu s tim, rad nedjeljom sažima višeslojna pitanja o ljudskim i radničkim pravima, postavljajući ono temeljno – radi li ekonomski i gospodarski sustav za čovjeka ili je obrnuto⁹? Bez agilnosti države, transparentnosti institucija i učinkovitih zakona onemogućena je uspostava kvalitete života po mjeri čovjeka i nastavlja se trend rastavljanja čovjeka prema tržišnim potresima.

Evidentno, »potrebno je ponuditi neki projekt »ozdravljenja« društva i pojedinca u Hrvatskoj« (Grbac, 2010: 443) i otvarati i stvarati prostore s više etičkih poticaja i odgovornosti (Jukić, 1996: 392). Radi se o projektu budućnosti koji počinje danas. Upravo u duhu preporuka koje Grbac (2010) artikulira, podržavamo ideju o nužnom definiranju društvenih vrijednosti koje će unapređivati zajedničku dobrobit i pri tome se zakonskim normama ograditi od njihova kršenja. U pogledu toga nije legitiman, moralan ni human poslovni relativizam koji postaje plodno tlo za korupciju i izrabljivanje, prvenstveno radnica i radnika čije su priče medijski utišane i društveno marginalizirane. Bez institucionalnih mehanizama i jasnoga državnoga stava naspram vrijednosti radnika i rada, slobodno se tržište dogmatizira, demokratska struktura nihilizira, a pojedinci pasiviziraju (Grbac, 2010: 435–447). Bez poštivanja radnoga vremena, osiguranja nadni-

---

⁹ Više u dokumentu *Nedjelja radi čovjeka* dostupnom na internetskoj stranici: http://www.franjevacki-institut.hr/images/stories/Nedjelja_radi_covjeka.pdf, 2012.

ca prilagođenim troškovima života, prava na odmor i dokolicu, radnicima se narušava kvaliteta života. Stoga »ukidanjem slobodne nedjelje zapravo ukidamo jedno temeljno ljudsko pravo, pravo na odmor, u korist profita jedne elite« (Grbac, 2010: 450). Društvo i tržište trebaju uspostavu moralnoga i etičkoga pogona, ne samo proizvodno-potrošačkoga. Utoliko smatramo uputnim komentar Čolić (2013: 19) o potrebi globalizacije solidarnosti i pravednosti te društvenoj kontroli nad sredstvima globalnoga tržišta. U suprotnome, trend kršenja općih ljudskih, napose radničkih, prava neminovno će se urušiti u longitudinalnu društvenu krizu.

Na samom kraju, podsjećamo na uvodnu tezu o dominaciji ekonomske krize nad ostalim društvenim pitanjima. Možda je to stoga što se društvo i društvene probleme sustavno promišlja kroz ekonomske leće. No, kvaliteta života je višedimenzionalna koncepcija i zahtijeva metodologiju koja nadilazi same ekonomske indikatore. Pitanje (ne) radne nedjelje je znanstveni i društveni izazov koji nije *za čekanje*. Dapače, potrebno ga je povratiti u *špicu* društvene javnosti jer sustavno generira nezadovoljne, iscrpljene i potplaćene radnike i radnice, osiromašujući društvo u cijelosti.

U konačnici, držimo kako je neradna nedjelja apel za kulturom rada, privređivanja i ulaganja u koji su utkane koncepcije društvene solidarnosti, socijalne pravde, općeg dobra i supsidijarnosti. U osnovi, radna je nedjelja platforma društvene (re) vitalizacije i (re)socijalizacije, kao i otvorena molba za raspravu o vrijednostima u Hrvatskoj.

Literatura:

- Baloban, S. i Črpić, G. (2005). *Kultura nedjelje i dostojanstvo radnika*. ur. Stjepan Baloban i Gordan Črpić. Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Kršćanska sadašnjost.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Chaney, D. (1996). *Lifestyles*. London, New York: Routledge.
- Čolić, S. (2013). Suvremena potrošačka kultura neoliberalnog kapitalizma i održivost: globalni aspekti. U: Čolić, S. (ur.), *Potrošačka kultura i konzumerizam*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Črpić, G. (2011). Mogućnosti i poteškoće modernizacije hrvatskog društva u perspektivi Mardešića, Rogića i Županova. *Nova prisutnost*, 9 : 2, str. 375–390.
- Featherstone, M. (2001). Životni stil i potrošačka kultura. *Diskrepancija*, vol. 2, br. 4: 65–74.
- Fromm, E. (2004). *Imati ili biti*. Zagreb: Biblioteka Sapiens.
- Galić, B., Nikodem, K. (2007). *Istraživački izvještaj. Identifikacija standarda diskriminacije žena pri zapošljavanju (on-line verzija)*. Zagreb: Vlada RH, Ured za ravnopravnost spolova.
- Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Zagreb: Globus.
- Grbac, J. (2010). Doprinos Crkve životu demokratske države. *Riječki teološki časopis*, vol. 18, br. 2: 533–456.
- Gronow, J. (2000). *Sociologija ukusa*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Haralambos, M. i Holborn, M. (2002). *Sociologija*. Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga.
- Hettne, B. (2009). *Thinking about Development: Development Matters*. London, New York: Zed Books.

- Hromadžić, H. (2008). *Konzumerizam. Potreba, životni stil, ideologija*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Jukić, J. (1990). Oktobar prije Bastille. *Obnovljeni život*, 45: 4, str. 217–218.
- Jukić, J. (1991). *Budućnost religije. Sveto u vremenu svjetovnosti*. Split: Matica hrvatska.
- Jukić, J. (1996). Obilježja modernog života. *Obnovljen život*, vol. 51, br. 4: 387–406.
- Kanjuo Mrčela, A., Černigoj Sadar, N. (2012). Problemi roditelja pri usklađivanju plaćenog rada i obiteljskog života u Sloveniji. *Revija za socijalnu politiku*, vol. 19, br. 1: 49–71.
- Klasnić, K. (2011). Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama u hrvatskom društvu – konceptualne pretpostavke. *Socijalna ekologija*, vol. 20, br. 3: 335–356.
- M. K. (25. 4. 2009). *Koncentrirajte se na zagrebačke subote!* Preuzeto, 10. listopada 2012., s <http://www.shop-in-zagreb.com.hr/koncentrirajte-se-na-zagrebacke-subote!-1657.aspx>.
- Mardešić, Ž. (2007). *Rascjep u svetome*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Matković, T. (2006). Koliko isključeni? Sociodemografski profil, zapošljivost i socijalni kapital siromašnih radnika i kućanstava bez zaposlenih u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, vol. 13, br. 3–4: 271–291.
- Nisbet, A. R. (2007). *Sociološka tradicija*. Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga.
- Peračković, K. (2010). *(Za)Što raditi u postindustrijskom društvu? Promjene u društvenoj podjeli rada na početku 21. stoljeća*. Zagreb: Alinea / Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Polanyi, K. (1999). *Velika preobrazba. Politički i ekonomski izvori našega vremena*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Prenda, I., Črpić, G. i Vuleta, B. (2004). *Nedjelja radi čovjeka*. Zagreb: Hrvatska biskupska konferencija.

- Relja, R. i Galić, B., i Despotović, M. (2010). Položaj žena na tržištu grada Splita. *Sociologija i prostor*, vol. 47, br. 3: 217–236.
- Rogić, I. (2000). Tehnika i samostalnost. Okvir za sliku treće hrvatske modernizacije. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada.
- Sever, K. (2005). Promocija dostojanstva radnika u Hrvatskoj. U: *Kultura nedjelje i dostojanstvo radnika*, ur. Gordan Črpić i Stjepan Baloban, 49–61. Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Kršćanska sadašnjost.
- She Press (16.4.2012). *Noćni shopping u centru Zagreba. Najpovoljnija kupnja uz velike popuste*. Preuzeto, 12. siječnja 2013. <http://www.she.hr/ljepota/nocni-shopping-u-centru-zagreba>.
- Stanić, S. (2011). (Post)socijalnost u suvremenom potrošačkom prostoru. *Sociologija i prostor*, vol. 49, br. 189 (1): 3–23.
- Tanjić, Ž. (2005). Nedjelja ili »Shopping day». U: *Kultura nedjelje i dostojanstvo radnika*, ur. Gordan Črpić i Stjepan Baloban, 65–71. Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Kršćanska sadašnjost.
- Tanjić, Ž. (2009). *Teologija pred izazovima sadašnjeg trenutka*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Vrček, V. (2007). Zaštita prirode i čovjeka u Hrvatskoj. U: *Socijalni kompendij – izazov i nadahnuće*, ur. Gordan Črpić i Stjepan Baloban. Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Kršćanska sadašnjost.
- Županov, J. (2001). Industrijalizirajuća i dezindustrijalizirajuća elita u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. Stoljeća. U: *Upravljačke elite i modernizacija.*, ur. Drago Čengić i Ivan Rogić. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Županov, J. (2002). *Od komunističkog pakla do divljeg kapitalizma*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Pitanje rada nedjeljom u Europskoj uniji

Iako se može smatrati da je u Hrvatskoj do sada tema o radu nedjeljom već uvelike obrađena i poznata široj javnosti, u ovom se radu kreće od pretpostavke da hrvatska javnost nije dovoljno upoznata s aktualnim zakonima unutar pravnih okvira Europske unije (EU), kao ni s aktualnim reakcijama i inicijativama europskoga građanstva vezanim uz ovo pitanje. Iz tog razloga, svrha ovoga rada jest informirati o pravnom okviru Europske unije i reakcijama dijela europskoga građanstva koji se tiču rada nedjeljom. U ovom će kontekstu u radu prvo biti prikazan aktualni pravni okvir Europske unije u koji ulazi pitanje rada nedjeljom, nakon čega slijedi kratki prikaz i analiza aktualnih inicijativa europskih (EU) parlamentaraca i dijela europske javnosti koji se protive radu nedjeljom. U zaključku će biti sažeti rezultati rada.

1. Rad nedjeljom unutar pravnog okvira Europske unije

Budući da je pitanje rada nedjeljom vezano uz pravne regulative o radu, u ovom dijelu rada prvo će biti potrebno ukratko predstaviti europski (EU) *Zakon o radu*¹, nakon čega slijedi prikaz i analiza europ-

---

¹ eng. *European labour law*

ske (EU) *Direktive o radnom vremenu*² kao najvažnije odrednice spomenutoga zakona vezano uz određivanje tjednoga odmora. Također, važno je dodati da pored spomenutoga u europski (EU) pravni okvir koji se tiče radničkih prava i radnoga vremena svakako ulazi i *Povelja o fundamentalnim pravima Europske unije*³ iz 2000. godine. No, budući da je ona dobila puni pravni značaj tek sa stupanjem na snagu Lisabonskog ugovora 2009. godine te se u svom sadržaju vrlo općenito dotiče radničkih prava i prava na odmor (u Članku 31.), u kontekstu ovoga rada važno ju je samo spomenuti (*Charter of Fundamental Rights*, 2010 a; *Charter of Fundamental Rights*, 2010 b).

Prema službenoj internetskoj stranici *Opće uprave za zapošljavanje i socijalna pitanja* Europske komisije⁴, europski (EU) Zakon o radu može se definirati kao skup pravnih propisa kojima su uređena prava i obaveze radnika i poslodavaca na radnom mjestu. Na razini Unije ovaj zakon pokriva dva glavna područja (*Labour law*, n. d.). Prvo se područje odnosi na uvjete rada (i između ostaloga uključuje radno vrijeme, djelomično i fiksno radno vrijeme te stacioniranje radnika u druge države članice EU), dok se drugo područje ovoga zakona odnosi na informiranje i savjetovanje radnika (između ostaloga u slučaju kolektivnoga otpuštanja i prijenosa vlasništva poduzeća) (ibid.). Važno je

---

² eng. *Working Time Directive*

³ eng. *The Charter of Fundamental Rights of the European Union*. Povelja o fundamentalnim pravima Europske unije dostupna je na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:EN:PDF>.

⁴ eng. *Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion – EMPL*: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=157&langId=en>

dodati da je europski (EU) Zakon o radu proizašao iz dijela *Ugovora o funkcioniranju Europske unije – UFEU*⁵ koji se odnosi na socijalne politike te se posebno oslanja na sadržaj od 153. (bivšeg članka 137. UEZ-a) do 155. članka (bivšeg članak 139. UEZ-a) spomenutoga Ugovora (ibid.; Pročišćene inačice Ugovora, 2010; *European social dialogue*, 2011). Na ovaj je način Europska unija definirala svoje nadležnosti kojima podupire i nadopunjava aktivnosti država članica na više područja vezanih uz Zakon o radu i socijalne politike općenito. Bitno je spomenuti da članak 151. (bivši članak 136. UEZ-a) spomenutoga Ugovora otkriva da se socijalna politika Unije kao i sam Zakon o radu nastavlja na temeljna socijalna prava određena u *Europskoj socijalnoj povelji* iz 1961. te na prava iz *Povelje Zajednice o temeljnim pravima radnika* iz 1989. godine. Za ilustraciju o nadležnostima koje pokriva spomenuti Zakon o radu dovoljno je izdvojiti prvu točku članka 153. (bivšeg članka 137. UEZ-a) Ugovora o funkcioniranju Europske unije (UFEU) u kojem stoji sljedeće:

---

⁵ eng. *Treaty on the Functioning of the European Union – TFEU*. Važno je istaknuti da je Ugovor o funkcioniranju Europske unije proizašao iz Rimskog ugovora kojim je 1957. osnovana Europska ekonomska zajednica – EEZ i Europska zajednica za atomsku energiju – Euratom. Također, dva temeljna ugovora Europske unije (tj. Ugovor o Europskoj uniji na snazi od 1993. i spomenuti Ugovor o funkcioniranju Europske unije na snazi od 1958.) nadopunjeni su, ali nisu zamijenjeni Lisabonskim ugovorom koji je stupio na snagu 2009. godine (EU *Treaties*, n. d.; *The Treaty*, n. d.). Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije na hrvatskom jeziku dostupne su na internetskoj stranici: <http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/pregovori/111221-lisabonski-prociscena.pdf>

Članak 153. (bivši članak 137. UEZ-a)

1. Radi postizanja ciljeva iz članka 151., Unija podupire i dopunjuje djelatnost država članica u sljedećim područjima:
  - (a) poboljšavanju posebice radne okoline radi zaštite zdravlja i sigurnosti radnika;
  - (b) radnim uvjetima;
  - (c) socijalnoj sigurnosti i socijalnoj zaštiti radnika;
  - (d) zaštiti radnika po prestanku njihova ugovora o radu;
  - (e) obavješćivanju radnika i savjetovanju s njima;
  - (f) zastupanje i kolektivna obrana interesa radnika i poslodavaca, uključujući suodlučivanje, podložno stavku 5.;
  - (g) uvjetima zapošljavanja za državljane trećih zemalja koji zakonito borave na području Unije;
  - (h) integriranju osoba isključenih s tržišta rada, ne dovodeći u pitanje članak 166.;
  - (i) jednakosti muškaraca i žena u pogledu mogućnosti na tržištu rada i postupanja na radnom mjestu;
  - (j) borbi protiv društvene isključenosti;
  - (k) modernizaciji sustava socijalne zaštite, ne dovodeći u pitanje točku (c).

Pored navedenih nadležnosti Unije vezanih uz područja kao što su zaštita prava, jednakosti i zdravlja radnika, u navedenom članku 153. mogu se zamijetiti i »radni uvjeti« koji su ranije u tekstu spomenuti kao jedno od dva glavna područja koje europski (EU) Zakon o radu pokriva na razini Unije. Nadalje, upravo

unutar područja koje se odnosi na *uvjete rada*, spada i aktualna europska (EU) Direktiva⁶ o radnom vremenu (*Directive 2003/88/EC*)⁷ koja predstavlja najvažniji europski (EU) pravni okvir vezan uz određivanje tjednoga odmora i time uz mogućnost zaštite neradne nedjelje. Iako ova Direktiva pokriva široki spektar područja vezanih uz određivanje radnoga vremena sa stajališta zaštite radničkih prava koja svaka država članica Unije mora poštivati (npr. minimalni dnevni odmor od 11 sati, radni tjedan ne smije prekoračiti granicu od 48 sati rada, osiguravanje posebnih uvjeta zaštite za noćni rad, plaćeni godišnji odmor u trajanju od minimalno četiri tjedna...), u kontekstu ovoga istraživanja bitno je referirati se na članak 5. Direktive pod nazivom *Tjedni odmor*. U spomenutom članku Direktive (prema slobodnom prijevodu autora ovoga rada) stoji da:

»Države članice moraju poduzeti nužne mjere kako bi osigurale da za svako razdoblje od sedam dana svaki radnik ima pravo na minimalan neprekinuti period odmora od 24 sata, uz 11 sati dnevnoga odmora prema članku 3« (*Directive 2003/88/EC*, Art. 5).

Iz navedenog dijela članka 5. vidljivo je da aktualna europska (EU) Direktiva o radnom vremenu

---

⁶ Prema *Malom leksikonu europskih integracija* (Brigljević et al., 2008: 14.) »direktiva je, uz uredbu, najvažniji pravni akt Zajednice« koji »obavezuje u pogledu rezultata koji se njome ostvaruje, ali nacionalnim vlastima prepušta izbor forme i metode provedbe«.

⁷ Europska Direktiva o radnom vremenu (*Directive 2003/88/EC*) dostupna je na sljedećim internetskim stranicama, na službenim jezicima Europske unije: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32003L0088:EN:NOT>

ne spominje nedjelju kao obavezan dan tjednoga odmora. U ovom pogledu važno je istaknuti da je u inicijalnoj europskoj (EU) Direktivi o radnom vremenu (*Directive 93/104/EC*)⁸ iz 1993. godine bilo eksplicitno istaknuto da dan tjednoga odmora »u načelu uključuje nedjelju«. Ali već 1996. godine Europski (EU) je sud poništio ovu odredbu jer Vijeće Europske unije nije uspjelo objasniti zašto je nedjelja, kao dan tjednoga odmora, više povezana sa zdravljem i sigurnošću radnika u usporedbi s bilo kojim drugim danom u tjednu. Iz navedenog proizlazi da bi se aktualna Direktiva o radnom vremenu (*Directive 2003/88/EC*) u budućnosti mogla izmijeniti u korist zaštite neradne nedjelje ako se dokaže da je rad nedjeljom povezaniji sa zdravljem i sigurnošću radnika od drugih dana u tjednu (*Why a work-free Sunday*, 2011).

Također, pored objašnjenja Europskoga suda iz 1996. o isključivanju mogućnosti da dan tjednoga odmora »u načelu uključuje nedjelju« iz inicijalne Direktive (*Directive 93/104/EC*), razlozi zašto aktualna Direktiva (*Directive 2003/88/EC*) isto tako ne uključuje nedjelju kao dan tjednoga odmora najzornije su obrazloženi u dokumentu Europske komisije iz prosinca 2010. godine koji opisuje »drugu fazu savjetovanja« (*Communication COM (2010) 801*)⁹ o mogućim promjenama Direktive. Preciznije, u

---

⁸ eng. *Directive 93/104/EC concerning certain aspects of the organisation of Working Time*. Inicijalna europska (EU) Direktiva o radnom vremenu iz 1993. godine dostupna je na internetskoj stranici: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1993:307:0018:0024:EN:PDF>

⁹ *Communication COM (2010) 801: Reviewing the Working Time Directive (Second-phase consultation of the social partners at European level under Article 154 TFEU)*. Dokument je dostupan

ovom dokumentu Europska komisija razmatra mišljenja radnika i poslodavaca iz teksta »prve faze savjetovanja« iz ožujka 2010. te uključuje i rezultate relevantnih studija vezane uz moguće promjene Direktive (*Communication* COM (2010) 801, 2010: 2–3). Prema spomenutom dokumentu, Europska komisija obrazlaže da je pitanje neradne nedjelje »vrlo složeno« te da ono povlači pitanja vezana uz zdravlje i sigurnost te ravnotežu rad – život, kao i pitanja vezana uz društvo, religiju i obrazovanje (ibid.: 11). No unatoč spomenutom, u obrazloženju nadalje stoji da to ne znači da je pitanje neradne nedjelje prikladno za zakonodavstvo na razini Europske unije, zbog čega se, prema mišljenju Komisije, u ovom slučaju najprikladnije čini primijeniti načelo supsidijarnosti¹⁰ (ibid.). Iz ovoga obrazloženja slijedi da je sa stajališta institucija Europske unije pravno rješavanje pitanja rada nedjeljom ostavljeno svakoj državi članici da pojedinačno prilagodi Direktivu o radnom vremenu prema vlastitom društveno-ekonomskom i kulturnom kontekstu.

2. Aktualne inicijative europskih (EU) parlamentaraca i europske javnosti protiv rada nedjeljom

Iako je obrazloženjem Europske komisije u prethodnom dijelu rada Europska unija jasno izra-

---

na: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=706&langId=en&intPageId=205>

¹⁰ Načelo supsidijarnosti definirano je člankom 5. Ugovora o osnivanju Europske zajednice kojim Unija ne poduzima akcije, osim ako su one učinkovitije od akcija poduzetih na nacionalnoj, regionalnoj ili lokalnoj razini (*Subsidiarity*, n. d.).

zila svoj aktualni stav u pogledu rada nedjeljom, u nastavku će ukratko biti prikazane ne samo aktualne građanske reakcije i inicijative, već i inicijativa skupine europskih (EU) parlamentaraca koji se protive radu nedjeljom s ciljem revizije europske (EU) Direktive o radnom vremenu.

Upravo spomenuta inicijativa skupine europskih (EU) parlamentaraca koji se protive radu nedjeljom odnosi se na *Pisanu deklaraciju o zaštiti neradne nedjelje kao bitnog stupa europskog socijalnog modela i dijela europske kulturne baštine*¹¹ koja je upućena Europskom (EU) parlamentu u veljači 2009. godine s ciljem prikupljanja 50 % potpisa EU parlamentaraca kako bi dokument postao službeni akt Europskoga parlamenta. Iako inicijativa nije uspjela jer je sakupljen 261 od potrebnih 396 potpisa članova Europskoga parlamenta, u kontekstu ovoga istraživanja bitno je ukratko iznijeti sažetak inicijative jer je moguće pretpostaviti da će potencijalne slične inicijative na europskoj (EU) razini u budućnosti polaziti iz sličnih ili istih polazišta (*European Parliament Written Declaration*, 2009; *Kastler launches campaign*, 2010; *Protection of the work-free Sunday*, 2009).

Prema sadržaju pisane Deklaracije, skupina od pet europskih (EU) parlamentaraca poziva se na već

---

¹¹ Izvorni naziv dokumenta na engleskom jeziku je *Written declaration on the protection of a work-free Sunday as an essential pillar of the European Social Model and a part of the European cultural heritage* (DC\763921EN.doc). Ponuđeni prijevod naziva dokumenta na hrvatski jezik u tekstu je slobodni prijevod autora ovoga rada. Spomenuti dokument dostupan je na sljedećoj internetskoj stranici: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+WDECL+P6-DCL-2009-0009+0+DOC+PDF+V0//EN&language=EN>.

ranije spomenuti bivši članak 137. UEZ-a (sadašnji članak 153. UFEU-a) te kao najvažnije argumente Deklaracije za neradnu nedjelju ističe: a) da je neradna nedjelja bitan stup europskoga socijalnoga modela i dio europske kulturne baštine, b) da ispitivanje EUROFOUND-a pokazuje 1,3 puta veću mogućnost obolijevanja i nedolaska u organizacijama koje rade nedjeljama za razliku od onih koje ne rade vikendima, c) da je prema europskom (EU) zakonu nedjelja određena za tjedni odmor za djecu i mlade te d) da EU institucije i tijela nikada nisu niti ne namjeravaju raditi nedjeljom unatoč različitim religijskim, kulturnim i etničkim pozadinama EU službenika (*European Parliament Written Declaration*, 2009: 1–2). U zaključnom dijelu dokumenta 1) prvo se poziva države članice i EU institucije da zaštite nedjelju kao dan tjednoga odmora u budućim nacionalnim i EU zakonodavstvima o radnom vremenu kako bi se poboljšala zaštita zdravlja radnika i zbog usklađivanja rada i obiteljskoga života 2) te se poziva predsjednik Europskoga parlamenta da proslijedi deklaraciju Europskom vijeću, Europskoj komisiji te parlamentarnim odborima za socijalna pitanja nacionalnih parlamenata (ibid.). Premda ova inicijativa skupine europskih (EU) parlamentaraca nije uspjela, zanimljivo je zamijetiti da je velik broj članova Europskoga parlamenta, njih 261, potpisao deklaraciju, što svakako može poslužiti kao indikator stava prema radu nedjeljom dijela službenika Europskoga parlamenta kao jedne od ključnih institucija Europske unije.

Pored referiranja na spomenutu inicijativu europskih (EU) parlamentaraca, u nastavku slijedi kratki osvrt na aktualne inicijative dijela europske javnosti koji se protivi radu nedjeljom. Dvije ista-

knute građanske inicijative koje se zalažu protiv rada nedjeljom na razini Europske unije koje ćemo predstaviti su *The European Sunday Alliance* (hrv. Europski savez za nedjelju) i *European Citizens' Initiative for a work-free Sunday in Europe* (hrv. Inicijativa europskih građana za neradnu nedjelju u Europi).

Prva inicijativa, Europski savez za nedjelju, mreža je registrirana 2011. godine koja uključuje oko 60-ak organizacija civilnoga društva, nacionalnih »saveze za nedjelju«, sindikata i vjerskih zajednica koje se zalažu za podizanje razine svijesti o važnosti usklađenoga slobodnoga vremena za europska društva. U svojim kampanjama i aktivnostima Europski savez za nedjelju i njegove članice zalažu se za neradnu nedjelju i općenito za dostojanstveno radno vrijeme. U ovom kontekstu Savez drži da aktualno zakonodavstvo i praksa u Uniji i državama članicama moraju biti više u službi zaštite zdravlja, sigurnosti i digniteta radnika te da bi morali promicati ravnotežu između rada i obiteljskoga života. Također, Savez drži da se socijalna kohezija europskoga građanstva treba učvrstiti. U svojim nastojanjima da promiču svijest o negativnim posljedicama rada nedjeljom, Savez se uvelike oslanja i na empirijske studije o štetnim posljedicama prekovremenoga rada i rada nedjeljom za zdravlje radnika (*Who we are*, 2011; *Founding statement*, 2011).

Druga istaknuta građanska inicijativa koja se zalaže protiv rada nedjeljom na razini Europske unije, a koju ćemo predstaviti je Inicijativa europskih građana za neradnu nedjelju u Europi. Zanimljivo je zamijetiti da je ovu inicijativu pokrenuo Nijemac Martin Kastler, jedan od europskih (EU) parlamen-

taraca i potpisnika ranije spomenute *Pisane deklaracije o zaštiti neradne nedjelje kao bitnog stupa europskog socijalnog modela i dijela europske kulturne baštine* iz 2009. godine (*European Parliament Written Declaration*, 2009; *Kastler launches campaign*, 2010; *Protection of the work-free Sunday*, 2009). Inicijativa je pokrenuta u veljači 2010. godine s ciljem da se legitimnim sredstvima utječe na aktualno zakonodavstvo Unije kako bi se zaštitila neradna nedjelja (*Kastler launches campaign*, 2010). Preciznije, Inicijativa se oslanja na stupanje na snagu Lisabonskog ugovora prema kojemu u članku 11.4 Pročišćene verzije Ugovora o Europskoj uniji okvirno stoji da najmanje milijun građana iz značajnoga broja država članica može Europskoj komisiji predložiti inicijativu za novim pravnim aktom Unije (*Citizens Initiative*, 2010). Iako još nije određen broj država članica kao ni vrijeme za prikupljanje potpisa, u ovom trenutku internetskom stranicom www.free-sunday.eu Inicijativa poziva sve koji žele podržati neradnu nedjelju da se prijave njihovom internetskom aplikacijom kako bi, u trenutku kada krene prikupljanje potpisa, Inicijativa bila uspješno provedena (*Kastler launches campaign*, 2010; *Citizens Initiative*, 2010). Na primjeru ove inicijative moguće je zamijetiti kako na europskoj (EU) razini političari mogu pokrenuti građane da sudjeluju u kreiranju svoje političke stvarnosti. Također, zanimljivo je primijetiti na ovom primjeru da pored izbora za Europski parlament, europski (EU) građani imaju i legitimnu mogućnost primjene izravne demokracije na razini Unije. Konačno i najvažnije za ovaj rad, Inicijativa europskih građana za neradnu nedjelju u Europi otvara prostor za promje-

nom aktualne europske (EU) Direktive o radnom vremenu u prilog zaštite neradne nedjelje.

3. Zaključak

U ovom su radu prikazani i analizirani aktualni zakoni unutar pravnih okvira Europske unije u koje ulazi pitanje rada nedjeljom, kao i aktualne inicijative europskih (EU) parlamentaraca i dijela europske javnosti koji se protive radu nedjeljom. Svrha rada bila je informirati o aktualnim trendovima i reakcijama vezanim uz pitanje rada nedjeljom u Europskoj uniji. Iz priloženoga se može zaključiti da je sa stajališta institucija Europske unije trenutno pravno rješavanje pitanja rada nedjeljom zbog svoje složenosti ostavljeno svakoj pojedinoj državi članici da sama odluči hoće li zaštititi neradnu nedjelju ili ne, primjenjujući načelo supsidijarnosti u okviru aktualnoga Zakona o radu i Direktive o radnom vremenu. Unatoč tome, aktualne građanske inicijative kao što su Europski savez za nedjelju i Inicijativa europskih građana za neradnu nedjelju u Europi pokazuju da građani Unije imaju mogućnost legitimnim sredstvima utjecati na aktualno zakonodavstvo Unije, to jest na promjenu aktualne europske (EU) Direktive o radnom vremenu u prilog zaštite neradne nedjelje. No, pritom svakako treba imati na umu da je 1996. Europski sud promijenio inicijalnu Direktivu o radnom vremenu iz 1993. godine zbog nedostatnoga objašnjenja o povezanosti neradne nedjelje sa zdravljem i sigurnošću radnika u usporedbi s bilo kojim drugim danom u tjednu. Iz ovoga se može zaključiti da bi se europska (EU) Direktiva o radnom vremenu u budućnosti mogla izmijeniti u korist zaštite neradne nedjelje ako se, između

ostalih argumenata, dokaže da je nedjelja, kao dan tjednoga odmora, povezanija sa zdravljem i sigurnošću radnika od drugih dana u tjednu.

Literatura:

- Brigljević, K. et al. (2008). *Direktiva*. Mali leksikon europskih integracija: A-Z. Zagreb: Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija.
- Charter of Fundamental Rights (2010 a). *Charter of Fundamental Rights of the European Union. Art. [31], 2010 O.J. C 83/02*. Preuzeto, 15. studenoga 2012., s <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:EN:PDF>.
- Charter of Fundamental Rights. (2010 b). Europa. Summaries of EU legislation. *Charter of Fundamental Rights*. Preuzeto, 15. studenoga 2012., s http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/combating_discrimination/l33501_en.htm.
- Citizens Initiative. (2010.) FREE-SUNDAY.EU. *Citizens Initiative*. Preuzeto 17. studenoga 2012., s <http://www.free-sunday.eu/en/content/citizens-initiative>.
- Communication COM (2010) 801. (2010). *Communication COM (2010) 801: Reviewing the Working Time Directive (Second-phase consultation of the social partners at European level under Article 154 TFEU)*. Preuzeto, 18. studenoga 2012., s <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=706&langId=en&intPageId=205>.
- EU Treaties. (n.d.). Europa.eu. European Union. *EU Treaties*. Preuzeto, 17. studenoga 2012., s http://europa.eu/about-eu/basic-information/decision-making/treaties/index_en.htm
- European Parliament Written Declaration. (2009). *European Parliament Written Declaration DC\763921EN.doc*. Preuzeto 16. studenoga 2012., s <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//>

NONSGML+WDECL+P6-DCL-2009-0009+0+DOC+PDF+V0//EN&language=EN.

European social dialogue. (2011). *Eurofound. European social dialogue via Articles 154–155 TFEU*. Preuzeto, 16. studenoga 2012., s <http://www.eurofound.europa.eu/areas/industrialrelations/dictionary/definitions/europeansocialdialogue-viaarticles154155tfeu.htm>.

Founding statement. (2011). European Sunday Alliance. *Founding Statement setting up the European Sunday Alliance*. Preuzeto 17. studenoga 2012., s <http://www.europeansundayalliance.eu/site/foundingstatement/textofthefoundingstatement/article/51.html>.

Kastler launches campaign. (2010.) FREE-SUNDAY. EU. *Kastler launches campaign for the first European Citizens' Initiative*. Preuzeto 16. studenoga 2012., s <http://www.free-sunday.eu/en/content/kastler-launches-campaign-first-european-citizens%C2%B4-initiative>.

Labour law. (n.d.). European Commission. Employment, Social Affairs & Inclusion. *Labour law*. Preuzeto, 16. studenoga 2012., s <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=157&langId=en>.

Pročišćene inačice Ugovora. (2010). Ministarstvo vanjskih i europskih poslova RH. *Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije 2010/C 83/01*. Preuzeto, 17. studenog 2012., s <http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/pregovori/111221-lisabonski-prociscena.pdf>.

Protection of the work-free Sunday. (2009). The Church of England. *Protection of the work-free Sunday: MEPs launch Written Declaration*. Preuzeto 16. studenoga 2012., s <http://www.churchofengland.org/media-centre/news/2009/02/pr1909.aspx>.

- Subsidiarity. (n. d.). Summaries of EU legislation. Glossary. *Subsidiarity*. Preuzeto 16. studenoga 2012., s http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/subsidiarity_en.htm.
- The Treaty. (n.d.). Europa.eu. Treaty of Lisbon. Taking Europe into the 21st century. *The Treaty at a glance*. Preuzeto, 17. studenoga 2012., s http://europa.eu/lisbon_treaty/glance/index_en.htm.
- Who are we. (2011). European Sunday Alliance. *Who are we*. Preuzeto 16. studenog 2012., s <http://www.europeansundayalliance.eu/site/howeare>,
- Why a work-free Sunday. (2011). European Sunday Alliance. *Why a work-free Sunday is more important for workers' health than any other free day of the week*. Preuzeto, 17. studenoga 2012., s <http://www.europeansundayalliance.eu/site/studies/article/53.html>,

Sloboda od rada nedjeljom kao pitanje radnog i socijalnog prava

Ostvarivanje kvalitetnoga i čovjeka dostojnoga života u kojem ima vremena za odmor, obitelj i slobodne aktivnosti dio je razvoja društva te u tom kontekstu i razvoja radnoga i socijalnoga prava. U društvu se uz važnost rada vrlo brzo uočila i važnost odmora pa je dnevni i tjedni odmor rano počeo dobivati svoju društvenu, a onda i zakonsku zaštitu. Društveno normiran ili zakonski uređen, tjedni se odmor odnosio na nedjelju. Društveno-gospodarske promjene u industrijalizaciji dovele su do kršenja radničkih prava, posljedica čega je konkretizirana reakcija radnika kroz borbe za bolja radnička prava – između ostaloga i prava na tjedni odmor. Ta je borba započela u 19. stoljeću, nastavila se u 20., a sad u 21. vidimo da ona još traje pa se može zaključiti da je pitanje rada i odmora područje trajne napetosti iz koje mi, kao članovi društva koji radom osiguravaju svoju egzistenciju, nismo ili ne bismo smjeli biti isključeni. Zato će ovdje ukratko biti prikazana temeljna načela i suvremeni trendovi zakonskoga uređenja rada nedjeljom i prava na tjedni odmor u Europi i Hrvatskoj.

1. Kratki povijesni pregled zakonskoga uređenja rada nedjeljom

Pitanje slobode od rada nedjeljom i blagdanima pitanje je radnoga i socijalnoga prava te se odnosi na uređenje radnoga vremena i zaštite radnika. U povijesti radnoga prava, nedjelja je kao slobodan dan zakonom prvi put zaštićena u 4. st. ediktom cara Konstantina 3. ožujka 321. godine. U srednjem vijeku, od 13. st., zakonski je bilo potvrđeno da je nedjelja dan odmora i raditi na taj dan bilo je društveno evaluirano kao teški grijeh. Također, nedjelja se smatrala »prirodnim« blagdanom u vrijeme staroga radnoga prava koje se veže uz korporativno (12. do 15. st.) i manufakturno razdoblje (16. do 18. st.), kada se uređenje radnoga vremena vodilo običajima, ovisno o godišnjim dobima. Već krajem 17. st. odluke o dozvoli za rad nedjeljom prepuštane su čelnicima gradova i gradskim vlastima. Vrijeme industrijalizacije i liberalističke ideologije donosi slobodu ugovaranja radnih uvjeta između poslodavca i zaposlenika te reakciju društva zbog zlouporabe tog instituta od strane poslodavaca. Tako je npr. u Engleskoj u 18. st., uz iznimno dugo radno vrijeme svakoga dana i ostale teške i nezdrave radne uvjete, rad nedjeljom bila normalna pojava od koje nisu bili izuzete ni žene ni djeca. To je dovelo do potrebe državne intervencije kroz donošenje državnih zakona kojima se uređuje radno vrijeme i odmor, a što je započeto početkom 19. st. Zakonima su ponajviše bile obuhvaćene žene, djeca i mladi, što pokazuje državnu intervenciju u korist slabijih (Ravnić, 2004). Početak 20. st. donosi aktivizam samih radnika za poboljšanje radnih uvjeta i radnoga vremena (prvo-svibanjske demonstracije 1890.) pa tako i zahtjev

za osmosatnim radnim vremenom utemeljenim na ideji o osam sati rada, osam sati predviđenih za obiteljski život i ostalih osam sati za odmor. Sam tjedni odmor nedjeljom odnosio se na vjersku tradiciju pa se stoga često nije ni poštivao, da bi svoje zakonsko uređenje ponovo počeo dobivati tek početkom 20. st.¹ (npr. 1906. u Francuskoj, 1914. u Belgiji, 1907. u Italiji).

Industrijalizacija i 20. stoljeće ubrzali su proces reguliranja radnih odnosa, a taj se proces događao u međunarodnom kontekstu. Tako su sredinom 20. st. doneseni neki akti koji su i danas referentni za uređenje radnoga i socijalnoga prava. U nekim se njihovim načelima nalaze odredbe o pravu na tjedni odmor radnika koje se izravno ili neizravno odnose na rad nedjeljom.

2. Pravo radnika na odmor i primjerene uvjete za rad u međunarodnim dokumentima

Već *Opća deklaracija o pravima čovjeka UN-a* (1948.) proglašava odmor temeljnim ljudskim pravom. Deklaracija u čl. 23., uz proglašavanje prava na rad, proglašava i pravo na pravedne i primjerene uvjete za rad. U idućem članku (čl. 24.) proglašava da svatko ima pravo na odmor i slobodno vrijeme, uključujući razumno smanjenje radnih sati i povremene plaćene neradne dane. Nadalje, u nekoliko članaka niže, točnije u čl. 27., proglašava da svatko

---

¹ Zanimljivo je da su Engleska i SAD među prvima poštivale nedjelju kao slobodni dan, a time su neki autori čak pokušali i objasniti brzi gospodarski rast tih zemalja. Engleska je također provodila plaćeni tjedni odmor. (Sabotič, 2005: 22)

ima pravo slobodno sudjelovati u kulturnom životu svoje zajednice, uživati u umjetnosti, pridonositi znanstvenom razvoju i koristiti njegove prednosti. Razumno je zaključiti da za ostvarenje potonjeg prava treba imati prikladne uvjete, a jedan od njih je slobodno vrijeme u koje, uvažavajući tradicijske norme, spada nedjelja. Iako Deklaracija ima tek normativnu snagu i smatra se posrednim pravnim izvorom, ona očituje temeljna ljudska prava koja bi kao takva trebao štiti svaki pravni sustav koji se želi ravnati po načelu pravednosti.

Vrlo je brzo pravo na odmor dobilo dodatnu odredbu kada bi taj odmor trebao biti omogućen svima. Međunarodna organizacija rada (MOR) osnovana 1919., koja kao jedan od temeljnih ciljeva ima promicanje i uređivanje međunarodne zaštite i položaja radnika, ima veliku normativnu ulogu pri uređenju nacionalnih zakonodavstava putem svojih konvencija i preporuka. S obzirom na rad nedjeljom, MOR je 1957. godine objavio *Konvenciju 106 o tjednom odmoru u trgovini i uređima* u kojoj se doduše ne zahtijeva da tjedni dan odmora bude nedjelja, ali propisuje da se razdoblje tjednoga odmora mora, kad god je to moguće, podudarati s danom u tjednu koji je »prema tradiciji ili običajima konkretne zemlje određen kao dan odmora«, pri čemu se tradicije i običaji vjerskih manjina moraju, koliko je to moguće, poštivati (čl. 6., st. 3 i 4.). Ovu Konvenciju treba dovesti u vezu s jednom ranijeg datuma, a to je *Konvencija MOR-a br. 14 o tjednom odmoru u industrijskim poduzećima* iz 1921. Ona u čl. 2. propisuje tjedni odmor na isti način, dakle da se odredi kad god je to moguće, na način da se podudara s danima koji su već utvrđeni tradicijom ili običajima zemlje ili kraja. Kako je nedjelja u krugu zapad-

noeuropskih zemalja prihvaćena kao dan tjednoga odmora, ova se odredba može tumačiti kao institut koji u tom geografsko-kulturnom području preferira nedjelju kao dan za tjedni odmor. Te nam činjenice ukazuju na to da je zaštita tjednoga odmora radnika neizravno usmjerena na odmor od rada nedjeljom bila važno pitanje MOR-a od samih početaka njegova djelovanja. Ovdje je potrebno navesti da je Republika Hrvatska članica MOR-a te potpisnica konvencija koje se odnose na tjedni odmor.

Nadalje, *Europska socijalna povelja* iz 1961. (revidirana 1996.), u članku 2. posvećenom pravu na pravične radne uvjete ističe u st. 1. da treba utvrditi razumno trajanje dnevnoga i tjednoga rada, postupno smanjujući radni tjedan koliko to dopušta povećanje produktivnosti i drugi mjerodavni čimbenici te u st. 5. da je potrebno osigurati tjedni odmor koji se, koliko je to moguće, podudara s danom u tjednu koji je kao dan odmora prihvaćen prema tradiciji ili običajima zemlje ili regije. Uočljivo je da se, slično kao i kod MOR-ovih konvencija, radi o institutu koji preferira nedjelju kao dan tjednoga odmora.

Unatoč ovakvom razvoju prava na tjedni odmor kojeg je označilo ako već ne poželjno, onda svakako prihvatljivo provođenje nedjeljom, mora se primijetiti da zadnjih desetljeća europski dokumenti ne spominju više tradiciju i običaje zemlje ili regije kao kriterij koji bi se trebao poštivati u određivanju tjednoga odmora, nego se samo proglašava pravo na tjedni odmor. Tako npr. *Povelja Zajednice o osnovnim socijalnim pravima radnika* proglašava: »Svaki radnik Europske zajednice ima pravo na odmor tijekom tjedna...« (prvi dio, st. 8.). Slično govori i *Povelja o temeljnim pravima Europske unije* u Glavi

IV, čl. II-91., Pošteni i pravični radni uvjeti: »svaki radnik ima pravo na radne uvjete kojima se čuva njegovo zdravlje, sigurnost i dostojanstvo te da ima pravo na ograničeno radno vrijeme, dnevni, tjedni i godišnji odmor.« Prema tome, način određivanja tjednoga odmora prepušta se na izbor državama ili samim poslodavcima, ovisno o radnom pravu pojedine države.

3. Europski trendovi zakonskog uređenja prava na tjedni odmor

Usporedno s fleksibilizacijom međunarodnih načela o tjednom odmoru radnika, zadnjih 40-ak godina primjećuje se proces izmjena zakona kojima se štitila nedjelja kao dan odmora, krenuvši od SAD-a, Engleske pa do zapadne Europe. Postoje podatci da su u Europi prije 1990. samo Belgija, Luksemburg, Švedska i Španjolska pokrenule proces deregulacije rada nedjeljom, a u 90-ima je proces zahvatio Englesku, Wales, Nizozemsku i Finsku, s prognozom zahvaćanja Italije i Francuske (Bertović, 2005: 44). Prema podacima iz 2007., rad nedjeljom (i trgovina) zabranjen je u Belgiji, Danskoj, Francuskoj, Grčkoj, Italiji, Norveškoj, Njemačkoj, Luxemburgu i Austriji. Ipak, u svim su tim zemljama definirane iznimke od pravila (npr. u Norveškoj je dopušten rad samo tri nedjelje prije Božića od 14.00 do 20.00 sati, u Grčkoj u manjim mjestima i turističkim zonama nema ograničenja za rad). U Nizozemskoj je dopušteno raditi 12, a u Španjolskoj 8 nedjelja godišnje. Nadalje, u Finskoj je određeno radno vrijeme prodavaonica od 12 do 21 h, u Portugalu od 6 do 24 h, dok Švedska, Velika Britanija, Irska, Mađarska kao i Poljska nemaju nikakva ograničenja (Giese,

s. a.: 17–19). Od listopada 2011. izmjenama *Zakona o trgovini* i Hrvatska pripada ovoj zadnjoj kategoriji. Uz ove primjere treba ipak navesti da postoje primjeri da se nakon godina pokušaja deregulacije ipak potvrđuje zaštita nedjelje kao neradnoga dana – primjer Njemačke 2003. (Črpić, 2005: 7) i 2009. godine (*Bundesverfassungsgericht*, 2009) te Austrije 2012. godine (*Austrian Constitutional Court*, 2012).

Danas se rad nedjeljom ili tjedni odmor sve više dovode u vezu i sa zdravljem radnika, tj. provode se istraživanja koja ispituju utječe li, i u kojoj mjeri, prekovremeni rad i/ili rad nedjeljom na zdravlje radnika.² Wirtz, Nachreiner i Rolfe navode da je istraživanje *EU 2000* pokazalo da rad nedjeljom povećava rizik od nesreće za 28 %, a rizik se povećava ako se tome doda rad subotom. Rizik za druge zdravstvene poteškoće (problemi sa spavanjem, želučani problemi, unutarnji nemir³ i sl.) povezane s radom nedjeljom je od 27,4 do 32,4 % (2011: 20). Ova se istraživanja provode u kontekstu povezivanja odnosa rada sa socijalnom politikom, tj. sa svrhom kako umanjiti rizike povezane s prekovremenim/nedjeljnim radom, a koji se odnose na socijalnu sigurnost, zdravlje i socijalnu uključenost. Umanjenje rizika povezanih s prekovremenim radom vodilo bi ka skraćenju ili izostanku bolovanja, smanjenju troškova za nesreće na poslu ili obrnuto, mogućnosti boljega poslovanja i zarade ako su radnici odmorni i zadovoljni.⁴

---

² Npr. Lyonette i Clark, (2009); Wirtz, Nachreiner i Rolfe (2011: 19–22).

³ O čemu svjedoče i hrvatski trgovci (Blagajnica, 2012).

⁴ Naši sudionici iz Zagreba navode: »Iz ovog razloga u slučaju kada se jedan radnik razboli, često tu osobu nema tko zamijeniti pa taj dio posla pada na ostale radnike koji tada moraju raditi više

Europska pravna stečevina ne bavi se izravno pitanjem radne nedjelje, ali, kako i Ravnić navodi, »uži ciljevi EU na području radnoga prava su osiguranje slobodnoga kretanja rada, daljnji razvitak životnoga standarda radnika, usklađivanje socijalnih aktivnosti te usklađivanje radnoga i socijalnoga zakonodavstva« (2004: 662–663). Ovo zadnje pitanje je od osobite važnosti za pitanje zakonske zaštite tjednoga odmora i nedjelje u tom kontekstu jer se sve više pažnje posvećuje uređenju boljih radnih uvjeta te zaštiti zdravlja radnika. To se praktično vidi u tome što je prilikom dopuna i promjena ugovora o Europskoj uniji unesena odredba o boljem zapošljavanju i boljim životnim i radnim uvjetima (čl. 136., danas 151.) *Ugovora iz Maastrichta* koji je imao u vidu »temeljna socijalna prava poput onih određenih u *Europskoj socijalnoj povelji* potpisanoj 18. listopada 1961. u Torinu te onih iz *Povelje* (dalje: *Povelja*) *Zajednice o temeljnim socijalnim pravima radnika iz 1989.*«, za koje je prethodno spomenuto da neizravno štite nedjeljni odmor. Europska socijalna povelja jamči, između ostaloga, pravo na primjerene uvjete rada, pravo na sigurnost i zaštitu zdravlja na radu, pravo na pravednu plaću za rad, a njezine se odredbe u značajnoj mjeri temelje na aktima MOR-a (Ravnić, 2004: 672). *Povelja* pak u čl. 31., u kontekstu poštenih i pravičnih radnih uvjeta, proglašava da svaki radnik ima pravo na radne uvjete kojima se čuvaju njegovo zdravlje, sigurnost i dostojanstvo te da svaki radnik ima pravo na ogra-

---

i dulje, iako je očito da u takvim uvjetima radnicima nužno pada koncentracija te im se potkradaju pogreške za koje kasnije moraju sami snositi posljedice. Također, sudionici iznose primjere gdje su zaposlenici dobili otkaz dok su bili na bolovanju.«

ničeno radno vrijeme, na dnevni i tjedni odmor te na plaćeni godišnji odmor. Ovome treba pridodati i Inicijativu za zaštitu slobodne nedjelje koju je 2009. godine potpisala jedna trećina zastupnika u EU parlamentu, a koja je svoje zahtjeve temeljila na tvrdnji (točka A) da je neradna nedjelja noseći element europskoga socijalnoga modela i dio europske kulturne stečevine te činjenici da je nedjelja zaštićena kao dan odmora za djecu i mlade (EU *Initiative*, 2009). Sam naslov pisma Inicijative pokazuje da pitanje slobodne nedjelje jest predmet socijalnoga prava i socijalne politike⁵. Kao što je prethodno navedeno, EU ne određuje nedjelju izričito kao najprikladniji dan odmora (Pribyl, 2005: 179), ali isto tako, EU za postizanje zajedničkih ciljeva iz navedenih povećanja potiče suradnju između država članica i izmjenu praksi u području zakonodavstva. U tom kontekstu treba gledati zakonodavne prakse uređenja rada nedjeljom u različitim europskim zemljama koje načelno ipak štite nedjelju kao dan tjednoga odmora.

4. Odnos Hrvatske prema europskoj praksi reguliranja rada nedjeljom

Zato je dobro i u Hrvatskoj poznavati praksu europskih zemalja. U prilog tome ide i da čl. 91. *Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Republike Hrvatske i EU*, potpisan 2001., kao pri-

---

⁵ *Schrifiliche Erklärung zum Schutz eines arbeitsfreien Sonntags als tragendem Element des europäischen Sozialmodells und Teil des europäischen Kulturerbes* (prijevod V. K. *Pismeno objašnjenje za zaštitu neradne nedjelje kao temeljnog elementa europskog socijalnog modela i dijela europske kulturne stečevine*).

prema za pristup EU, govori o suradnji na područjima socijalne politike, između ostalog i prilagodbi hrvatskoga zakonodavstva u pogledu radnih uvjeta te razvoju međusobne suradnje na poboljšanju razine zaštite zdravlja i sigurnosti radnika, uzimajući kao primjer razinu zaštite koja postoji u Zajednici. Na poznavanje europske prakse u pitanju zaštite slobodne nedjelje upozorila je još 2005. godine Komisija *Iustitia et pax* HBK u svojoj *Izjavi o očuvanju kulture slobode nedjelje*.⁶

Također, pozivanje na europsku praksu jedan je od zaključaka provedenoga istraživanja uz koje se veže ovaj zbornik. Sudionici su izrazili nadu da će se u ovom pogledu stvari promijeniti kad Hrvatska uđe u Europsku uniju »jer u Hrvatskoj ima puno stranih firmi koje drugačije reguliraju rad i plaću u EU, nego li što to rade u Hrvatskoj«; smatraju da »bi se pitanje rada nedjeljom trebalo zakonski urediti« i općenito se pozivaju na primjere razvijenih europskih zemalja gdje je rad nedjeljom reguliran tako da ne dozvoljava rad. Potrebno se kratko osvrnuti na to.

Imajući u vidu prethodno navedene zakonske regulative s obzirom na rad trgovina nedjeljom, tako-

---

⁶ »U nas se, s procesom prilagođivanja zakonodavstva zakonodavstvu Europske unije, često govori o usklađenosti zakona s pravnom regulativom EU. Često javnost ostaje uskraćena za informaciju kako je u različitim zemljama Unije određeno pitanje različito pravno regulirano. U gospodarskoj sferi stabilne demokracije pokušavaju štiti nacionalno gospodarstvo, svaka na svoj specifični način. Imajući u vidu stanje stvari s obzirom na različite pravne propise u ovome području, držimo da kao model u donošenju zakona ne smijemo uzimati bivša komunistička društva, jer su u previranju i slabo štite svoje građane, u socijalnoj sferi posebice siromašnije slojeve, već društva srednje Europe: Austriju, Italiju, Njemačku, s kojima nas povezuju mnoge povijesne, kulturalne i civilizacijske vrijednosti.«

der moramo zaključiti da se rad nedjeljom svugdje intenzivirao. To se tumači rastom uslužnoga sektora i zadovoljavanja potreba kupaca, bez porasta troškova za poslodavca. Tako se navodi da je prosjek za EU oko 30 % zaposlenih koji redovito rade nedjeljom. U Austriji je takvih 16 % s tendencijom prema više, a u Njemačkoj 23 % (Pribyl, 2005: 178). Prema podatcima Eurostata⁷ iz 2008. godine, nedjeljom se najviše radi u Engleskoj i Danskoj, a najmanje u Španjolskoj i Italiji, dakle zemljama s jakom katoličkom tradicijom (Lyonette i Clark, 2005: 32–33). Značajan je porast rada nedjeljom i u Njemačkoj, pogotovo u usporedbi kraja 20. i početka 21. stoljeća (Garhammer, 2000: 12; Giese, s. a.: 3,8). U mnogim se zemljama sada javljaju inicijative i programi koji se bore za zaštitu slobodne nedjelje, a u čemu prednjače Crkva i sindikati, no o tome će biti više riječi u zadnjem dijelu teksta. U ovome dijelu želimo prikazati situaciju reguliranja rada nedjeljom u Austriji i Njemačkoj, dakle zemljama u kojima su boravili izbjegli i prognani građani Republike Hrvatske za vrijeme i poslije Domovinskoga rata te tako prenijeli iskustvo u RH na koje se naši građani najčešće pozivaju kad govore »kako je to uređeno vani«. Također smatramo da je korisno uzeti u obzir iskustvo Austrije jer s njom dijelimo povijesnu i kulturnu baštinu.

4.1. Usporedba triju ustavnih odluka – Hrvatska, Njemačka i Austrija

Uz zakonsko uređenje pitanja slobode rada nedjeljom, potrebno je vidjeti i stvarno stanje u društvu.

---

⁷ Eurostat – statistički ured Europske unije

Naime, i naš *Zakon o radu* (NN 61/11) u čl. 54. određuje da se tjedni odmor koristi nedjeljom ili danom koji mu prethodi ili slijedi, a ako ne može tako, onda neka se omogućiti korištenje odmora u drugo određeno ili dogovoreno vrijeme. U čl. 86. određuje da za prekovremeni rad i rad nedjeljom i blagdanima radnik ima pravo na povećanu plaću. Time naš *Zakon o radu* u potpunosti slijedi europsko zakonodavstvo i pravnu praksu. Ipak, kao što i sudionici naglašavaju, potrebno je više kontrole i provjera od strane državne inspekcija rada kako bi se ti zakoni i provodili⁸ te je potrebno riješiti probleme na koje i sami sudionici upozoravaju, a koji se javljaju prilikom razgovora s inspekcijama⁹ te zbog čega kontrola provođenja zakona ostaje nedovoljno učinkovita. Isto tako, *Zakon o radu* treba povezati sa *Zakonom o trgovini* (NN br. 87/08, 116/08, 76/09 i 114/11) koji je nakon mnogih izmjena i varijanti određivanja radnoga vremena na posljatku ukinuo ograničenje radnoga vremena trgovine tako da trgovine mogu slobodno raditi i nedjeljom, od 0 do 24.¹⁰ To pogoduje razvoju potrošačke kulture i jačanju neoliberalističkoga načina razmi-

---

⁸ Jedna je sudionica iz Splita izjavila da je zvala inspektore zbog velikog broj prekovremenih sati, što je bilo uspješno jer je dobila zaslužene slobodne dane, a kasnije je veliki broj ljudi iz njenog poduzeća zbog toga na isti način imao koristi.

⁹ Jedna sudionica navodi da radi od 42 do 47 sati tjedno te da joj se ne plaćaju prekovremeni sati. Iako je razgovarala s inspekcijom, navodi da ona kao i mnogi zaposlenici ne mogu biti s njima iskreni jer će dobiti otkaz i zato inspekcija ne može ništa učiniti jer nema konkretnih dokaza. Nadalje, sudionici iz Splita ističu da inspektori razgovaraju samo sa zaposlenicima odabranim od strane šefova. Također, spominjemo navode da unatoč tome što inspekcija rada dolazi na dojavu, ljudi se boje prijavljivati poslodavce zbog straha od otkaza.

¹⁰ Usp. Radno vrijeme trgovina (n. d.).

šljanja, a što je izričito potvrdila i Hrvatska udruga poslodavaca (HUP):

»HUP smatra da je najbolje rješenje da poslodavac definira radno vrijeme u skladu s potrebama potrošača, a vodeći računa o poštivanju odredbi Kolektivnog ugovora za djelatnost trgovine, Zakona o radu i drugih radno pravnih propisa. Važno je da se to regulira na državnoj razini, odnosno da se osiguraju jednaki uvjeti za sve poslodavce na tržištu« (HUP, n. d.).

Ove je zakonske promjene moguće promatrati u kontekstu legalnih akcija poduzetnika i vlasnika velikih trgovačkih lanaca za veću tržišnu slobodu pokretanjem postupka za ocjenu suglasnosti *Zakona o trgovini s Ustavom*¹¹ koje je svoju završnicu dobilo *Odlukom Ustavnog suda Republike Hrvatske, U-I/642/2009 od 1. srpnja 2009. godine* (s time da se taj problem već 2004. prvi put našao pred Ustavnim sudom). U Odluci je istaknuto da ustavno jamstvo tjednoga odmora za svakog radnika u Republici Hrvatskoj nije vezano uz nedjelju i da pravilo o nedjelji kao danu Ustavom zajamčenoga tjednoga odmora nije ustavni zahtjev, ali da je nedjelju kao dan tjednoga odmora proglasio nacionalni zakonodavac te da su ograničenja rada nedjeljom vjerojatno donesena »jedino u cilju zaštite prava radnika zaposlenih u trgovini.«¹² Pre-

---

¹¹ Prijedlog za pokretanje podnijeli su Euro structor d.o.o., Fliba d.o.o., Flio d.o.o., Gradski centar d.o.o., Hipermarketi Coop d.o.o., Magma d.d., Tower center Rijeka d.o.o. i Zelina centar d.o.o. (Odluka Ustavnog suda, 2009).

¹² »Čini se da bi zaštita prava radnika zaposlenih u trgovini, definirana na prethodno opisani način, mogla biti jedini cilj koji

ma Ustavnom sudu RH, ta se prava dobro štite *Zakonom o radu* i drugim ugovorima, a zabrana rada nedjeljom ne smije ograničavati poduzetničku slobodu.

Ovo je obrazloženje odluke bilo bitno navesti prilikom usporedbe ustavnih odluka Njemačke i Austrije s obzirom na isto pitanje.

Austrija štiti odmor nedjeljom od 1895. kada je proglašen *Zakon o nedjeljnom odmoru*. Prema *Zakonu o radu*, radno je vrijeme od ponedjeljka do zaključno nedjelje, a raspodjela radnoga vremena određuje se kolektivnim ugovorima i pravilnicima. No, *Zakon o odmoru od rada* (1983.) koji vrijedi za sva zanimanja (izuzetak devet skupina zanimanja) proglašava da u tjednu treba biti odmor od 36 sati, kojemu pripada i nedjelja (*Arbeitsruhegesetz*, 1983: II. dio, parag. 2, st. 2). Naravno, dopuštaju se određene iznimke, pogotovo uređene kolektivnim ugovorima (od 1997.). U Austriji je prilično jaka civilna borba za slobodnu nedjelju, a u 2012. godini Ustavni je sud morao donositi odluku o ustavnosti zabrane rada trgovina nedjeljom. Donešena odluka glasi da zabrana rada nedjeljom nije protivna Ustavu i da trgovine mogu biti otvorene radnim danom od 6 do 21 h, a subotom od 6 do 18 h. Zatvorene trebaju biti subotom poslije 18 h, nedjeljom, praznicima te do ponedjeljka u 6 h. Iznimke se dopuštaju prodajnim mjestima na kolodvorima, aerodromima, lukama te prilikom održavanja javnih manifestacija. Postoje još dodatne odredbe koje dopuštaju traženje odobrenja lokalnih vlasti

---

bi dostatno legitimirao uvođenje osporene zakonske mjere zabrane rada prodavaonica nedjeljom u pravni poredak Republike Hrvatske.« (Odluka Ustavnog suda, 2009)

za rad duži od ovoga vremena u navedene dane. No, ovo doista ostaje iznimka. Ovdje je ipak još važno navesti obrazloženje odluke, a ono izražava da je vikend namijenjen za odmor, obiteljska druženja, slobodno vrijeme i društvenu integraciju te da su to *javni interesi* koje treba čuvati. Također se smatra da je sinkronizacija radnoga vremena s principom odmora preko vikenda važna i da na to ne smiju utjecati društvene promjene koje se javljaju tijekom zadnjih desetljeća. Određivanje radnoga vremena i zabrana rada nedjeljom smatra se primjerenom mjerom za zaštitu tih javnih interesa i »zato se ne smatra pretjeranom u odnosu na zadiranje u poduzetničke slobode« (*Austrian Constitutional Court*, 2012). Zanimljivo je ovdje primijetiti da hrvatski mediji uopće nisu izvijestili hrvatsku javnost o ovoj odluci.

Njemačka je također zanimljiv primjer. U *Temeljnom zakonu Savezne Republike Njemačke* nedjelju štiti čl. 140, i ekstrakt *Weimarskoga ustava*, čl. 139., i to kao dan odmora od posla i duhovne obnove. Tako i zakoni prate ustavnu odredbu i rad nedjeljom načelno je zabranjen, no za određene djelatnosti postoje iznimke. Povijesno gledano, 1956. godine bila je određena »duga subota« jer su se trgovine morale zatvoriti u 14 h (ostalim radnim danima mogle su raditi do 18.30 h). Godine 1989. dopušteno je da trgovine mogu raditi četvrtkom do 20.30 h, a 1996. je dopušteno da trgovine subotom rade do 16 h te 2003. do 20 h. U međuvremenu (od 1996. do 2003.) je na prijedlog vlasnice trgovine koja je željela imati otvorenu trgovinu iza 16 h pred Ustavni sud Njemačke došao predmet o ustavnosti reguliranja radnoga vremena trgovina. Ustavni je sud 2004. donio rješenje da se trgovci moraju drža-

ti određenoga radnoga vremena (*The German Sunday law*, n. d). Zadnja desetljeća donose novosti i proširenja iznimki za mogućnost rada nedjeljom, a to je osobito rašireno u savezним pokrajinama jer je 2006. federalističkom reformom pitanje određivanja radnoga vremena trgovina prepušteno savezним zemljama. U Bavarskoj je zadržano pravilo o zabrani rada trgovina nedjeljom, u većini drugih saveznih zemalja dopušteno je raditi 4 – 6 nedjelja godišnje. Jedino je u Berlinu bilo dopušteno raditi deset nedjelja s radnim vremenom od 13 do 20 h i time je Berlin proglašen najliberalnijom saveznom pokrajinom. To je izazvalo katoličku i evangeličku crkvu da 2007. godine podignu tužbu pred Ustavnim sudom o ustavnosti takve odluke. Crkve su navele religiozne razloge, ali su im se pridružili i sindikati u obrani nedjelje kao dana odmora. Javnost je također podržala ove zahtjeve i konačno odluku Ustavnoga suda koja je donesena u prosincu 2009. Ustavni sud Njemačke donio je rješenje da je otvaranje trgovina nedjeljom dopušteno samo u iznimnim slučajevima, da se aktivnosti tipične za radni dan ne smiju prenositi i na nedjelju te da »čisti financijski interesi vlasnika trgovina nisu dovoljno jaki argument da bi se trgovine otvarale nedjeljom« (Giese, n. d.: 14).

Ovi nam primjeri pokazuju da govoriti o radu nedjeljom i poduzimati inicijative za očuvanje slobodne nedjelje nije besmisleno te da su moguća i drugačija rješenja od hrvatskoga, ali se pritom ne smije izgubiti iz vida da je i u ovim zemljama zakonsko određenje zabrane rada nedjeljom dopunje­no različitim iznimkama i da javnost upozorava da tržišni interesi bivaju sve zastupanijima, na štetu čovjeka radnika i njegova odmora.

5. Mora li sve biti tako kako zakon određuje? Građanske inicijative za slobodnu nedjelju

Kao što je uvodno navedeno, djeca i žene činili su posebne skupine koje je zakon štitio od prekovremenoga rada. Kako je naše istraživanje pokazalo, danas su žene zaposlene u trgovini pogođene zlouporabom institucije slobodnoga ugovaranja odnosa. Kako bi se zaštitilo njih, ali i druge ranjive skupine, a to su oni koji zbog različitih, a ponajviše ekonomskih uvjeta, bivaju prisiljeni prihvaćati poslove koji gotovo neupitno pretpostavljaju rad nedjeljom, javljaju se inicijative za zaštitu nedjelje od rada i očuvanje nedjelje kao dana najprikladnijeg za tjedni odmor. Dobro tih ljudi, kao i dobro njihovih obitelji, od općeg je interesa za dobrobit društva. Zato bi taj javni interes trebali štititi pozitivni zakoni. Naime, zakoni bi trebali uređivati društvene odnose u skladu s načelima pravednosti i općega dobra, no kako su to pitanja na koja je teško i gotovo nemoguće naći jedinstveni odgovor, treba težiti društvenom konsenzusu. Iz tih rasprava slabiji i pogođeni ne bi smjeli biti isključeni nego upravo jedni od ključnih aktera i njihov bi se glas trebao čuti, neposrednim ili posrednim putem. Na tim se idejama u Europi osnivaju različiti savezi sa svrhom zaštite slobodne nedjelje – npr. *Allianz für den freien Sonntag* u Austriji (2000.), *Allianz für den freien Sonntag* u Njemačkoj (2006.), *Allianz für den freien Sonntag* u Bavarskoj (2007.), *Sonndeg* u Luxemburgu (2008.), Poljskoj i Slovačkoj (2009.), a postoje i mnogobrojni sindikati, religiozne i civilne organizacije koje se uključuju u javnu raspravu i iznose na vidjelo manje poznate činjenice (pozitivne i/ili negativne) o radu nedjeljom. Jedna od značajnijih europskih krovnih

udruga je i Europski savez za slobodnu nedjelju. On je 2012. pokrenuo europsku inicijativu za suzdržavanje od kupovine i obilazaka trgovina nedjeljom, a u Hrvatskoj je inicijativu podržala i hrvatskoj javnosti predstavila Komisija *Iustitia et pax* HBK. Uz Komisiju *Iustitia et pax* HBK, za slobodnu nedjelju u hrvatskom se društvu ponajviše, na kontinuiran način, bore i druge crkvene institucije, o čemu svjedoče dokumenti *Nedjelja dan Gospodnji i dan blagdanskog počinka* (1997.), *Nedjelja radi čovjeka* (2004.), knjiga *Kultura nedjelje i dostojanstvo radnika* (2005.) te istraživanje *Rad nedjeljom i kvaliteta života* (2012.). Također, osvrćući se na situaciju u Hrvatskoj, treba reći da je i Sindikat trgovine Hrvatske potpisnik *Deklaracije o regulaciji radnog vremena u trgovini* koju su potpisali predstavnici sindikata trgovina iz Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Mađarske, Italije i Austrije 2002. godine, kao i da su se sindikati uključili u pokretanje Inicijative za zaštitu slobode nedjelje koja je 2003. prikupila 300 000 potpisa hrvatskih građana koji podržavaju tu želju. Ovi primjeri govore o demokratskom osvješćivanju naroda koji želi ne samo riječima, nego i akcijom izraziti želju da zakoni poštuju temeljna prava čovjeka te da akcija dobiva sve više članova diljem Europe. Govori li to o nedjelji kao dijelu europske kulturne stečevine?

6. Zaključak

Naše istraživanje i ovdje sadržani radovi koji progovaraju o temi rada nedjeljom nastali su na temelju potrebe očuvanja dostojanstva ljudske osobe koje se odražava i u pravednim uvjetima rada koji

uključuju i pravo na odmor. Odmor nedjeljom smatra se kulturnom stečevinom sa svojim mnogobrojnim pozitivnim učincima na život radnika, njihovih obitelji i cjelokupnoga društva. Nitko ne negira da su se prelaskom iz industrijskoga u postindustrijsko društvo s jakim uslužnim sektorom dogodile značajne promjene u pogledu cjelokupne organizacije društva i njegovih institucija, ali je čovjek u svojoj biti ostao čovjek sa svojim ljudskim potrebama – potrebom odmora, druženja, provođenja slobodnih aktivnosti i cjelokupnoga duševno-tjelesnoga razvoja. Kako je za mogućnost ostvarenja tih ljudskih potreba kulturno prihvaćena nedjelja, smisljeno je i korisno pokušati očuvati tu europsku stečevinu. A da je Hrvatska dio tog kulturnoga aeropaga, najizričitije govori sam naziv toga dana u hrvatskomu jeziku (ne-djela). Koliko će nedjelja u Hrvatskoj ostati primjer potvrde staroga latinskoga izričaja *nomen est omen*, pitanje je na koje barem djelomičan odgovor, riječju i djelom, može dati svatko od nas.

Literatura:

- Bertović, I. (2005) Ekonomski aspekti rada nedjeljom. U: *Kultura nedjelje i dostojanstvo radnika*, ur. Stjepan Baloban i Gordan Črpić, 37–46. Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka, Kršćanska sadašnjost.
- Črpić, G. (2005) Predgovor. U: *Kultura nedjelje i dostojanstvo radnika*, ur. Stjepan Baloban i Gordan Črpić, 5–11. Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka, Kršćanska sadašnjost.
- Potočnjak, Ž. i Vukorepa, I. (2011). *Zakon o radu i drugi izvori radnog prava*. Zagreb: Narodne novine.
- Ravnić, A. (2004). *Osnove radnog prava – domaćeg, usporjednog i međunarodnog*. Zagreb: Pravni fakultet.
- Sabotič, I. (2005). O dokolici, slobodnom vremenu i nedjelji u Europi i Hrvatskoj na prijelazu iz XIX. u XX stoljeće. U: *Kultura nedjelje i dostojanstvo radnika*, ur. Stjepan Baloban i Gordan Črpić, 13–34. Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka, Kršćanska sadašnjost.
- Garhammer, M. (2000). *Arbeitszeit und Zeitwohlstand im internationalen Vergleich – eine Schlüsselfrage für die Lebensqualität in Europa*. Jena: Otto-Friedrich Universität Bamberg.
- Giese, G. ur. (n. d.). *Allianz für den freien Sonntag. Unruhig werden, um die Ruhe zu bewahren*. Berlin: Vereinte Dienstleistungsgewerkschaft.
- Lyonette, C. i Clark, M. (2009). *Unsocial hours: unsocial families? Working Time and Family Wellbeing*. Preuzeto, 21. rujna 2012, s <http://www.europeansundayalliance.eu/site/studies/article/57.html>.
- Pribyl, H. (2005). *Freizeit und Sonntagsruhe. Zur ethischen Relevanz der Freizeit unter besonderer Berücksichtigung der Sonntagsruhe*. Wien, Würzburg, Tarnow: Echter-Verlag.

Wirtz, A., Nachreiner, F. i Rolfes, K. (2011). Sonntagsarbeit – Auswirkungen auf Sicherheit, Gesundheit, Work-Life-Balance. *KSOE Dossier: 8 days a week, br. 9: 19–22.*

Dokumenti

Hrvatski Caritas, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve Hrvatske biskupske konferencija, Franjevački institut za kulturu mira. (2004). *Nedjelja radi čovjeka*. Zagreb: Hrvatska biskupska konferencija, Glas Koncila.

Komisija »Iustitia et pax« Hrvatske biskupske konferencije. (2005). *Izjava o očuvanju kulture nedjelje*. Preuzeto 14. rujna 2012. s http://www.glas-koncila.hr/index.php?option=com_php&Itemid=41&news_ID=2667

Odluka Ustavnog suda. (2009). *Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske, U-I/642/2009 od 1. srpnja 2009. godine*. Narodne novine br. 76/2009.

Zakon o trgovini. Narodne novine br. 87/08, 116/08, 76/09 i 114/11.

Zakon o potvrđivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Republike Hrvatske i europskih zajednica i njihovih država članica. Narodne novine – Međunarodni ugovori br. 14/2001.

Povelja o temeljnim pravima. (2010). *Povelja o temeljnim pravima Europske unije*. U: Ministarstvo vanjskih i europskih poslova RH. *Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije 2010/C 83/01*. Preuzeto 14. rujna 2012. s <http://www.mvep.hr/mvp.asp?pcpid=2725>

Povelja zajednice. (1989). *Povelja zajednice o osnovnim socijalnim pravima radnika*. Preuzeto 13. rujna 2012. s: <http://zakon.poslovna.hr/public/povelja-zajednice-o-osnovnim-socijalnim-pravima-radnika/2182/zakoni.aspx>.

- Ujedinjeni narodi. (1948). Opće deklaracija o pravima čovjeka. Preuzeto 12. rujna 2012. s public.mzos.hr/fgs.axd?id=16888.
- Pročišćene inačice Ugovora. (2010). *Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije 2010/C 83/01*. Preuzeto, 13. rujna 2012., s <http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/pregovori/111221-lisabonski-prociscena.pdf>.
- Austrian Constitutional Court. (2012). *Austrian Constitutional Court confirms shop opening hours*. Preuzeto 13. rujna 2012., s <http://www.europeansundayalliance.eu/site/newsevents/goodnews/article/130.html>
- Bundesverfassungsgericht. (2009). *Urteil des Bundesverfassungsgerichts zu den Berliner Sonntagsöffnungen vom 1. 12. 9*. Preuzeto 13. rujna 2012. s http://www.allianz-fuer-den-freien-sonntag.de/bundesverfassungsurteil-sonntagsoeffnungen_01_12-10.pdf
- EU Initiative. (2009). *EU-Initiative zum Sonntagschutz Europaparlament/ Frühjahr 2009*.
- Schriftliche Erklärung zum Schutz eines arbeitsfreien Sonntags als tragendem Element des europäischen Sozialmodells und Teil des europäischen Kulturerbes*. Preuzeto 14. rujna 2012. s <http://www.allianz-fuer-den-freien-sonntag.de/stellungnahme-eu-wahl.pdf>
- Arbeitsruhegesetz. (1983). Bundeskanzleramt. Rechtssystem. *Bundesgesetz vom 3. Feber 1983 über die wöchentliche Ruhezeit und die Arbeitsruhe an Feiertagen (Arbeitsruhegesetz – ARG) StF. BGBl.144/1983*. Preuzeto 14. rujna 2012. s <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10008541>.
- Međunarodna organizacija rada. (1957). *Konvencija 106 o tjednom odmoru u trgovini i uredima*. Preuzeto

14. rujna 2012. s http://www.nhs.hr/dokumenti/konvencije/Konvencija_106_tjedni_odmor.pdf.

Internetske stranice

Radno vrijeme trgovina. (n. d.). Ministarstvo gospodarstva. *Radno vrijeme trgovina na malo s posebnim osvrtom na nedjelju i blagdane*. Preuzeto 14. rujna 2012. s <http://www.mingo.hr/default.aspx?id=3293>.

HUP. (n. d.). Hrvatska udruga poslodavaca. *Izmjene i dopune Zakona o trgovini vezano za radno vrijeme*. Preuzeto 14. rujna 2012. s <http://www.hup.hr/homehr/moduli/aktualno-u-zakonodavstvu/izmjene-i-dopune-zakona-o-trgovini-vezano-za-radno-vrijeme.aspx>.

Blagajnica. (2012). *Blagajnica ne može ići na more: iscrpljeni i prestrašeni trgovci na psihijatriji*. Preuzeto 13. rujna 2012. s <http://www.sth.hr/>.

The German Sunday law. (n. d.). SDADefend. *The German Sunday Law*. Preuzeto 14. rujna 2012. s <http://www.sdadefend.com/Watching-Waymarks/SundayGermany.pdf>.

Odjek dokumenta *Nedjelja radi čovjeka* u dva hrvatska dnevna lista

Dokument *Nedjelja radi čovjeka*, nastao u suradnji Hrvatskoga Caritasa, Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve i Franjevačkoga instituta za kulturu mira, a na poticaj Stalnoga vijeća Hrvatske biskupske konferencije, u javnosti je objavljen 2. travnja 2004. godine. Hrvatski mediji popratili su izlazak ovoga Dokumenta, iako ne uvijek slijedeći pravila novinarske etike i svoje profesionalne dužnosti nepristranoga i objektivnoga informiranja javnosti o događajima o kojima izvještavaju. Nažalost, svjedoci smo toga da mediji sve više gube nezavisnost i objektivnost te promiču stavove poslodavaca i tako oblikuju javno mnijenje na štetu običnoga čovjeka radnika. O nedjelji slobodnoj od rada u većini se medija ne može naći gotovo ništa pozitivno. Upravo smo stoga odlučili analizirati neke članke iz dnevnih novina koji su izvještavali i komentirali spomenuti Dokument s ciljem da vidimo odgovaraju li novinarski tekstovi sadržaju *Nedjelje radi čovjeka*.

Prije svega, valja upozoriti da je cilj dokumenta *Nedjelja radi čovjeka* bio naglasiti vrijednost nedjelje pod antropološkim, kulturalnim, socijalnim, gospodarskim i vjerskim vidom te se pridružiti brojnim nastojanjima u Hrvatskoj i u drugim europskim zemljama »oko promicanja vrijednosti slobode nedje-

lje i učinkovitije zaštite ljudskih, posebno radničkih, prava u tranzicijskim i globalizacijskim procesima« (Nedjelja radi čovjeka, 2004: 5).

Neki mediji, kao i političke stranke u Hrvatskoj, odmah su osudile »uplitanje« Katoličke crkve u, po njima, područje djelovanja u koje se Crkva ne bi smjela »miješati« u društvena događanja i socijalnu politiku. Međutim, prisjetimo se da je prema Zakoniku kanonskoga prava Crkva dužna izlagati moralna načela o društvenom poretku i donositi sud o svim stvarima ako se ona tiču temeljnih prava ljudske osobe.¹ Značajni doprinos dao je i Drugi vatikanski sabor koji u svojim dokumentima ističe važnost suradnje Crkve s državama radi promicanja dobra svakoga čovjeka. Između ostaloga, ugovori Republike Hrvatske sa Svetom stolicom pravni su okviri u kojima su ti odnosi regulirani (Međunarodni ugovori, br. 3). Dakle, Crkva ima pravo i obvezu štititi dostojanstvo osobe i njezinu slobodu od svakog izrabljivanja unutar jednoga društva. Crkva tako svojim nastupima želi zaštititi svoje vjernike, ali i sve one kojih se tiču prava radnika, odnosno kojima su ta prava uskraćena.

U dokumentu *Nedjelja radi čovjeka*, u br. 36, pod naslovom *Poticaj medija*, naglašava se da »me-

---

¹ »Crkva, kojoj je Krist Gospodin povjerio poklad vjere da, uz pomoć Duha Svetoga, objavljenu istinu sveto čuva, dublje istražuje, vjerno naviješta i tumači, ima dužnost i prirodno pravo, upotrijeбивši i vlastita sredstva društvenog priopćavanja, neovisno o bilo kojoj ljudskoj vlasti, propovijedati evanđelje svim narodima. Crkvi pripada da uvijek i svagdje naviješta čudoredna načela, i o društvenom poretku, kao i da donosi sud o bilo kojim ljudskim stvarima kad god to zahtijevaju osnovna prava ljudske osobe ili spasenje duša« (Kan. 747). Usp. *Zakonik kanonskoga prava*, Glas Koncila, Zagreb, 1996.

diji imaju posebnu odgovornost u oblikovanju takvih društvenih i gospodarskih odnosa koji će jamčiti pristup čovjeku u cjelovitosti njegove osobe«, no ne ustručava se tvrditi da je bilo i »jednostranih napisa i osvrti koji su gotovo prevladavali u izvješćima o primjeni *Zakona* kojim se uređuje rad trgovina nedjeljom« (Nedjelja radi čovjeka, 2004: 44). Ta se kritika prije svega odnosila na stalna izvješćivanja o navodnim gubitcima, osobito velikih trgovačkih lanaca, zbog *Zakona* o zabrani rada nedjeljom koji je u to vrijeme bio na snazi², dok se s druge strane prešućivala činjenica da mnogi od tih lanaca u svojim matičnim zemljama nedjeljom ne rade. Stoga potpisnici Dokumenta ističu da s pouzdanjem očekuju i ohrabruju »pozitivne pomake javnih medija u službi općega dobra i njihov doprinos u konzultacijskom procesu oblikovanja vrijednosti i sadržaja slobode nedjelje u službi općih ljudskih potreba i prava« (Nedjelja radi čovjeka, 2004: 44).

Na koji su način tiskani mediji donijeli vijest o objavljivanju dokumenta *Nedjelja radi čovjeka*? Jesu li dočekali ovaj događaj sa simpatijama ili su nastavili davati prednost »partikularnim interesima kapitala« (br. 36, str. 44)? Kako bi odgovorili na postavljeno pitanje, odlučili smo analizirati dva članka koja su izišla u dva prestižna hrvatska dnevna lista: *Novi list* i *Jutarnji list*.

---

² 15. listopada 2003. izglasan je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o trgovini (72 za, 9 ne, 9 suzdržanih), a primjenjivati se počeo od 1. siječnja 2004. Međutim, ustavne tužbe trgovačkih lanaca Ustavnom sudu rezultirale su da 28. travnja 2004. Ustavni sud dokida *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o trgovini* (NN 170/03). Pravilnik o radnom vremenu prodavaonica i drugih oblika trgovine na malo tako opet stupa na snagu.

Riječke dnevne novine *Novi list* od 3. travnja 2004. posvetile su 2. i 3. stranicu izvješću o izlasku dokumenta *Nedjelja radi čovjeka*, s člankom pod naslovom *Crkva protiv rada kafića nedjeljom i prodaja novina u trgovinama*. Dakle, već u samom naslovu primjećujemo jednu vrstu negacije, zabrane, protivljenja od strane Crkve, koja se u medijima često stereotipno prikazuje kao institucija koja uvijek nešto brani i ne dopušta. Tako i u ovom naslovu težište stoji na sintagmi »Crkva protiv«³, dok u naslovu Dokumenta nailazimo na pozitivan pristup i afirmativni ton: »Nedjelja radi čovjeka«. Cilj Dokumenta bio je, kao što smo već naglasili, promovirati dostojanstvo ljudske osobe i njezina prava na odmor i slobodno vrijeme, na zajedništvo, na nedjeljni odlazak na misu, na boravak s prijateljima i obitelji barem jedan dan u tjednu, na pravednu plaću itd. Sve to, dakle, radi čovjekove dobrobiti i većega blagostanja.

Kako bismo mogli usporediti tekst Dokumenta i tekst citiranoga novinskoga članka iz *Novoga lista*, smatramo važnim donijeti neke podnaslove iz Dokumenta ne bi li čitatelj mogao dobiti jasniju ideju o afirmativnomu i pozitivnomu pristupu s kojim isti Dokument govori o problematici rada nedjeljom: »Čovjek je kulturalno biće; Čovjek je biće zajednice; Čovjekov je život nesvodiv na proizvodnju i potrošnju; Nije čovjek radi tržišta, nego tržište radi čovjeka; Nedjelja – zahtjev čovjekova dostojanstva; Turizam je radi čovjeka, a ne čovjek radi turizma; Zaštita prostora čovjekove slobode; Priznanje onima koji nedjeljom obavljaju »priješko potrebne«

---

³ Riječi koje su u tekstu naglašene kurzivom ne stoje tako u originalu, već ih je u kurziv stavila autorica teksta.

poslove; Potrebno je *promicati* poduzetnički, a ne potrošački mentalitet; *Promicanje* kulture rada; *Poticaj* na izgradnju kulture nedjelje; *Poticaj* vjernicima na *očuvanje* kršćanskog značenja nedjelje«, itd. Dakle, riječi koje se najčešće koriste u navedenim podnaslovima konotiraju brigu za čovjeka i promicanje općeljudskih i društvenih vrednota.

Sličan negacijski prizvuk kao u glavnom naslovu članka *Novoga lista* primjećujemo i u njegovu nadnaslovu i podnaslovu: »Katolička crkva uoči odluke suda o radu nedjeljom *zaoštrila bitku za zabranu* rada nedjeljom u svim uslužnim djelatnostima«, i »Crkva *kritizira* i samovoljno proglašavanje turističkih sezona, turističkih regija i gradova, tvrdeći da se Hrvatska približava Europskoj uniji, jer je neradna nedjelja europska tekovina«. Uz tekst su objavljene dvije fotografije. Jedna je snimljena na predstavljanju Dokumenta u prostorijama HBK i prikazuje tri predstavnika institucija koje su potpisnice Dokumenta, a ispod fotografije piše »*Oštro protiv* rada nedjeljom – Stjepan Baloban, Ivan Prenda i Bože Vuleta«. Druga fotografija, preuzeta iz arhive, prikazuje ugostiteljskoga djelatnika za vrijeme svoga radnoga vremena dok u kafiću poslužuje goste.

Što se tiče glavnoga teksta članka, valja izdvojiti neke njegove dijelove koji se čine problematičnima i koji ukazuju na moguće nepoznavanje Dokumenta od strane autora članka, a time i nepoštivanje novinarske etike koja od novinara zahtijeva da s temom o kojoj izvještavaju budu dobro upoznati kako bi mogli iznijeti cjelovitu istinu i tako dobro obavijestiti primatelja poruke koji onda na temelju te poruke može oblikovati svoj sud o dotičnoj temi. U ovom se konkretnom slučaju radi o tome da se od novinara očekivalo da će pročitati tekst dokumen-

ta *Nedjelje radi čovjeka* ako ga želi komentirati i oblikovati javno mnijenje o temi rada nedjeljom i stava Katoličke crkve prema toj problematici. Tako u članku čitamo da Dokument »razrađuje svoju inicijativu za zabranu rada nedjeljom trgovinama, ali i u drugim uslužnim djelatnostima. Pod ovim »druge uslužne djelatnosti« implicitno su podvedeni i ugostiteljski objekti. (...) Zadarski je nadbiskup odgovorio definicijama o »prijeko potrebnim djelatnostima« koje trebaju raditi nedjeljom, a kafići po svim specifikacijama ne spadaju u djelatnosti poput hitne pomoći ili vodovoda.« Zanimljivo je primijetiti da se u Dokumentu niti na jednome mjestu ne spominje rad kafića niti zabrana njihova rada nedjeljom, no novinar *Novoga lista* ipak i dalje ustraje na toj temi, čini se s jasnim ciljem da javno mnijenje »odvuče« u krivome smjeru, tj. od biti onoga što se Dokumentom uistinu željelo poručiti. Tako će u jednom od priloga unutar istoga članka, pod naslovom »Džida: I poslije mise treba negdje popiti kavu«, autor napisati da »kao što su se mnogi odrekli kupovine svježeg kruha u nedjelju, izgleda da će se morati odreći i nedjeljne kave u omiljenom kafiću«. Dakle, umjesto objektivnoga izvještavanja o onome što je Katolička crkva kroz dokument *Nedjelja radi čovjeka* napisala i htjela poručiti hrvatskim građanima i hrvatskoj vlasti, a to je poštivanje i obrana temeljnoga prava čovjeka na odmor i pravednu plaću, neki su se mediji fokusirali na ono što Dokument nigdje ne spominje niti se te teme dotiče, ne bi li, predmnijevamo, izazvali negativan stav građana Republike Hrvatske prema Dokumentu i nastojanjima Crkve oko zaštite radničkih prava.

Naglasimo i to da dokument *Nedjelja radi čovjeka* niti na jednom mjestu ne donosi riječ »zabra-

na« ili »zabraniti«, dok riječ »protiv« koristi svega jedanput i to u kontekstu zaštite dostojanstva čovjeka: »Sloboda nedjelje jedan je od najutemeljenijih prosvjeda protiv svođenja čovjekova života na proizvodnju i potrošnju«. Ako sada promotrimo tekst članka iz *Novoga lista*, vidjet ćemo da on vrlo često koristi riječi koje nadasve konotiraju negativizam i ofenzivni stav: »Katolička crkva ... *zaoštrila bitku za zabranu...*«, »Crkva protiv rada kafića nedjeljom«, »Crkva *kritizira*«, »*Pritisak* Katoličke crkve«, »novi dokument o nedjelji i *zabrani* rada«, »razrađuje svoju inicijativu za *zabranu* rada nedjeljom«, »dokument *kritizira*«, »crkveni su ljudi *ljuti*«, itd.

Dakle, ono što bismo mogli zaključiti jest da postoji nekompatibilnost između smisla onoga što je Dokument htio promovirati i onoga što je *Novi list* izvijestio u povodu objavljivanja Dokumenta te se naglasci stavljaju na različite teme i problematike, što stavlja u pitanje kompetentnost novinara u pisanju vijesti te potiče sumnju na to je li autor članka uistinu pročitao Dokument ili se pak radi o dobro osmišljenomu tekstu i namjernom iskrivljavanju istine u svrhu propagiranja nečijih tuđih interesa.

Kako je istu vijest prenio *Jutarnji list*? Naslov članka u dotičnome dnevnom listu od 3. travnja 2004., vrlo slično kao što smo imali prilike vidjeti u prethodnom primjeru, problematizira i u prvi plan stavlja pitanje rada kafića nedjeljom: »Crkva i protiv rada kafića nedjeljom«. Također, fotografije koje su stavljene uz tekst prikazuju jedna kardinala Josipa Bozanića, a druga vanjsku terasu nekog kafića. Iako naslov članka spominje kafiće, o kojima se u *Nedjelji radi čovjeka*, vidjeli smo, ništa ne govori, u samome tekstu članka *Jutarnjega* nigdje se više ne

dotiče ta problematika niti se u bilo kojem smislu spominju kafići i ugostiteljski objekti te se dakle to pitanje ne komentira. Tekst članka usmjerava se najviše na afirmativne aspekte Dokumenta te više puta naglašava kako se Crkva zalaže za prava radnika, te kako se bori protiv zloupotreba radnoga prava. Također, u članku stoji da »Crkva ne želi ljudima nedjeljom zabraniti rad, nego im, upravo suprotno, prepustiti da svoje slobodno vrijeme nedjeljom koriste prema svojim potrebama« te da »Crkva u Hrvatskoj ovim Dokumentom želi proširiti i svoj socijalni angažman u društvu«, angažman koji autor članka Crkvi ne niječe niti ga kritizira. Dakle, možemo reći da je tekst članka iz *Jutarnjeg* nastojao biti objektivn, naglasiti pozitivnu perspektivu dokumenta *Nedjelja radi čovjeka*, no ostaje otvoreno pitanje zbog čega se u naslovu donosi netočan navod o zabrani rada kafića nedjeljom. Što je autor time htio postići? Je li se poveo tekstom iz *Novoga lista* koji veći dio članka posvećuje radu kafića nedjeljom i jednostavno »prepisuje« naslov, ili na jedan suptilan način čitatelje želi »odvući« na krivi trag te također utjecati na negativno kreiranje javnoga mnijenja s obzirom na ovaj crkveni Dokument, sugerirajući da Crkva građanima želi zabraniti nedjeljno druženje s prijateljima na »kavici«, a što bi posebno bilo upućeno onoj publici koja samo »preleti« po naslovima i slikama ne upuštajući se u dublje čitanje članka?

Što se dogodilo u hrvatskoj javnosti nakon ove novinarske »patke«? U javnosti su se počele voditi rasprave o tome ima li se pravo Crkva miješati u rad kafića, rađene su medijske ankete, intervjui radi ugostitelji, ispitivalo se javno mnijenje građana što misle o dotičnomu »crkvenom stavu«, bez da se ikoga od onih koji su radili na izradi Dokumenta

pitalo kakav je uistinu stav Crkve, a da ne spominjemo kako se demantij netočnoga navoda koji se pojavio u dva hrvatska dnevna lista nije mogao objaviti više tjedana. Stoga bismo mogli zaključiti da takvo ozračje i stanje u domaćim medijima – čiji su vlasnici mahom stranci te koji žive od reklamnih poruka onih oglašivača kojima je najčešće u interesu sedmodnevni radni tjedan – »svakako nije dobro za razvoj demokracije i civilnoga društva u Hrvatskoj. Štoviše, moglo bi se označiti i kao opasno jer može uništiti maloga čovjeka i nedovoljno snažne institucije i zajednice u društvu, ako to ide u prilog nekoj društvenoj grupi ili pak krupnom kapitalu, kako je to slučaj s pokušajem ukidanja slobode nedjelje« (Baloban i Črpić, 2005: 9).

Vidjeli smo kako su dva visokotiražna hrvatska dnevna lista u javnost izbacila vijest koja nije odgovarala stvarnome stanju stvari niti službenome stavu potpisivača dokumenta *Nedjelja radi čovjeka*. Osim toga, naglasimo da se domaći mediji već duži niz godina uopće ne dotiču problematike rada nedjeljom niti pitanja radničkoga prava. Mnogo je radnika koji rade nedjeljom i koji čine jednu veliku kritičku masu, no budući da se iste ništa ne pita niti im se dopušta da uđu u medijsku arenu, njihov glas još uvijek ostaje glas nijemih. Jer, kako kaže američka uzrečica »If you're not on TV, you don't exist« ili još bolje, ako te nema u medijima, ne postojiš. Ova medijska šutnja itekako ide u prilog velikim kompanijama, a na uštrb maloga čovjeka radnika i njegovih osnovnih prava: i prava na odmor i prava na objektivno informiranje.

Literatura:

Crkva protiv rada kafića nedjeljom i prodaje novina u trgovini. U: *Novi list*, 3. travnja 2004.

Hrvatski Caritas, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Franjevački institut za kulturu mira (2004). *Nedjelja radi čovjeka*. Zagreb: Glas Koncila.

Međunarodni ugovori (1997). Narodne novine, br. 3.

Pavičić, D. Crkva i protiv rada kafića nedjeljom. U: *Jutarnji list*, 3. travnja 2004.

Stjepan Baloban, S. i Črpić G., ur. (2005). *Kultura nedjelje i dostojanstvo radnika*. Zagreb:

Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Kršćanska sadašnjost.

Zakonik kanonskoga prava (1996). Zagreb: Glas Koncila.

Razvoj odnosa prema nedjelji

0. Uvod

Hrvatski su mediji i razni pojedinci tijekom akcije za slobodu nedjelje znali tvrditi da Crkva želi u nedjelju na misi veći broj vjernika te da pokreće čitavu akciju jedino s tim ciljem – ponovno vratiti »izgubljene ovčice u svoj tor». Razlozi su čini se jasni – ako nedjelja ostane neradni dan, veći će broj ljudi odlaziti na mise, a radna nedjelja u tome ih priječi. Je li tomu tako?

Teško se može poreći da je nedjelja i kao »dan Gospodnji i kao dan počinka kršćanska ustanova« (Tamarut, 1970: 28). Nedjelja se u Crkvi slavi kao dan Kristova uskrsnuća: kroz stoljeća taj temeljni razlog slavlja, prožet je i židovskim, socijalno utemeljenim, osnovnim uvidom da čovjek treba odmor i taj odmor pripada svakom čovjeku, ne samo određenim skupinama ili pojedincima. Također, i znanstvene i praktične spoznaje na temelju izrabljivanja radnika u vrijeme industrijske revolucije dovele su sekularnoga zakonodavca do spoznaje da premoreni radnik ne može dobro raditi te je, na temelju uvažavanja tradicije, nedjelja na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće zakonski proglašena neradnom. U daljnjemu tekstu ukratko ćemo proći kroz tri spomenute povijesne točke koje su oblikovale europsku kulturu i čine njezin identi-

tet: židovski, kršćanski i novovjekovni odnos prema radu i odmoru.

1. Izraelski *šabbat*

Rječnik biblijske teologije navodi da se »svetkovanje subote javlja (...) već u najstarijim slojevima Zakona (Izl 20, 8; 23, 12; 34, 21)» (Spicq i Grilot, 1993: 1287) te se temelji na spoznaji osnovne potrebe ljudi i životinja za odmorom. Subota je u Izraelu izvorno bila »socijalno-etička ustanova, tj. isključivo dan počinka i (...) tek poslije babilonskoga sužanjstva ona postaje i danom posebnoga bogoštovanja« (Tamarut, 1970: 29). Stari zavjet u toj prvotnoj dimenziji »izjednačava sve« slojeve društva »i one koji su morali raditi, kao i one koji su uživali plodove njihova rada« (Dugandžić, 2006: 976), »napušta se raspodjela rada i dokolice na one gore i one dolje« (Dugandžić, 2006: 977). Po shvaćanju biblijskoga pisca, »Jahve oslobađa čovjeka od ropstva koje mu je nametnuo drugi čovjek i vraća mu pravo na odmor koje mu je oduzeo moćniji od njega« (ibid.).

Kasnije se nadodaju slojevi Zakona vezani uz spomen izlaska iz Egipta (Pnz 5, 12–15) te sa sedmim danom Jahvina počinka nakon stvaranja svijeta (Post 2,2–3). U subotu se nije smjelo ništa raditi, npr. loženje vatre, izlaženje iz kuće, oranje, kuhanje i slično. Za kršenje subotnjega počinka predviđene su teške kazne (Br 15, 32–36).

Prva je Crkva provodila takvu subotu (usp. Mt 24,20) jer Isus izrijekom nije ukinuo zakon subote, već je kritizirao pomak razumijevanja subote prema nehumanoj kazuistici i propisu (Spicq i Grilot,

1993: 1288). U Pavlovim poslanicama jaki su naglasci slobode kršćana od zakona (Gal 3), pa tako i od održavanja blagdana i subota (Kol 2,16). Posebno su kršćani iz židovstva njegovali subotnji počinak i odnos prema suboti bio je sporan još nekoliko stoljeća, tako da sabor u Laodiceji 360. godine donosi propis: »Kršćani ne smiju na židovski način živjeti i subotom počivati« (Tamarut, 1970: 30).

2. Nedjeljno zajedništvo – interiorizacija nedjelje

Ako pogledamo povijest Crkve, možemo uočiti da se rana Crkva (prva tri stoljeća kršćanstva) sastajala na obredima upravo radi zajedništva. Nedjelja se u Crkvi slavi kao dan Kristova uskrsnuća. Sama euharistijska služba bila je usađena i proizlazila je iz te osnovne potrebe da se kršćani sastaju, međusobno družu i potpomažu. Time nije bio umanjen njezin značaj, već je razumljena u kontekstu Kristove zapovijedi ljubavi prema Bogu i čovjeku.

Nedjelja se (Gospodnji dan) spominje već u ranom kršćanskom spisu *Didache*. Dolazak na susret u nedjelju redovito se ponavljao, ali se tražilo od vjernika da se prije dolaska na sastanak pomire ako su bili u kakvoj razmirici: »...nijedan koji ima neki spor sa svojim drugom, neka se ne pojavi na vašem sastanku dok se nisu pomirili, da se ne okalja vaša žrtva« (Šagi-Bunić, 1998: 50). Kvaliteta odnosa između vjernika bila je uvjet slavlju, bez stava solidarnosti euharistija nije imala temelje. Iz Barnabine poslanice proizlazi »da je nedjelja dan kršćanske radosti« (Benven, 1972: 16). Ta se radost također očitovala u zabrani klečanja i posta. Pritom se pitanje slobode nedjelje nije moglo postaviti, rimska

vlast na to nije blagonaklono gledala. Naime, »kad nedjelja u javnom životu nije imala (...) nikakvih uvjeta da se razvije naizvan, razvila se ona veoma intenzivno u dubinu« (Benvin, 1972: 17–18).

Preokret u »dubinu« u grčko-rimskom svijetu crkveni su oci posebno naglasili imenovanjem Krista počinkom i subotom. Dakle, biti s Kristom znači provoditi počinak, biti odijeljen od njega (griehom) znači ne »obdržavati« ga (Tamarut, 1970: 34). Dužnost vjernika je biti s Kristom, posebno kroz zajedništvo, opraštanje i međusobno potpomaganje. Tako je i euharistijska služba dobivala svoje utemeljenje, a sam vjernik počinak, zajedništvo s Kristom, Isusa kao »istinsku subotu«. Epifanije Salaminski o tome piše: »Svaka subota koju je propisivao zakon trajala je do dolaska Kristova. Tada je bila ukinuta i dana nam je velika subota, tj. Sam Gospodin, koji je naš počinak« (Ibid.), a Grgur Veliki: »Ono što je pisano o suboti, mi na duhovni način primamo i držimo. Subota znači počinak. Mi pak imamo pravu subotu, samog otkupitelja našega Gospodina Isusa Krista« (Ibid.).

3. Legalizacija nedjelje – Konstantinova nedjelja

Konstantinovim zakonskim reformama životna se situacija znatno promijenila. Milanski edikt izdan je 313. godine u Milanu od strane Konstantina I. i Licinija kojim je prestao progon kršćana. Uslijedile su i druge reforme, tako je nedjelja proglašena neradnom, praznikom, danom odmora, zakonom od 3. ožujka 321. godine:

»U časni dan Sunca svi suci, gradski službenici i ljudi u gradovima se trebaju odmarati, a sve radionice trebaju biti zatvorene. Na selu,

međutim, oni koji se bave zemljoradnjom mogu slobodno i zakonito nastaviti sa svojim običnim poslom, jer često se dogodi da drugi dan nije tako pogodan za sijanje ili rad u vinogradu, pa bi zanemarivanjem iskorištavanja pogodnih trenutaka mogli propasti darovi koje nam nebo daje.«¹

Od tada za kršćane ona postaje ne samo dan susreta, već i počinka. Ta dvostruka uloga koju je nedjelja dobila, približila ju je židovskom shvaćanju subote što će se kroz buduća stoljeća i sve više razvijati. Tako se otvorila mogućnost prebacivanja naglaska sa zajedništva na kulturni propis i obvezu. Kršćani su, razumljivo, s radošću prihvatili novu situaciju, nakon stoljeća progona, ne sluteći da iz korijenja slobode izrasta nova mogućnost robovanja propisu, uz istodobno gubljenje osnovnoga smisla svetkovanja.

U zakonskoj odredbi o nedjelji, od počinka su izuzeti poljski radovi »jer za njih nije uvijek vrijeme pogodno« (Tamarut, 1970: 30). Tako su upravo oni radovi koji su se kroz kasnija stoljeća ponekad definirali kao »težački« bili izuzeti ovim zakonom iz praktičnih razloga. Treba napomenuti da Crkva neće još u IV. i V. stoljeću ovu odredbu doživljavati kao obvezu, već više kao prednost da se može sudjelovati na euharistijskom susretu. Nakon susreta se često nastavljalo s poslom, a takva se praksa nije zabranjivala, već se ponekad i hvalila (Tamarut, 1970: 31). Ipak, od sredine IV. stoljeća nehaj i hladnoća pojavljuju se usporedno s crkvenim propisima koji govore o dužnostima i obvezama.

---

¹ *Codex Justinianus*, lib. 3, tit. 12, 3

4. Individualizacija nedjelje

Žar sastajanja polako je gasnuo. Konstantinovska zakonska odluka o nedjelji kao prazniku ostvarila je slutnju »da će ideja počinka od rada (...) zastirati i potiskivati (...) središnju zasadu dana Gospodnjega: da je to prvenstveno dan euharistijskoga susreta svih članova zajednice« (Benveniste, 1972: 20). Osjeća se »pad revnosti« te crkveni propisi naglašavaju od tog vremena dužnost i obvezu (Ibid.).

U srednjem vijeku važnost sastanka koji je još prisutan i u Konstantinovo doba slabi, misa se propisuje zakonski kao obveza, dok praksa župne mise do kraja srednjega vijeka također biva oslabljena odredbama, »zajedničarski, komunitarni vid egzistencije pomalo blijedi« (Benveniste, 1972: 24). Od 6. stoljeća crkveni sabori donose zakone u kojima se zabranjuju svi poslovi, a predviđaju se i novčane i tjelesne kazne (Tamarit, 1970: 31). U 6. stoljeću Cezarije od Arlesa, čija su učenja vrlo utjecajna u srednjem vijeku, piše da kršćani trebaju čuvati nedjelju svetom na isti način na koji je Židovima bilo naređeno čuvati svetim subotnji dan (Slater, 1912). U istom stoljeću sabor u Orleansu »donosi prvi crkveni zakon o nedjeljnom počinku koji je stroži od samoga Konstantinova zakona« (Tamarit, 1970: 31), između ostaloga i tako da se zabranjuju i poljski radovi nedjeljom. Razvija se kazuistika te u uporabu ulazi termin »težački posao« (»opus servile»), kojemu se sadržaj teško određuje. U 13. stoljeću nedjeljni počinak postaje općim crkvenim zakonom (Tamarit, 1970: 32).

Narod je imao obvezu »slušanja mise«, bez ikakvoga naročitoga sudjelovanja (uz iznimku – tijekom mise se sakupljala milostinja), dok su se di-

jelovi slavlja, radosti i zajedništva događali izvan prostora i vremena liturgije. Papa Lav X. 1517. godine jednom je svojom uredbom omogućio da se svetkovanje nedjelje ne veže nužno uz mjesnu crkvu. Svatko je mogao izabrati crkvu u koju će otići na nedjeljnu misu u vrijeme i mjesto po svojoj volji (Benvin, 1972: 24). Taj zamah individualizacije sudjelovanja na misi bez zajedništva nastavio se do reformi Drugoga vatikanskoga koncila, ali ga u nekoj mjeri osjećamo i danas.

5. Sekularizacija i humanizacija nedjelje

Modernizacijom, sekularizacijom industrijalizacije te urbanizacijom, smisao nedjelje ponovno je doveden u pitanje. »Stroj« i »profit« uvjetovali su radno vrijeme radnika, a uvođenje slobodne nedjelje u zakonodavstvo zapadnih zemalja na prijelazu s 19. u 20. stoljeće nije imalo za motiv duhovnost pojedinca i naroda, već je uvidjelo korist od odmora radnika »iz humano-socijalnih i ekonomskih razloga« (Tamarut, 1970: 28) i na temelju znanstvenih analiza onoga doba. Loši uvjeti rada tomu su naročito pridonijeli. Svakako je tradicija tisućljetne prakse utjecala na utvrđivanje nedjelje kao neradnoga dana. Slobodna nedjelja regulira se zakonodavstvom zapadnih zemalja na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Tako je neradna nedjelja vraćena u Švicarskoj 1877., u Njemačkoj 1891., u Francuskoj 1906. i u Italiji 1907. godine, dok protestantske zemlje poput Engleske i Sjedinjenih Američkih Država nisu niti ukidale slobodnu nedjelju (Sabotič, 2005: 22, 30).

Iako su razlozi sekularni, kao dan odmora zakonski se propisuje, na temelju tradicije, nedjelja.

Svojim razlozima koji su više socijalnoga i ekonomskoga karaktera, zapadne zemlje približile su se tako izvornom smislu šabbata, uvidjevši isti problem kao biblijski pisac – ljudi su premoreni, s novim praktičnim i sekularnim razlogom – korist od odmora imaju i poslodavci, država i radnici.

Učenje socijalnoga nauka Crkve zauzima se za dostojanstvo svake ljudske osobe i za opće dobro od prve enciklike *Rerum novarum* pape Lava XII. napisane 1891. godine koja je nastala upravo u vremenu velikih političkih i ekonomskih promjena. Sam nastanak enciklike bio je potaknut »radničkim pitanjem«, sukobom između kapitala i rada (Ivan Pavao II., 1991: 8–17). Motiv koji od tada dominira socijalnim naukom Crkve u poticajima za slobodu nedjelje prava su radnika i podizanje njihove kvalitete života. Stogodišnji razvoj socijalnoga nauka Crkve koji se odnosi na pitanje nedjelje sažeto donosi Kompendij socijalnoga nauka Crkve, pozivajući se na dokumente Drugoga vatikanskoga sabora i socijalne enciklike Ivana Pavla II. navodeći da »ljudi, stvoreni na Njegovu sliku, moraju uživati dovoljno odmora i slobodnoga vremena koje će im dopustiti da njeguju obiteljski, kulturni, društveni i vjerski život. Tomu pridonosi utemeljenje dana Gospodnjega (...) Obiteljske potrebe ili zahtjevi društvene korisnosti mogu opravdano osloboditi od nedjeljnoga počinka, ali ne smiju stvarati navike koje su štetne za vjeru, obiteljski život i zdravlje« (Papinsko vijeće »Iustitia et pax«, 1991: 211–212).² U ovom citatu može se uočiti da su osim važnosti vjerskoga života navedeni i pojmovi odmora, slo-

---

² Br. 284.

bodnoga vremena za obiteljski, kulturni i društveni život te zdravlje. Upravo oni ključni pojmovi koji su i prepoznati od institucije šabbata sve do reformi nastalih na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće na temelju iskustva premorenosti i istrošenosti radnika od strane izrabljujućega kapitalizma. Od javih se vlasti zahtijeva da bdiju »kako se građanima ne bi uskraćivalo, zbog ekonomske produktivnosti, vrijeme određeno za odmor i za bogoštovlje«, (Ibid.)³ što se traži i od poslodavaca. Ti naglasci nisu zanemareni ni u apostolskom pismu Ivana Pavla II., *Dies domini* – četvrto poglavlje pisma posvećeno je nedjelji kao danu radosti, odmora i solidarnosti (Ivan Pavao II., 1999: 64–80).⁴

6. Iskustva sudionika fokus grupa

Najveći broj sudionika smatra da nedjelja treba biti neradna, neovisno o vjerskoj pripadnosti. Važnost nedjelje posebno je istaknuta kao najpogodnije vrijeme za obiteljsko i prijateljsko zajedništvo, dok se i vjerska komponenta odlazaka na misu (»kao bitnoga segmenta vjerničkoga života«), kod religioznijih sudionika fokus grupa također osobito kontekstualizirala obiteljskim zajedništvom kao važnim segmentom vjerničkoga identiteta te se uočava osjećaj vjernika za pojam »kućne Crkve« (Drugi vatikanski koncil. Dokumenti, 1970: 111).⁵ Nedjelja je jedini dan kada je obitelj zajedno, drugi dani »ništa ne znače«. Religiozni sudionici fokus grupe mogu

---

³ Br. 286.

⁴ Br. 55–73.

⁵ Dogmatska konstitucija *Lumen gentium* o Crkvi, br. 11.

otići na misu u neko drugo vrijeme (iako je za neke i to teže ostvariti), ali to vrijeme često nije vrijeme ostalih članova obitelji ili prijatelja.

»Nije mi svejedno, pogotovo kada se nedjeljom radi popodne, recimo zadnju nedjelju nisam mogla ostati do kraja na misi, mogla sam odmah i prespavati na poslu, doma se ne uspijem ni odmoriti, birala bi nedjelju, svi smo doma za ručkom, ja ko jadnik-bijednik idem raditi nedjeljom, a svi za ručkom.«

Zbog navedenih razloga javlja se osjećaj isključenosti, istrošenosti, otuđenosti te kod nekih sudionika i ravnodušnosti. Osjećaj osobito potencira kultura u kojoj jedan dio stanovništva ima slobodnu nedjelju, kupuje se ili se samo »obilaze« dućani kao svojevrsni novi tip izlazaka, provođenja slobodnoga vremena. Podijeljenost između onih koji mogu planirati svoj dan odmora i onih koji to ne mogu, prelazi preko zajednica koje se tako lome. Obiteljske, prijateljske i susjedske zajednice moraju uložiti velike napore da se održe u takvim okolnostima.

»Kupci omalovažavaju pogotovo nedjeljom, neka dođu kupiti neki drugi dan, a mi smo svi nervozni...«

»Kad radiš nedjeljom, osjećaš se kao jadan čovjek, ljudi ti dođu i prema tebi se odnose kao da si zadnje smeće, izuzetno su bezobrazni nedjeljom, ubijaju dan i usputno provociraju. Osjećaš se jaderno jer svi hodaju i uživaju, vani sunce, ljudi šeću, a ti moraš raditi.«

Sudionici su uočili ritam koji nedjelja daje tjednu, uz odmor koji je nužan i red očekivanja izmjene radnih i neradnih dana koji taj pravilni ritam omo-

gućuje. Za vjernike koji su primorani raditi nedjelju jedan je sudionik predložio da se nedjelja slavi kroz odnos s kupcem koji dođe u trgovinu i da se barem tako opstane dok se situacija ne promijeni jer »zlo ne može trajati«. Svojevrsni je to odjek preokreta u »dubinu« koji smo spomenuli da se pojavio u starorimskom svijetu u kojem se pitanje slobode nedjelje nije moglo postaviti.

7. Umjesto zaključka

Konstantinovska reforma i novovjekovni individualizam činili su se događajima oslobođenja. Njihovi prvotni uspjesi, uspostavilo se, udaljavali su od starozavjetne institucije šabbata, zasnovane na socijalnoj pravednosti i solidarnosti. Svaka reforma otkrivala je, barem i u posve svjetovnoj inačici, nešto od judeokršćanskoga shvaćanja nedjelje. Mudrost židovske institucije šabbata imala je isto tako na prvom mjestu socijalnu dimenziju, a tek sekundarno religioznu i kultnu. Prepoznata je od Crkve u postkonstantinovskom razdoblju i od sekulariziranih modernih država, iako iz različitih razloga.

Na temelju ovoga prikaza možemo uočiti da svaki pokušaj zabrane rada nedjeljom ili nametanja nedjelje nije stvorio zajednicu ili zajednicu vjernika. Ali regulacija nedjelje mogla bi omogućiti uvjete za izgradnju zajednice građana. Podijeljenost između onih koji nedjeljom ne rade i onih koji rade ne pogoduje razvoju socijalnoga kapitala i demokracije. Teško se može obraniti teza da bi Crkva imala interesa za veće prisustvo vjernika na bogoslužju i općenito povećanje broja (aktivnih) vjernika, čak ako bi tkogod naivno to i priželjkivao. Čovjek i njegovi

uvjeti interes su Crkve na temelju učenja socijalnoga nauka Crkve. To je razlog koji je ponukao Stalno vijeće Hrvatske biskupske konferencije pozvati Hrvatski Caritas, Centar za promicanje socijalnoga nauka Crkve i Franjevački institut za kulturu mira da izradi dokument *Nedjelja radi čovjeka* (2004) kako bi se uz vjerski značaj nedjelje istaknuli antropološki, kulturalni, socijalni i gospodarski aspekti važnosti nedjelje. Dokument je tako ponudio široku suradnju svima odgovornima i zainteresiranima za regulaciju rada nedjeljom i poboljšanje kvalitete života u Hrvatskoj.

Literatura:

- Benvin, A. (1970). Nedjelja kao dan euharistije kroz povijest do danas. *Bogoslovska smotra*, 40 (1): 15–28.
- Dugandžić, I. (2006). Biblijska inspiracija solidarnosti danas. *Bogoslovska smotra*, 75 (4), 971–990.
- Hrvatski Caritas, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve Hrvatske biskupske konferencije i Franjevački institut za kulturu mira (2004). *Nedjelja radi čovjeka*, Hrvatska biskupska konferencija, Zagreb: Glas Koncila.
- Ivan Pavao II. (1991). *Stota godina. Centesimus annus*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Ivan Pavao II. (1999). *Dies Domini. Dan Gospodnji*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Papinsko vijeće »Iustitia et pax. (1991). *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve Hrvatske biskupske konferencije, Komisija Hrvatske biskupske konferencije »Iustitia et pax«.
- Sabotič, I. (2005). O dokolici, slobodnom vremenu i nedjelji u Europi i Hrvatskoj na prijelazu iz XIX. u XX Stoljeće. U: Baloban, S. i Črpić G. (ur.) *Kultura nedjelje i dostojanstvo radnika*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Slater T. (1912). Sunday. *The Catholic Encyclopedia*, 14. Preuzeto, 7. studenoga 2012., s <http://www.newadvent.org/cathen/14335a.htm>
- Spicq, C. i Grilot, P. (1993). Subota. *Riječnik biblijske teologije.*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Šagi-Bunić, T. J. (1998). *Povijest kršćanske literature*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Tamarut, A. (1970). Dan Gospodnji i počinak od rada kroz povijest do danas. *Bogoslovska smotra*, 40 (1), 29–37. (1970) *Drugi vatikanski koncil. Dokumenti*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Pogovor:

Antropološko-teološko zanimanje Franjevačkog instituta za kulturu mira za pitanja sudbine kulture slobodne nedjelje u životu suvremenog čovjeka, obitelji i cjelokupne ljudske zajednice usko je povezano s jednom gestom s početka 13. stoljeća. Gesta je poznata kao čuveni »exivi de saeculo« (»izišao sam iz svijeta«) sv. Franje iz Asiza. Sociološko-gospodarski kontekst spomenute geste jest rani kapitalizam, ekonomski uspon društvenoga sloja trgovaca i početak jednog procesa koji se do našega vremena razvio u najuspješniji gospodarski model neoliberalnoga i globalnoga tržišta.

Ovaj model žanje uspjehe s obzirom na uvećanje i koncentraciju kapitala i moći, medijske kontrole mišljenja, stvaranja novih, često vještačkih »must have« potreba i znanstveno-tehnološkoga ovladavanja prirodom. On posjeduje moć fascinacije te stvaranja bespogovornih sljedbenika i poslušnika, sve dotle dok se ne razobliči i njegova tamna strana. Ta strana neoliberalnoga tržišta dolazi do izražaja u dva destruktivna odnosa: u nepoštivanju, prijeziru i izrabljivanju prirode, pa prema tome i ideje održiva razvoja te u prijeziru čovjeka, reducirajući ga na potrošača ili čovjeka »bez svojstava« (Musil), osobito onih koja ukazuju na čovjekovu upućenost na transcendenciju i primat čovjekova »biti nad imati«.

Naslov ove knjige *Slobodna nedjelja: kultura u nestajanju?* okuplja različite kulturološki, povijesno, medijski, psihološki i sociološki intonirane članke mladih znanstvenika s Hrvatskog katoličkog sveučilišta u Zagrebu oko jednog ključnog pitanja koje dramatično postavljaju manje-više svi sudio-

nici kvalitativnoga istraživanja fokus-grupa: jesu li gospodarski, politički, znanstveni i vjerski akteri svjesni posljedica procesa nestajanja slobodne nedjelje za pogođene osobe, njihove obitelji i dugoročno za cjelokupno društvo?

Ova je knjiga, kao nastavak niza socijalnih tema koje su na suradnju i suizdavaštvo okupile potpisane institucije, dobar znak i poruka da skeptični naslov knjige ne znači da se odustalo od očuvanja antropološke vrijednosti slobodne nedjelje. Skepticizam je, doduše, primjeren stav prema sudbini pitanja slobodne nedjelje u suvremenom svijetu. Slobodnu nedjelju neće biti lako sačuvati od moćne racionalnosti liberalnoga tržišta. Ali, odmah se postavlja i pitanje što je s dobrobiti čovjeka, s kvalitetom života obitelji i društva koje izrabljivački rad radikalno dovodi u pitanje? Postoje li kategorije koje kao vrijednosti obvezuju i koje definiraju humanost/nehumanost tržišta? Osobitu vrijednost ove knjige vidim u tome što bez moraliziranja, s koncilskom jasnoćom pozitivnoga odnosa prema sekularnim vrijednostima poziva sve, i crkvene i društvene aktere na zauzetost očuvanja kulturnoga okvira slobodne nedjelje. Svi bi kao ključ čitanja mogli i trebali slijediti staru, ali aktualnu poruku: *Tua res agitur!* Čuvajući kulturu slobodne nedjelje, čuvamo jedan okvir s ogromnim antropološkim potencijalom čije dokidanje nipošto nije zamjena staroga za novo, već zamjena antropološke otvorenosti za služenje idolu profita. Naši mladi kritičari suvremene tržišne idolatrije zauzimaju se, dakle, ne za nulti stupanj rasta, napretka, proizvodnje, već barem za ravnopravno natjecanje raznih oblika dobrobiti i modela bogatstva. U duhu socijalnoga nauka Crkve doista je moguće dijalogizirati sa suvremenim svije-

tom i govoriti o vrijednosti financijskoga, odnosno društvenoga kapitala bez njihova apsolutiziranja, već u duhu cjelovitosti kvalitete ljudskoga života: solidarne raspodjele dobara, rada, društvene kohezije, općenito društvenoga kapitala. Specifičnost hrvatskoga društva sa svim prednostima i negativnim trendovima ovo upozorenje čini još dramatičnijim. Liberalno se tržište pokazalo slijepim za najosjetljiviji segment hrvatskoga društva: mlade žene i majke, radnice u trgovinama.

Zato ovo istraživanje i kritička analiza daju nemjerljiv doprinos kvalitetnom diskursu u našem hrvatskom kontekstu i spašavanju jedne prevažne teme od provincijalizama i ideoloških diktata. To je zapravo kritika liberalnog modela koji formira za svoje potrebe poslušni tip čovjeka, neurotičnog potrošača i reduciranog *homo oeconomicusa* koji prvenstveno služi funkcioniranju tržišta. To je potrebna kritika liberalne ideologije koja gospodarske krize ne pripisuje sebi nego neposlušnosti svojih sljedbenika.

Danas pak, kao na početku razvoja kapitalističke varijante ustoličenja Moloha, potreban je taj spomenuti Franjin »izlazak iz svijeta.« To je uvijek bio cjelovit intelektualni, etički i politički čin, kao čin stajanja na stranu onih koji su žrtve, »gubavci«, na marginama društva, zaboravljeni i ušutkani. Na svoj način autori su poput Franje stali na stranu onih kojima je neregulirana radna nedjelja nametnuta kao grubi oblik ropskog rada, izrabljivanja i ucjena. Sve s predvidivim posljedicama za sveukupno hrvatsko društvo. Ponudili su nam argumente za očuvanje kulture slobodne nedjelje u duhu vodećih kritičara naše civilizacije, poput Pascala Brucknera, otvarajući nam oči za tamnu stranu globalnog tržišta, za

tzv. »bijedu blagostanja.« Iako nema izrazito teološkoga pristupa, susrećemo ideje artikulirane kod američkog teologa Harveya Coxa koji tvrdi da je kritika, osporavanje uspjeha suvremenog liberalnog tržišta postalo gotovo nemoguće budući da je ono sebi prisvojilo atribute sveprisutnosti, sveznanja i svemoći, atribute koji su do jučer bili ljubomorno čuvani i pripisivani samo Bogu.

Dragocjena je radi toga spoznaja, pa bila i neugodna, da kulturu slobodne nedjelje neće biti lako održati, kao i prikaz nastojanja zakonodavstava pojedinih zemalja da autonomno u skladu sa svojim kulturnim okvirom rješavaju pitanje slobodne nedjelje u svojim zakonima o radu, slobodnom vremenu i zaštite radnike kolektivnim ugovorima i sl.

Ova knjiga stručno, zavidno visoko i argumentirano podržava ideju angažiranja svih društvenih čimbenika u očuvanju kulture slobodne nedjelje. Možda će potaknuti osnivanje raznih građanskih saveza za slobodnu nedjelju te poput njemačke Alijanse artikulirati i hrvatsko pitanje prigodom svih izbora: »Hoće li se Vaša stranka nakon izbora zauzimati za bolju zaštitu slobodne nedjelje i blagdana? Ako hoće, kako konkretno?«

Poželimo da ova knjižica, znak angažirane brige i nade, postane mali *vademecum* na ovakvim pothvatima.

SADRŽAJ

....u narednoj korekturi

